

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب معلّم

(راهنمای تدریس)

مطالعات اجتماعی

پایه اوّل (هفتم)

دوره اوّل متوسطه

۱۳۹۲

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

نام کتاب : کتاب معلم مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه (هفتم) - ۷۸

مؤلفان : ناهید فلاحیان، عباس پرتوی مقدم

ویراستار : سید اکبر میرجعفری

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن : ۹-۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹،

وب سایت : www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ : سید احمد حسینی

صفحه‌آرا : مریم نصرتی

حروفچین : سیده فاطمه محسنی، کبری اجابتی

مصحح : پری ایلخانی‌زاده، شهلا دالایی

امور آماده‌سازی خبر : زینت بهشتی‌شیرازی

امور فنی رایانه‌ای : فاطمه رئیسیان فیروزآباد، طوبی عطایی

ناشر : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران تهران : کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

تلفن : ۵-۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۳۷۵۱۵-۱۳۹

چاپخانه :

سال انتشار و نوبت چاپ : چاپ اول ۱۳۹۲

حق چاپ محفوظ است.

فهرست

بخش اول : کلیات

- ۱
۱ مقدمه
۲ ۱-۱ تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی
۲ ۱-۲ ضرورت ها و جهت گیری های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی
۳ ۱-۳ اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید
۳ مطالعات اجتماعی
۴ ۱-۴ عناصر و مؤلفه های برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۱۴ ۱-۵ معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت هایی داشته باشد؟
۱۶ ۱-۶ بسته آموزشی درسی مطالعات اجتماعی
۱۸ ۱-۷ ساختار و محتوای کتاب درسی
۱۹ ۱-۸ ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش
۲۴ ۱-۹ ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی
۴۶ ۱-۱۰ اهداف کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی
۵۳ ۱-۱۱ عرصه ها و عناصر در برنامه درسی مطالعات اجتماعی

بخش دوم : راهنمای تدریس فصول کتاب درسی

- ۶۹
۷۱ درس ۱ : من حق دارم
۸۰ درس ۲ : من مسئول هستم

۸۶	درس ۳: چرا به مقررات و قوانین نیاز داریم؟
۹۰	درس ۴: قانون گذاری
۹۶	درس ۵: همدلی و همیاری در حوادث
۱۰۰	درس ۶: بیمه و مقابله با حوادث
۱۰۵	درس ۷: تولید و توزیع
۱۱۱	درس ۸: مصرف
۱۲۰	درس ۹: من کجا زندگی می کنم؟
۱۲۷	درس ۱۰: ایران، خانه ما
۱۳۳	درس ۱۱: تنوع زیستگاه های ایران
۱۳۹	درس ۱۲: حفاظت از زیستگاه های ایران
۱۵۰	درس ۱۳: جمعیت ایران
۱۵۴	درس ۱۴: منابع آب و خاک
۱۶۲	درس ۱۵: گردشگری چیست؟
۱۶۶	درس ۱۶: جاذبه های گردشگری ایران
۱۷۵	درس ۱۷: میراث فرهنگی و علم تاریخ
۱۸۰	درس ۱۸: قدیمی ترین سکونتگاه های ایران
۱۸۸	درس ۱۹: آریایی ها و تشکیل حکومت قدرتمند در ایران
۱۹۳	درس ۲۰: امپراتورهای قدرتمند چگونه کشور را اداره می کردند؟
۲۰۷	درس ۲۱: اوضاع اجتماعی ایران باستان
۲۱۲	درس ۲۲: اوضاع اقتصادی در ایران باستان
۲۲۰	درس ۲۳: عقاید و سبک زندگی مردم ایران باستان
۲۲۶	درس ۲۴: دانش و هنر در ایران باستان

بخش

کلیات

مقدمه

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس و تربیت اجتماعی و لزوم برون‌رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی، از جمله برنامه درسی ملی، برنامه جدیدی نیز برای این حوزه یادگیری تدوین شده است. در این برنامه، لزوم تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس مورد تأکید قرار گرفته و موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم و تدوین شده‌اند.

۱.۱. تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و ... و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند.

از آنجا که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند – در روند زمانی – استوار است، می‌توان ادعا کرد که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس‌اند.

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری بین رشته‌ای است که از مفاهیم رشته‌های علمی چون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و همچنین آموزش‌های مدنی، مطالعات شهروندی و زیست محیطی، دین و اخلاق بهره می‌گیرد.

۱.۲. ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی

مفاهیم رشته‌های علمی که به آنها اشاره شد، به همراه ارزش‌های کلیدی و مهارت‌های کاوشگری سعی در رساندن دانش‌آموزان به مقصد غایی این حوزه؛ یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان‌های شایسته و مؤمن و پرورش شهروندان مطلوب به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه را دارد. به عبارت دیگر این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق آموزش برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز؛ افراد را به گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند.

توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها و پژوهش‌های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان‌های مختلف، تدوین‌کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور زیر در سرفصل‌ها و محتوای این برنامه جدید سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱- تقویت عزت و هویت ایرانی، اسلامی

۲- ترویج و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی

۳- شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت

مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها

۴- شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباط مؤثر در سطح جهانی

۵- پیشگیری از بروز بحران های تربیتی و آسیب های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کج روی های اجتماعی و گسترش رفتارهای بهنجار

۶- گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس

به طور کلی می توان گفت که سه مؤلفه تقویت هویت ملی، اخلاق محوری در نظام اجتماعی و مهارت های زندگی از موارد مهمی است که برنامه مطالعات اجتماعی آنها را در اهداف، محتوا و روش ها پیگیری می کند.

آموزش آداب و مهارت های زندگی جایگاه ویژه ای در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دارد. حوزه آداب و مهارت های زندگی در برنامه درسی ملی به عنوان یکی از حوزه های یازده گانه، به رسمیت شناخته شده است و اگرچه از طریق کل برنامه های درسی دنبال می شود، اما با درس مطالعات اجتماعی پیوند نزدیک تری دارد و بخش قابل توجهی از آداب و مهارت های زندگی را می توان در چارچوب و بستر این درس به دانش آموزان ارائه داد. لذا در رویکرد جدید سعی بر آن است که محتوای آموزش هرچه بیشتر با زندگی دانش آموز پیوند بخورد و به جای تأکید بر محفوظات و دانستنی های پراکنده و زیاد، مطالب مفید و کاربردی آموزش داده شود.

۱.۳. اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی

در این بخش بعضی از مهم ترین اصول حاکم بر سازماندهی و گزینش محتوا به طور خلاصه معرفی می شود:

□ چون هدف اصلی از آموزش مطالعات اجتماعی شکوفایی فطرت و پرورش کمالات انسانی، تربیت اجتماعی و شهروندی و آمادگی برای زندگی است؛ لذا حوزه های دانشی و مفاهیم در آموزش در جهت هدف فوق مدنظر قرار می گیرند.

□ سازماندهی و تولید محتوای این درس باید به گونه ای باشد که زمینه های امیدواری، نشاط، سرزندگی و میل به سازندگی و پیشرفت خود و جامعه را در دانش آموزان پدید آورد.

□ در آموزش موضوعات تاریخی به جای تأکید بر سلسله ها و حکومت ها یا صرفاً تاریخ سیاسی، به اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی دوره های مختلف و ابعاد مختلف زندگی مردم پرداخته شود و

در این زمینه شخصیت‌ها، مفاخر، آثار، خلاقیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی — تمدنی ایران در هر دوره برجسته شود. ضمن آنکه در این بخش زمینه‌های بررسی مدارک و شواهد تاریخی، تفکر و نقد رویدادها و موضوعات فراهم آید.

□ در آموزش موضوعات جغرافیایی، به توان‌های محیطی و انسانی کشور ایران برای پیشرفت و سازندگی تأکید و به شناخت قابلیت‌های جغرافیایی کشور توجه شود. علاوه بر آن پرورش مهارت‌های جغرافیایی که با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند نزدیکی دارد، مدنظر قرار گیرد.

□ در آموزش موضوعات اجتماعی و فرهنگی، ضمن انتقال باورها و ارزش‌ها، زمینه برای تفکر، نقد و بررسی موضوعات اجتماعی و محیطی فراهم بیاید.

□ به آموزش‌های اقتصادی و سواد مالی که در برنامه‌های قبلی توجه ناچیزی به آنها شده بود، اهمیت لازم داده شود و متناسب با نیاز مخاطبان، مهارت‌های مالی، اقتصادی در آنها پرورش یابد.

□ سازماندهی محتوا در برنامه درسی مطالعات اجتماعی همچنان که در بیانیه حوزه یادگیری در برنامه درسی ملی تأکید شده است تا پایان دوره آموزش عمومی یعنی، ابتدایی، متوسطه اول به صورت تلفیقی یا درهم تنیده ارائه می‌شود. به همین منظور از روش تماتیک یا مضمون محور استفاده می‌شود. انتخاب مضامین به گونه‌ای صورت می‌گیرد که هر مضمون قابلیت تلفیق دو یا چند حوزه موضوعی را داشته باشد.

۱-۴. عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با مطالعات اجتماعی، از حوزه‌های موضوعی^۱ استفاده شده است که به جای دیسپلین‌ها (رشته‌های علمی) فضای بازتری را برای تلفیق به وجود می‌آورند.

براساس نیازهای علمی برنامه، پنج حوزه موضوعی و برای هر یک از حوزه‌های موضوعی نیز سه مفهوم کلیدی انتخاب شده است. محتوای موضوعی و علمی برنامه در قالب این حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی ساماندهی می‌شوند. به علاوه، هر یک از این حوزه‌ها، مفاهیم و موضوعات یک یا چند رشته علمی و فراتر از آن را پوشش می‌دهد.

۱- زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۱- منظور از حوزه‌های موضوعی، اندیشه‌های اساسی و محوری در هر رشته علمی است که موضوعات مختلف حول و حوش آن

۲- مکان و فضا ← جغرافیا

۳- فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین و اخلاق و ...

۴- نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی و ...

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست محیطی، دین، اخلاق

و ...

۱- زمان، تداوم و تغییر: این راهبرد از حوزه تاریخ بهره می‌گیرد و با استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تداوم پدیده‌ها در روند زمان تأکید دارد. به موازات سیر زمان، بخشی از حال به گذشته و بخشی از آینده به حال می‌پیوندد. همپای حرکت طولانی و ممتد زمان، تحولات و رویدادهای فراوانی در صحنه گیتی رخ داده و می‌دهد. اگرچه در این حرکت، آنچه بیش از همه خودنمایی می‌کند، تغییرات است؛ اما در ورای این تغییر، واقعیتی به نام «تداوم» نهفته است. به عبارت دیگر علی‌رغم تغییر هر آنچه در محیط طبیعی و محیط پیرامون جامعه وجود دارد و همچنین تغییر شرایط و ملزومات زندگی اجتماعی انسان، چیزهایی هم باقی می‌ماند و تداوم می‌یابد. با شناختن و حفظ چیزهای ارزشمند انسان‌های پیشین می‌توان به تبیین هویت دیروز، امروز و فردای انسان پرداخت؛ چرا که بسیاری از دستاوردهای تمدن و فرهنگ فعلی بشر، میراث تلاش و تجربه نسل‌های پیشین است. دانش‌آموزان از طریق این راهبرد با مفهوم تغییرات و تداوم در محیط‌ها و مکان‌ها، منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ‌ها و نظام‌های اجتماعی آشنا می‌شوند. همچنین پندآموزی و عبرت گرفتن از رویدادها و حوادث تاریخی گذشته، فهم چرایی و چگونگی تحولات زندگی اجتماعی در هر دوره و ترسیم دورنمای زندگی آینده، تلاش برای کشف واقعیت‌ها، پی‌بردن به ضعف‌ها و کاستی‌ها یا پیشرفت‌ها در هر دوره سرانجام علاقه‌مندی به شناخت و حفظ میراث فرهنگی کشور و آشنایی با زندگی و خدمات شخصیت‌ها و مفاخر در دوره‌های زمانی از طریق حوزه «زمان، تداوم و تغییر» دنبال می‌شود.

۲- مکان و فضا: این راهبرد بیشتر از حوزه جغرافیا بهره می‌برد و بر درک تعامل متقابل انسان و محیط، فرایندهای طبیعی در محیط‌های زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده‌ها و اهمیت مکان‌ها و فضاها تأکید دارد. مکان، بستر و جایگاه وقوع پدیده‌ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی‌های مختلف بررسی می‌شود. سیستم‌های فضایی به مجموعه‌های هماهنگ و مرتبط در قالب مکان گفته می‌شود. هر محیط جغرافیایی خاص، یک سیستم فضایی را به نمایش می‌گذارد. شناخت ویژگی‌های محل زندگی، درک و مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات مکان‌ها، تنوع محیطی، نحوه تعامل انسان و محیط در روند زمان، مسائل و مشکلات توسعه نواحی

و کشورها (ملل محروم و کشورهای توسعه یافته) قابلیت‌ها و امکانات محیطی و جغرافیایی کشور و همچنین حفاظت از محیط و مکان از اهم مباحث این راهبرد است.

۳- فرهنگ و هویت: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اخذ می‌کند. فرهنگ مفهومی عام است که برای توصیف جنبه‌های نهادی و آموخته در جوامع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت‌ها، ارزش‌ها و نقاط مشترک آنها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و وحدت اجتماعی ویژه‌ای به وجود می‌آورد.

منظور از جامعه، گروه‌ها و نظام‌های اجتماعی‌اند که در سرزمین مشخصی به عنوان کشور زندگی می‌کنند، فرهنگ مشترک دارند؛ تابع اقتدار سیاسی واحدی هستند و از استقلال نسبی برخوردارند. میراث فرهنگی عبارت است از چیزهایی که هر نسل برای نسل دیگر به ارث می‌گذارد و به نسل بعد انتقال می‌دهد. فنون و دانستنی‌ها، ساخت‌ها، نهادها و برخی از ارزش‌ها واقعیاتی‌اند که در نسل‌ها دوام می‌یابند. میراث فرهنگی از طریق انتقال ارادی آداب و سنن به نسل‌های بعد می‌رسد یا در فرهنگ زمان حال تجلی می‌یابد.

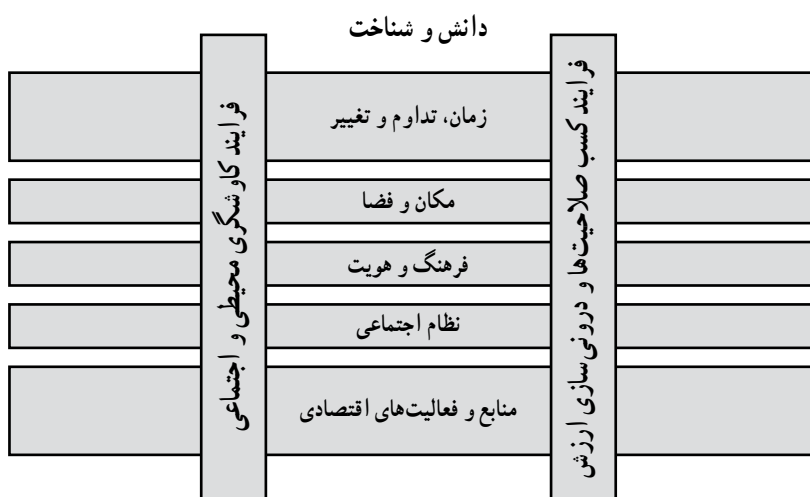
هویت عبارت است از احساس مثبتی که فرد نسبت به ویژگی‌هایی که خود را با آن تعریف می‌کند، دارد. شناخت ویژگی‌های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه‌های تمدن و فرهنگ اسلامی، ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آنها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام‌های اجتماعی در دوره‌های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج‌گذاری به دستاوردها و پیشرفت‌های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ‌ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه است.

۴- نظام اجتماعی: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که به یکدیگر پیوسته‌اند و یک واحد را تشکیل می‌دهند؛ به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر اثر می‌گذارد. نظام اجتماعی مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آنها با یکدیگر به طور متقابل به سوی کانونی مشترک (هدف مشترک) یا کانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از «نقش‌های» اجتماعی متقابل به هم پیوسته که در جهت هدفی مشخص به هم پیوند یافته‌اند و به صورت یک واحد یکپارچه درآمدند، گفته می‌شود. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در جهت مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود

و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است.

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست‌محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. انسان امروز برای تأمین نیازهای خود و ادامه زندگی به کالاها و خدمات گوناگونی نیاز دارد. این کالاها و خدمات با استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط فراهم می‌شود. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف منجر می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به علاوه اهمیت هر یک از آنها برحسب شرایط فرهنگی و فناوریانه در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با «بحران منابع» روبه‌روست. همچنین با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازمандهی فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون پول دوران‌های اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. برخورد عقلایی و مبتنی بر تفکر و خلاقیت با انواع منابع (اعم از سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی و...) که منجر به حداکثر استفاده بهینه از منابع می‌شود، اهمیت قابل ملاحظه‌ای دارد. از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز،^۱ مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها و ابزارهای اقتصادی است.

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، یاددهی و یادگیری حول پنج حوزه موضوعی و از طریق دو فرآیند «کاوشگری» و «توسعه و درونی‌سازی ارزش‌ها» سازمان‌دهی می‌شود و تحقق می‌یابد.

۱- بهره‌وری سبز یعنی بهره‌برداری حداکثر از محیط با حداقل خسارت رساندن به آن.

مفاهیم کلیدی:

هر یک از حوزه‌های موضوعی پنج‌گانه مذکور، تعداد زیادی از مفاهیم کلیدی رایج در آن حوزه را پوشش می‌دهند. در این برنامه، برای هر یک از حوزه‌ها، سه مفهوم کلیدی و پایه که محتوای علمی برنامه، حول آنها مطرح و بر آنها مبتنی است، انتخاب شد.

۱- زمان، تداوم و تغییر

مفاهیم کلیدی:

۱-۱- تحول، پیشرفت و تداوم

۲-۱- مدارک و شواهد

۳-۱- علت‌ها و معلول‌ها

۲- مکان و فضا

مفاهیم کلیدی:

۱-۲- پدیده‌های مکانی و پراکندگی

۲-۲- رابطه انسان و محیط

۳-۲- حفاظت از محیط و مکان

۳- فرهنگ و هویت

مفاهیم کلیدی:

۱-۳- تعلق و هویت

۲-۳- میراث فرهنگی

۳-۳- تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی

۴- نظام اجتماعی

مفاهیم کلیدی:

۱-۴- حقوق و قوانین

۲-۴- مسئولیت‌ها و تکالیف

۳-۴- نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

مفاهیم کلیدی:

۱-۵- منابع و نظام‌های اقتصادی

۲-۵- کار و کارآفرینی

۳-۵- بهره‌وری

تلفیق چگونه صورت می‌گیرد؟

مضمونی مانند (سرزمین ما، کاوش در گذشته‌های دور) را در نظر بگیرید. این مضمون محتوای

فصل نهم را تشکیل می‌دهد.

در این فصل از مفاهیم ۴ حوزه موضوعی استفاده شده است:

۱- فضا و مکان؛ ۲- زمان، تداوم و تغییر؛ ۳- فرهنگ و هویت؛ ۴- نظام اجتماعی

در این بخش با تأکید بر مفاهیم کلیدی تحول، پیشرفت و تداوم و مدارک و شواهد از حوزه زمان، تداوم و تغییر یا تاریخ بهره برده‌ایم؛ به طوری که تحول زندگی از غارنشینی تا شهرنشینی و قدیمی‌ترین تمدن‌ها و سکونتگاه‌های ایران با توجه به آثار درون غارها و اشیاء و ابزار مشکوفه مورد توجه قرار می‌گیرد. در همین فصل، از چستی میراث فرهنگی و ضرورت حفظ آن سخن گفته‌ایم که با مفهوم کلیدی میراث فرهنگی و حوزه موضوعی فرهنگ و هویت در ارتباط است. وقتی دربارهٔ پراکندگی جغرافیایی تمدن‌های باستانی در ایران سخن می‌گوییم و از دانش‌آموزان می‌خواهیم نقش عوامل جغرافیایی در شکل‌گیری تمدن‌ها و مثلاً رابطهٔ تمدن ایلام یا تمدن‌های بین‌النهرین را بررسی کنند، وارد حوزه مکان و فضا شده‌ایم. در همین فصل موزه‌ها و سازمان میراث فرهنگی و نقش‌ها و وظایف آنها به دانش‌آموزان معرفی شده است که در واقع با حوزه نظام اجتماعی و مفهوم کلیدی مربوط به آن یعنی نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی سروکار دارد.

در ابتدای هر فصل این کتاب شبکه مفهومی آن فصل با توجه به حوزه‌های موضوعی به کاررفته در آن و مصادیق آنها در درس‌ها در قالب جدول آورده شده است که از شما معلم عزیز درخواست می‌شود حتماً به این شبکه مفهومی و حوزه‌های موضوعی توجه کنید.

با این توضیحات روشن می‌شود که چگونه دروس و مضامین برنامهٔ درسی مطالعات اجتماعی از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزه موضوعی این برنامهٔ درسی بهره می‌گیرد و به این ترتیب «تلفیق» اتفاق می‌افتد. البته باید در نظر داشت که پدیدهٔ تلفیق یک طیف یا پیوستار است و همیشه درجاتی از تلفیق از ضعیف تا گسترده و شدید وجود دارد. در تلفیق‌های گسترده، مرزهای رشته‌ها کاملاً در یکدیگر محو و ادغام شده‌اند. باید توجه کرد که در برنامهٔ دورهٔ متوسطهٔ اول، میزان تلفیق نسبت به دورهٔ ابتدایی کمتر است و رشته‌های علمی وضوح دارند. در این دوره یک حوزه موضوعی غالب است و در جاهای مناسب از پیوند و ارتباط با حوزه‌های دیگر استفاده می‌شود.

مهارت‌ها

در برنامهٔ درسی مطالعات اجتماعی فرایند کاوشگری محیطی و اجتماعی و پرورش مهارت‌ها در قالب پنج حوزه صورت می‌گیرد. این پنج حوزه عبارت‌اند از:

۱- کاوش و بررسی

۲- مشارکت

۳- برقراری ارتباط

۴- خلاقیت

۵- واکنش شخصی و اظهارنظر

۱- کاوش و بررسی: در این حوزه، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- درباره محل زندگی خود تحقیق کنید و گزارشی از ویژگی‌های طبیعی و انسانی آن بنویسید.
- اگر به اینترنت دسترسی دارید، با راهنمایی معلم به پایگاه آستان قدس رضوی وارد شوید و اطلاعاتی درباره زیارت حرم مطهر و بخش‌های مختلف آن به دست آورید.
- با استفاده از اعداد جدول نمودارهای آب و هوایی را ترسیم و تکمیل کنید.
- کاربرگه بررسی شواهد و مدارک (سنگ نگاره‌ها) را انجام دهید.
- ۲- مشارکت: در این فرایند، دانش‌آموزان از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در این بخش جای می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- به طور گروهی در کتابخانه مدرسه یا کتابخانه‌های دیگر جست‌وجو کنید و کتابی که درباره یک مکان یا مردم منطقه اطلاعاتی به ما می‌دهد، پیدا کنید و به کلاس بیاورید.
- همفکری کنید و طرح و پیشنهاد بدهید آیا در مدرسه می‌توانید تولیدی داشته باشید؟
- ۳- برقراری ارتباط: برقراری ارتباط عبارت است از مهارت انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و ... در این حوزه، خواندن، گوش کردن، نگاه کردن، بیان کردن مؤثر، بیان نظرهای مخالف و برقراری ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد.
- برقراری ارتباط، همچنین ایجاد ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم و شرح روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده، فهم توالی موضوعات و نمایش داده‌ها را شامل می‌شود.
- این برقراری ارتباط در قلمرو ارتباط با پدیده‌ها، عناصر و منابع اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

- به نظر شما اگر عوامل تولید امروز را با گذشته مقایسه کنیم، کدام یک بیشتر تغییر کرده‌اند؟

– روی کاربرگ شماره ۲ مواد اولیه را به صنعتی که آن ماده را مصرف می کند، مربوط کنید.

۴– **خلاقیت**: در این حوزه، مهارت های کاربرد دانش و اطلاعات و مهارت ها و الگوها و موقعیت های جدید توسعه و بسط آموخته ها، پاسخ گویی به مسائل و موقعیت های غیرمنتظره، طراحی و تولید محصولات یا راهبردهای جدید، ابداع روش های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم و پیش بینی کردن تقویت می شود.

مثال هایی از کتاب درسی

– اگر به کاردستی علاقه دارید، ماکتی از یک اثر تاریخی بسازید و رنگ آمیزی کنید.

– برای کلاس یا مدرسه تان مقرراتی پیشنهاد کنید. این مقررات باید مفید باشد و آسایش بیشتری برای همه به وجود بیاورد.

– یک پوستر با مضمون هشدار برای مصرف بی رویه آب طراحی کنید.

۵– **واکنش شخصی و اظهار نظر**: در این قلمرو دانش آموزان از خود اراده ای برای بازشناسی و بررسی موضوعات بر مبنای استنباط خویش نشان می دهند. مهارت های نگریستن، بازشناسی و نقد و بررسی موضوع بر مبنای تلقی خویش، نگریستن به موضوع با استنباط و باورهای خود، بیان احساس خویش، ترجیح دادن و ... در این حوزه قرار می گیرد.

مثال هایی از کتاب درسی

– اگر قرار بود مسئول حفاظت بعضی گونه های جانوری شوید، کدام گونه را انتخاب می کردید؟ چرا؟

– به نظر شما با کسانی که طبیعت را تخریب می کنند، چگونه باید برخورد کرد؟

– اگر در تابستان عده ای مسافر به شهر و روستای شما سفر کرده باشند، شما دوست دارید چه شغلی داشته باشید که با گردشگری و گردشگران ارتباط داشته باشد؟

شایان ذکر است که برخی از فعالیت های طراحی شده برای دانش آموزان می توانند چند منظوره باشند و دو یا سه یا چند حوزه از حوزه های ذکر شده را پوشش دهند؛ بنابراین الزاماً هر یک از فعالیت ها تنها به پرورش یکی از مهارت ها نمی پردازد.

از طریق برنامه درسی مطالعات اجتماعی می توان به پرورش و تقویت مهارت هایی که اولویت ها و صلاحیت های مشترک حوزه های دیگر یادگیری محسوب می شوند، توجه کرد. برخی از این مهارت ها عبارت اند از: مهارت خواندن، مهارت های حسابی و عددی، مهارت های IT از طریق به کارگیری نرم افزارهای رایانه ای، مهارت های هنری و ...

برای اطلاع بیشتر به جدول پوشش انواع مهارت‌ها در همین کتاب مراجعه کنید.

مهارت‌های زندگی

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، پرورش «آداب و مهارت‌های زندگی» جایگاه بسیار خاصی دارد. اگرچه آداب و مهارت‌های زندگی حوزه بسیار گسترده‌ای است که اهداف آموزشی آن از طریق کل حوزه‌ها و دروس مختلف، محقق می‌شود؛ اما درس مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت خود، توان بالقوه و قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مهارت‌های فردی، اجتماعی و شهروندی دارد. لذا باید همواره بین مطالب و محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند برقرار شود و دانش‌آموزان باید بتوانند از درس مطالعات اجتماعی در جهت ارتقای مهارت‌های زندگی کمک بگیرند. این درس قصد دارد تا به آنها کمک کند تا در زندگی خود عملکرد مؤثرتر و کارایی داشته باشند. لذا در فرایندهای تدریس و ارزشیابی، یکی از اهداف مهم این درس؛ یعنی آموزش مهارت‌های زندگی را به‌طور جدی مدنظر قرار دهید. در این چارچوب، حتی آموزش مفاهیم جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی و مدنی نیز در جهت تحقق سواد جغرافیایی و تاریخی و آنچه که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به کار می‌آید، معنا و مفهوم می‌یابد.

اخلاق

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی آموزش اخلاق جایگاه خاصی دارد.

با توجه به آنکه «اخلاق» یکی از پنج عنصر مهم در برنامه درسی ملی است، این برنامه سعی می‌کند در سازماندهی محتوا، جهت‌گیری‌های اخلاقی و ارزشی به عنوان محور مهم آموزش مورد توجه قرار بگیرد؛ لذا از شما معلمان عزیز نیز انتظار می‌رود که به مقوله «اخلاق و ارزش‌ها» در فرایند یاددهی - یادگیری بهای لازم را بدهید تا این درس به شیوه سنتی فقط به انتقال اطلاعات تاریخی و جغرافیایی و انباشتن ذهن دانش‌آموزان از داده‌ها و دانستنی‌ها نپردازد و تغییر در نگرش‌ها و باورها و مجهز شدن دانش‌آموزان به اخلاق در کانون توجه قرار بگیرد.

همان‌طور که در نمودار (۱) و (۲) دیدید، در این درس، چهار گروه عمده ارزش‌ها مدنظر است: عدالت‌جویی: تمایل به برقراری عدالت در جامعه و ظلم‌ستیزی در سطوح مختلف، محلی،

ملی و جهانی

مسئولیت‌پذیری و حق‌طلبی: شناخت حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی و تمایل به احقاق

حق در سطوح مختلف

تعاون: داشتن تمایل و علاقه به همکاری و مشارکت در سطوح مختلف اجتماعی توأم با

احسان و رأفت نسبت به هموعان.

میهن دوستی : علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن و احساس تعلق و افتخار نسبت به میهن اسلامی.

باید توجه کرد که هر گروه از ارزش‌های فوق، تعداد زیادی از ارزش‌ها را در خود جای می‌دهد، برای مثال حق طلبی و مسئولیت‌پذیری شامل رعایت حقوق دیگران، دفاع از مظلوم، شهادت به حق، فداکاری، امر به معروف و نهی از منکر، پایبندی به قانون و نظایر آن را دربردارد. به علاوه بسیاری از مفاهیم در حوزه دانستنی‌ها و مهارت‌های برنامه نیز، عین آموزش ارزش‌هاست و به توسعه آنها می‌انجامد. برای مثال مفاهیمی چون مسئولیت‌پذیری، همدلی در حوادث یا مهارت‌هایی چون مشارکت و برقراری ارتباط.

با توجه به اهمیت و جایگاه اخلاق و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شایسته است شما معلمان عزیز با روش‌های آموزش این مقوله‌ها نیز آشنایی کافی داشته باشید.

۵-۱. معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟

همان‌طور که گفته شد، درس مطالعات اجتماعی نقش مهمی در تربیت اجتماعی فراگیران به‌عهده دارد و در این زمینه صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی پیدا می‌کند.

نخست آنکه معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای مانند تسلط به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس و توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره کلاس را داشته باشد و هم دارای صلاحیت‌های عاطفی مانند علاقه به امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان باشد. با این حال، معلم مطالعات اجتماعی به دلیل رویکرد و ماهیت این درس، علاوه بر صلاحیت عمومی باید الگوی مؤثر و کارآمدی برای تربیت اجتماعی باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

□ الگو بودن : معلم الگوی دانش‌آموزان است و آنچه در شخصیت معلم جلوه دارد، در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانون‌گرا، علاقه‌مند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب

تفکر، خلاق و نقاد، با روحیه و با نشاط و پاینده به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی. برای مثال، معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانون‌گرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی که نسبت به آینده بی‌اعتماد و ناامید است همین احساسات را به دانش‌آموزان نیز منتقل می‌کند.

معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی دانش‌آموزان باید رفتار و گفتار مناسب و همسویی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس این امر جلوگیری شود. □ برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش: معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان چنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و در روابط او با خانواده و گروه همسالانش نیز متجلی شود.

نخست، معلم باید به کرامت انسانی و ارزش شخصیت هر یک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه آنها دارای استعداد و توان رشدند، معتقد باشد. به‌وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به‌کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت گرایش‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه معلم در همه شرایط، حس مسئولیت‌پذیری و همکاری کردن با دیگران توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه نظرها و ایده‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آنها که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن به‌خوبی در روابط میان دانش‌آموزان با خانواده، گروه همسالان و ... متجلی شود.

معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی دانش‌آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و برآن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. توجه به تفاوت‌های فردی و مشکلات خاص کودکان به‌ویژه برای معلم این درس، ضروری است. براین اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه‌ای از تحقق اهداف را با توجه به استعدادها و توان‌های مختلف دانش‌آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه افراد بر همه چیز بپرهیزد. آموزش شیوه صحیح فکر کردن و تقویت مهارت‌های فرایند تفکر در زمینه مسائل و روابط اجتماعی و

تصمیم‌گیری‌ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف در کلاس به شیوه‌ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

□ ایجاد رابطه مؤثر بین دانش‌آموزان: معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه مناسب و مؤثر با دانش‌آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آنها را با یکدیگر تقویت کند. معلم با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت‌ها و مهارت‌های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه‌ریزی می‌کند و با اتخاذ شیوه‌های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه همسالان را از میان برمی‌دارد و روابط دوستانه و همکاری و مسئولیت‌پذیری را در بین دانش‌آموزان تقویت می‌کند.

□ به روز بودن و مطالعه مستمر: درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سروکار دارد و این امور به‌طور مداوم تغییر و تحول می‌یابد؛ اخبار و گزارش‌های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه‌ها و نگرش‌ها، تغییرات محیطی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی – اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می‌یابد. معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، محیطی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار شود؛ به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد.

۶-۱. بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی

امروزه در بین صاحب‌نظران آموزش و پرورش توجه خاص به مواد آموزشی مختلف در قالب بسته آموزشی افزایش یافته است و یکی از سیاست‌های متولیان آموزش و پرورش در تولید برنامه‌های جدید درسی نیز توجه به اجزا و عناصر بسته آموزشی است. بسته آموزشی می‌تواند مجموعه‌ای از نرم‌افزارها (راهبردها، تکالیف، آزمون‌ها و ...) و سخت‌افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، منابع و ...) باشد که با توجه به اهداف یاددهی – یادگیری برنامه درسی سازماندهی می‌شوند.

برخی از صاحب‌نظران اجزای بسته آموزشی را با توجه به نقشی که ایفا می‌کنند، به دو گروه منابع اصلی و منابع تکمیلی تقسیم‌بندی کرده‌اند. منابع اصلی عبارت‌اند از:

۱- کتاب درسی دانش‌آموز ۲- کتاب کار دانش‌آموز ۳- کتاب راهنمای معلم ۴- کتاب

ارزشیابی

از منابع تکمیلی می‌توان منابع چاپی (کتاب‌های آموزشی و داستانی، مجله‌ها، کارت‌های

آموزشی، اطلس‌ها و کتاب‌های مرجع و ...)، منابع ابزاری معلم (ویدئو، DVD، آلبوم‌های عکس و اسلاید، نقشه، صوتی و ...) و منابع رایانه‌ای (سی دی‌های تست و تمرین، وب‌سایت‌های مربوط به موضوع و ...) را مثال زد.

درس مطالعات اجتماعی با توجه به ماهیت خود با طیف گسترده‌ای از موضوعات محیطی تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد و معلم و دانش‌آموز در حین تدریس و فرایند کاوشگری دانش‌آموزان به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می‌کنند؛ بنابراین اجزا و عناصر بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است.

از منابع اصلی ذکر شده در بسته آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار دانش‌آموز و راهنمای تدریس در اختیار شما قرار گرفته است.

نکته: اگرچه بخش‌هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش تولیدکننده بسته آموزشی است؛ اما نکته‌ای که باید به آن توجه کرد، این است که شما معلمان گرامی نیز می‌توانید در تولید و تکمیل اجزا و عناصر بسته آموزشی و هم در تهیه و فراهم کردن آن به وسیله مدرسه نقش مؤثری ایفا کنید. برای مثال شما ممکن است خودتان آلبوم‌های عکس و اسلاید متناسب با موضوعات درسی را فراهم کنید در کلاس نمایش بدهید یا مدل‌ها و ماکت‌ها و چارت‌هایی را به کمک دانش‌آموزان بسازید و هنگام تدریس برای نمایش ارتباط پدیده‌ها از آنها استفاده کنید یا از مناظر طبیعی و جغرافیایی یا موزه‌ها و مانند آن فیلم تهیه کنید.

شما می‌توانید اطلس‌ها و نقشه‌های جغرافیایی مورد نیاز خود را در قطع دیواری فهرست کنید و از مسئولان مدرسه بخواهید که آنها را خریداری کنند و در اختیار کلاس قرار دهند یا کتاب‌های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان را بخرند و در کتابخانه مدرسه نگهداری کنند تا دانش‌آموزان در فعالیت‌های کاوشگری بتوانند از آنها استفاده کنند.

ما در انجام تحقیقات باید دانش‌آموزان را به اندازه کافی راهنمایی کنیم و منابع را به آنها معرفی و در اختیارشان قرار بدهیم. نحوه خلاصه کردن و استخراج اطلاعات موردنیاز از کتاب، باید حدود و ثغور تحقیق و سؤالات آن برای دانش‌آموز روشن باشد. به همین دلیل شما باید به دانش‌آموزان آموزش دهید که چگونه از این منابع استفاده کنند و از سوی دیگر مدیریت مدرسه را مجاب کنید که وسایل و لوازم را تهیه کنند و در اختیار شما بگذارند.

شایان ذکر است که در این کتاب نیز در پایان آموزش هر فصل، مواد و منابعی برای مطالعه بیشتر معلمان یا استفاده دانش‌آموزان معرفی شده است. این منابع را که مرتبط با محتوای آن فصل است، از

طریق مدیریت مدرسه تهیه و در جای مناسبی نگهداری کنید.

۱-۷. ساختار و محتوای کتاب درسی

کتاب درسی مطالعات اجتماعی شامل ۱۲ فصل و ۲۴ درس است. به عبارت دیگر هر فصل از ۲ درس تشکیل شده است و همان طور که ملاحظه کرده اید، موضوعات آن با یکدیگر مرتبط است. در آغاز هر فصل از کتاب درسی، یک تصویر مرتبط با موضوع، یک مقدمه و تعدادی سؤال آمده است که خود می تواند انگیزه ای برای شروع درس باشد.

به طور کلی با توجه به رویکرد کاوشگری کتاب، هدف این است که در شروع کلاس، معلم با طراحی فعالیتی، فضای طرح سؤال و پرسش را در کلاس پدید بیاورد؛ زیرا اگر به راستی در ذهن دانش آموز سؤال ایجاد شود، آنگاه زمینه مساعد برای جست و جو و یافتن پاسخ و در نتیجه یادگیری مطالب پدید می آید. لذا از شما معلم عزیز انتظار می رود که با الهام گرفتن از صفحه آغازین هر فصل، اجازه بدهید که ابتدا پرسش های مختلفی، در کلاس مطرح شوند.

□ متن هر درس شامل محتوای نوشتاری و محتوای تصویری است. محتوای تصویری (عکس، نقشه، نمودار، کاریکاتور، نقاشی و ...) همراه با متن نوشتاری، موضوع موردنظر را قابل درک و فهم می سازد. لذا محتوای تصویری از محتوای نوشتاری جدا نیست و در فرایند تدریس باید نمودارها، نقشه ها و عکس ها و ... توسط دانش آموزان مشاهده و بررسی شود.

□ برای هر فصل، فعالیت های نظام دار طراحی شده است؛ به طوری که انجام هر فعالیت توسط دانش آموزان، آنها را برای یادگیری مطالب مرحله بعد آماده می کند. از شما انتظار می رود که فعالیت ها را به صورت صحیح انجام دهید.

بخش عمده ای از فعالیت های کتاب باید در حین فرایند یاددهی - یادگیری انجام شوند. البته برخی فعالیت ها نیز برای خارج از کلاس طراحی شده است و انجام آنها به زمان بیشتری نیاز دارد. اگرچه جمع بندی و ارائه آن فعالیت باید در کلاس مدنظر قرار گیرد.

□ کاربرگ ها: در پایان کتاب درسی کاربرگ های فعالیت (کتاب کار) وجود دارد. در این کاربرگ ها، فعالیت های متنوعی طراحی شده است (تکمیل جدول، مصاحبه، نقشه خوانی، گفت و گو، تکمیل نمودار و ...). این کاربرگ ها به عنوان برنامه اضافی نیستند؛ بلکه بخشی از محتوای کتاب درسی محسوب می شوند و کتاب با آنها تکمیل می شود. اغلب کاربرگ های فعالیت در فرایند تدریس و در کلاس درس اجرا می شوند. البته برخی از آنها نظیر مصاحبه کردن یا تکمیل جدول که انجام آنها

به زمان بیشتری نیاز دارند، مخصوص خارج از کلاس اند.

– تمرین‌های کاربرگ‌ها طوری طراحی شده‌اند که دانش و شناخت و مهارت‌های دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد و آنها را به تلاش و پویایی وامی‌دارد و به آنها انگیزه می‌بخشد. به عبارت دیگر بخشی از محتوای آموزشی است که به تکمیل، تثبیت یا تعمیق یادگیری کمک می‌کند.

– تمرین‌های کاربرگ‌ها در ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان نیز ابزاری مناسب به‌شمار می‌آیند. پیشنهاد می‌شود آنها در ابتدای سال یک کپی از تمام کاربرگ‌ها تهیه کنند و پس از انجام فعالیت روی کاربرگه کپی شده، آن را به معلم تحویل دهند تا در پوشه کار گذاشته شود.

نکته: متن همه درس‌های کتاب دربردارنده تمامی محتوای موردنظر و مطابق با اهداف درس نیست. همان‌طور که گفته شد، بخشی از محتوا از طریق سایر اجزا و عناصر بسته آموزشی ارائه می‌شود. به علاوه نقش مؤثر معلم به عنوان مدیر یادگیری و تسهیل‌کننده آن به گونه‌ای است که برای تحقق اهداف درس باید محتوای رسمی ارائه شده را بشناسد؛ ابعاد گوناگون آن را تحلیل کند و سپس خود به اصلاح، تکمیل و سازماندهی مجدد آن بپردازد.

به عبارت دیگر شکل نهایی محتوا، آمیزه‌ای از محتوای کتاب درسی و کتاب کار، سایر اجزای عناصر بسته آموزشی (فیلم، اسلاید، بازدید علمی و ...) و اشکال سازماندهی مجدد و انطباق محتوا با شرایط و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی هر منطقه است و معلم با فراهم آوردن امکانات و طراحی فعالیت‌های مناسب این انطباق و تحقق اهداف را میسر می‌سازد.

بر همین مبنا، هم و غم معلمان مبنی بر تدریس مو به موی همه مطالب کتاب و پافشاری برای کامل و بی نقص کردن عبارات یا مطالب آن به روال سنتی پسندیده نیست و ناشی از این امر است که معلم تصور می‌کند محتوای کتاب درسی همه محتوای اصلی را تشکیل می‌دهد؛ حال اینکه چنین نیست.

۸-۱. ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش

به تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی توجه کنید.

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی، تربیت اجتماعی و مجهز کردن دانش‌آموزان به مهارت‌های زندگی و به عبارت دیگر کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزشیابی مدنظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود دنبال این نباشیم که فقط دانش‌آموزانی داشته باشیم که ذهن آنها گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌هاست و به همه پرسش‌ها

به خوبی جواب دهند. اگر در پایان سال مشاهده کردید که آموزش این درس ها موجب شده است که دانش آموز به دانش و مهارت های مورد نیاز برای زندگی اش مجهز شود و در رفتار و نگرش های وی تغییری رخ داده، آنگاه می توانید بگویید که از آموزش این درس خرسندید و به تحقق اهداف برنامه کمک کرده اید.

از روش ها و ابزار متنوع استفاده کنید.

* از آنجا که در درس مطالعات اجتماعی، با موضوعات متنوع و گوناگونی سروکار داریم، لازم است از انواع روش ها و وسایل در آموزش استفاده کنیم.

اگر بخواهیم به شیوه بسیار سنتی کلاس ها را به عرصه سخنرانی معلم و ساکت و خاموش بودن دانش آموزان تبدیل کنیم یا از آنها بخواهیم جزوه بنویسند و این درس را به محدوده یادداشت کردن سؤال و جواب های کلیشه ای روی کتاب تبدیل کنیم، خطایی بزرگ مرتکب شده ایم.

از شما معلم عزیز انتظار می رود که از روش های فعال استفاده کنید و به انجام تک تک فعالیت ها که هر یک با هدف خاص طراحی شده اند، همت گمارید. فراموش نکنید که رویکرد این برنامه درسی رویکرد کاوشگری است. باید اجازه دهید که مرحله به مرحله دانش آموزان از طریق جمع آوری اطلاعات و بررسی آنها به کمک شما، پاسخ سؤال ها را پیدا و جمع بندی کنند. این فعالیت ها باید در حین فرایند تدریس انجام شوند و دانش آموزان در فرایند یادگیری حضور فعال داشته باشند.

از فضاهای مختلف برای آموزش این درس کمک بگیریم.

با توجه به اهداف و ماهیت درسی مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن اینکه مطالعات اجتماعی دانش آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می سازد، بدیهی است مؤثرترین فضای آموزشی برای این درس، محیط های واقعی زندگی دانش آموزان است. دانش آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به طور ملموس و عینی با واقعیات و پدیده های محیطی و اجتماعی روبه رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه کاملاً ضروری است. مکان های اوقات فراغت در محل زندگی دانش آموزان مانند بوستان ها، فرهنگ سراها، موزه ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی مانند آتش نشانی و دفاتر پست، هلال احمر، ایستگاه هواشناسی مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه ها، ایستگاه های مسافربری و پایانه های حمل و نقل عمومی، واقعی ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی اند.

مهم‌ترین فایده آموزش در محیط‌های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه‌پردازان یادگیری به آنها تأکید کرده‌اند. این موارد عبارت‌اند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه‌های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده‌ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی‌آور و ملالت‌بار کلاس‌های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهده دقیق. به علاوه این شبکه از آموزش یعنی آموزش در محیط‌های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی‌تر شدن محتوای آموزش می‌شود.»

* در کلاس‌های رسمی مدرسه نیز از آنجا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضای کالبدی، نحوه آرایش و چیدن میز و نیمکت‌های کلاس باید به گونه‌ای باشد که امکان کار گروهی دانش‌آموزان را فراهم آورد؛ بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به سادگی و با سرعت، آرایش موردنظر را برای دور هم نشستن گروه‌های دانش‌آموزان در کلاس، ایجاد کرد.

فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش‌آموزان ایجاد کند و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی‌روح باشد. در این زمینه تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج گزارش‌های کار گروهی، قفسه‌ها و ویترین‌های مناسب برای نگهداری نقشه‌ها، آلبوم‌ها، و مدل‌ها از لوازم آموزش این درس محسوب می‌شود. نرم‌افزارها، فیلم‌ها و اسلایدها، عکس‌ها، یا ماکت‌ها و مدل‌هایی که توسط دانش‌آموزان ساخته شده است، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند.

به‌طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفاده بهینه و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند.

شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کرده، با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند.

پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید برانگیزاننده باشد و مجموعه عوامل بتواند دانش‌آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند.

آموزش را با شرایط بومی و محلی انطباق دهید

* از شما معلمان عزیز انتظار می‌رود که تدریس هر موضوع را با شرایط محلی و بومی منطبق

کنید. توجه داشته باشید که کتاب و فعالیت‌های آن تنها الگوها و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. برای مثال در آموزش مواردی چون پرهیز از مصرف گرایبی یا حقوق کودکان باید شرایط فرهنگی منطقه را در نظر بگیرید و با طراحی مناسب، آموزش را تمرین بخش کنید. یا در آموزش حفاظت از منابع آب و خاک با توجه به محیط زندگی دانش‌آموزان بر همان موارد رایج و غالب در محیط بیشتر تأکید کنید تا بین درس و نیازهای واقعی دانش‌آموزان پیوند برقرار شود.

به تفاوت‌های فردی توجه کنید

* علاوه بر طراحی فعالیت‌های مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای خاص مناطق، شما معلم عزیز باید پیش‌زمینه‌های تحصیلی و آموزشی و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را در نظر بگیرید و آموزش خود را با آن منطبق و هماهنگ سازید.

تنوع فعالیت‌ها در این کتاب حاکی از توجه به همین موضوع است. برای مثال ممکن است دانش‌آموز در بیان شفاهی یا نوشتن یک متن کوتاه درباره یک موضوع ضعیف‌تر عمل کند؛ اما در درست کردن یک کارت پستال یا پوستر و نمایش پیام به صورت نقاشی، قوی‌تر باشد. در نتیجه شما باید نقاط قوت او را در نظر بگیرید و اجازه دهید دانش‌آموز، آموخته‌های خود را با روشی که به آن علاقه‌مندتر و مسلط‌تر است، بیان کند. اگرچه بهتر است تلاش کنید که دانش‌آموز بتواند نقاط ضعف خود را نیز برطرف نماید. همان‌طور که در جداول صفحات ۵۵ تا ۶۸ کتاب مشاهده می‌کنید، هریک از فعالیت‌های طراحی شده در این کتاب یکی از هوش‌های چندگانه را تقویت می‌کند.

مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید

* همان‌طور که گفتیم، هدف عمده بعضی از فعالیت‌های این کتاب مهارت‌های زندگی و تربیت اجتماعی است و بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها این امر به درستی تحقق نمی‌یابد. البته ناگفته نماند که تضاد میان آموزش‌های مدرسه و خانه نیز آثار نامطلوبی بر دانش‌آموز به جای می‌گذارد. برای مثال وقتی همکاری در کارهای خانه یا رعایت نظم و مقررات در خانه، همدلی با اعضای خانواده، پرهیز از رفتارهای نامناسب با برادر و خواهر و احساس مسئولیت نسبت به آنها را آموزش می‌دهید، خانواده‌ها قطعاً از این آموزش حمایت می‌کنند و یا رعایت برخی امور مانند حفاظت از آب و خاک، پرهیز از اسراف، جداسازی زباله‌ها برای بازیافت، کمتر مصرف نمودن پلاستیک و ... به همراهی خانواده نیاز دارد. شما می‌توانید از طریق تشکیل جلسات (حداقل سه جلسه در طی سال) نوشتن پیام برای آنها و سایر روش‌ها، اهداف درس را برای آنها تبیین کنید و از آنها بخواهید در مواردی که ذکر شده دانش‌آموزان را راهنمایی و با آنها همراهی کنند.

شایان ذکر است که مشارکت خانواده‌ها در ارزشیابی دانش‌آموزان نیز نباید نادیده گرفته شود. در سنجش بخشی از اهداف به ویژه اهداف مهارتی و نگرشی از والدین کمک بگیرید. آنها می‌توانند به شما بگویند که تغییرات و آثار مطلوب در دانش‌آموزان ظهور و بروز کرده یا نه؟

به آموزش مهارت‌های مربوط به عکس‌خوانی، نقشه‌خوانی و خط زمان توجه کنید.

— نقشه در آموزش جغرافیا یک عنصر کلیدی است؛ به‌طور کلی هر آنچه را که بتوانیم بر روی نقشه به نمایش بگذاریم، جغرافیایی است. زیرا جغرافیا با پراکندگی یا نحوه توزیع پدیده‌ها در مکان سروکار دارد.

در این پایه نیز مانند سال ششم دانش‌آموزان با نقشه‌خوانی و علاوه بر آن محاسبه مقیاس ترسیمی سروکار دارند و عمدتاً از طریق فعالیت‌های کاربرگ‌ها این مهارت پرورش می‌یابد. البته دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های اضافی نکنید.

— عکس‌ها نیز نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. مشاهده و بررسی بعضی از عکس‌های کتاب آنقدر اهمیت دارند که با حذف آنها فرایند تدریس مختل می‌شود. برای مثال وقتی می‌خواهیم با توجه به تصویر جانوران و گیاهان نوع آب و هوا یا شرایط زیستگاه را حدس بزنند، حتماً باید از تصاویر کمک بگیریم.

اصولاً بهره‌گیری صحیح از عکس نیز یک مهارت موردنظر در این درس است. در مواردی که عکس‌های کتاب کیفیت لازم را از نظر وضوح و چاپ نداشته باشند، شما می‌توانید خودتان درباره موضوعات مختلف عکس‌هایی تهیه کنید و به کلاس ببرید.

— آشنایی با خط زمان و سیر رویدادها نیز پایه و اساس فهم گذشته و درس تاریخ است و نباید بدون فراهم کردن مقدمات لازم دانش‌آموزان را وارد مباحث تاریخی کنیم. به همین دلیل در این کتاب مفاهیمی چون تغییر در زمان، شواهد و مدارک و خط زمان از طریق فعالیت‌هایی آموزش داده می‌شود.

به‌طور کلی برای درک زمان گذشته ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (از قدیمی‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم که به آن «نظم کروئولوژیکی» می‌گویند.

یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. خطوط زمان ممکن است نظم رویدادها را در یک روز، یک هفته، یک سال، یک دهه، یک قرن یا ... هزاره نشان دهند. در سال ششم دانش‌آموزان با محاسبه قرن و نیمه اول و دوم قرون

هجری آشنا شدند.

در این پایه دانش‌آموزان با تقویم میلادی و محاسبات مربوط به قبل از میلاد و بعد از میلاد آشنا می‌شوند.

۱-۹. ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در فرایند آموزش محسوب می‌شود و مانند آینه‌ای می‌تواند پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان را در تحقق اهداف برنامه درسی نشان دهد. ارزشیابی و سنجش به معانی مختلف در کشورهای مختلف به کار می‌رود.

ارزشیابی را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت در مورد حدود آموخته‌ها تعریف کرده‌اند. ارزشیابی هر کاری است که قضاوت به همراه داشته باشد، برای مثال وقتی دانش‌آموز در یک آزمون شرکت می‌کند و عملکرد او سنجیده می‌شود، اگر براساس این سنجش قضاوتی انجام شود، در حقیقت ارزشیابی انجام شده است.

سنجش فرایند جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموز و مقایسه عملکرد با معیار معین است. آزمون وسیله‌ای است برای کسب اطلاعات از دانش‌آموز در ارتباط با اهداف آموزشی.

در مورد ارزشیابی و سنجش دیدگاه‌های مختلف وجود دارد. ارزشیابی با روش تدریس پیوند نزدیکی دارد.

برای آنکه بدانیم دیدگاه برنامه درسی مطالعات اجتماعی درباره ارزشیابی چیست و در ارزشیابی مناسب از این درس چه انتظاراتی وجود دارد، ابتدا اصول و ویژگی‌های مربوط به ارزشیابی مناسب و موردنظر به اختصار بیان می‌شود:

● ارزشیابی مثبت و ضبط وضعیت یادگیری دانش‌آموزان تنها برای تعیین برنامه‌ها و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری بعدی انجام می‌شود نه کشف و نمایان ساختن نقایص یادگیری دانش‌آموزان. ارزشیابی شروع کار تلقی می‌شود و نقطه پایان نیست. در واقع با ارزشیابی می‌خواهیم جریان یادگیری را به سمت رفع کمبودها و نواقص هدایت کنیم و ارزشیابی باید راه جبران را باز کند. ارزشیابی نقطه شروع برای یادگیری‌های بعدی به حساب می‌آید.

● ارزشیابی باید اطلاعات موثق و معتبری از دانش‌آموز را درباره تحقق نتایج یادگیری فراهم کند.

● ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت اجتماعی باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد تا با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند. بر همین مبنا در طراحی ارزشیابی‌ها باید سبک‌های

یادگیری مختلف و سوابق و زمینه‌های اقتصادی – اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.

● ارزشیابی باید در تناسب کامل با اهداف، رویکرد و دیدگاه حاکم بر برنامه درسی باشد. همان‌طور که گفته شد، اهداف اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، تربیت فردی و اجتماعی و مجهز شدن به مهارت‌های زندگی، کسب مهارت‌های کاوشگری به منظور یادگیری مستمر و مادام‌العمر و تربیت شهروند مطلوب است. با این دیدگاه بدیهی است صرفاً به‌خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات توسط دانش‌آموز ارزش‌چندانی ندارد و آنگاه این دانستنی‌ها مطلوب‌اند که پشتوانه‌ای داشته باشند و این پشتوانه همانا عمل و ایمان است. لذا ارزشیابی نباید محدود به اهداف شناختی و دانشی شود.

● ارزشیابی باید با محتوای آموزشی، تجارب و فعالیت‌های یادگیری و روش‌های تدریس هماهنگی و تناسب داشته باشد. به همین دلیل ما حق نداریم چیزی را ارزشیابی کنیم که آن را آموزش نداده‌ایم. برای مثال نمی‌توانیم به دانش‌آموزانی که در بحث کلاسی ضعیف‌اند، نمره کمی اختصاص بدهیم؛ در حالی که روش مباحثه کردن را به آنها نیاموخته‌ایم.

● در ارزشیابی باید از ابزار و موقعیت‌های متنوع و مناسب برای جنبه‌های گوناگون یادگیری استفاده کرد. محدود کردن آن به استفاده از یک ابزار، کار صحیحی نیست.

● ارزشیابی باید وسیله‌ای باشد برای تحریک و تشویق دانش‌آموزان به یادگیری بیشتر

● دانش‌آموزان و اولیا باید از محورها، چگونگی و ابزار ارزشیابی درس اطلاع کافی داشته باشند.

به عبارت دیگر دانش‌آموزان نباید در این درس که به منظور توانمند کردن آنها در زندگی فردی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده است، احساس ناتوانی و شکست بکنند. بلکه به عکس انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به‌طور سرزنده و پویا در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی شرکت کنند و از آموختن درس‌ها و انجام فعالیت‌ها لذت ببرند.

ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی

بارم‌بندی ارزشیابی از درس مطالعات اجتماعی در هر نوبت به صورت زیر است :

ارزشیابی مستمر ۲۰ نمره

ارزشیابی پایانی ۲۰ نمره

نمره نهایی دانش‌آموزان در هر نوبت میانگین این دو نمره است.

بارم‌بندی ارزشیابی مستمر نوبت اول و دوم درس مطالعات اجتماعی پایه هفتم

عناوین	نمره
(الف) بحث و گفت‌وگو کردن، اظهارنظر کردن، بیان ایده‌ها و افکار، همفکری کردن، استدلال، طرح سؤال، پاسخ به سؤالات، فهرست کردن، پیشنهاد کردن و ...	۴
(ب) تحقیق (پرس و جو کردن، مصاحبه کردن، یادداشت‌برداری، گردآوری اطلاعات و مراجعه به منابع، تهیه گزارش بازدید علمی)	۷
(ج) درست کردن مدل و ماکت، تکمیل و ترسیم نقشه و نمودار، آوردن نمونه به کلاس، طراحی پوستر، نوشتن متن، شرکت در فعالیتهای اجتماعی نظیر درختکاری همکاری با هلال احمر و ...	۴
آزمون‌های کتبی و عملکردی	۳
خودارزیابی	۱
ارزشیابی والدین	۱
جمع	۲۰ نمره

ارزشیابی مستمر

منبع ارزشیابی مستمر، فعالیت‌های کتاب، کاربرگ‌ها و فعالیت‌هایی است که معلم به دانش‌آموز پیشنهاد می‌کند.

مثال فعالیت‌های بند الف :

درس ۵ : خاطره‌ای از همدلی و همیاری با انسان‌های دیگر را تعریف کنید.

درس ۸ : جنبه‌هایی از مصرف‌گرایی را که در محل زندگی خود می‌بینید، بیان و درباره آنها اظهارنظر کنید.

درس ۱۷ : همفکری کنید و درباره یکی از موضوعات زیر پرسش‌های تاریخی طرح کنید و ...

مثال فعالیت‌های بند ب :

درس ۱۲ به یک مغازه گیاهان دارویی مراجعه کنید و نام و خاصیت چند گیاه را پرس و جو کنید و به کلاس بیاورید.

کاربرگه ۱۲: با یکی از سالمندان فامیل درباره مصرف آب در گذشته و حال گفت و گو کنید.
درس ۲۰: با استفاده از دانشنامه شبکه رشد یا سایر کتاب‌ها درباره آریوبرزن و سورنا تحقیق کنید.
مثال فعالیت‌های بند ج:

درس ۱۴: به طور گروهی یک پوستر هشدار برای مصرف آب طراحی کنید.
درس ۲: نامه‌ای به خدا بنویسید. نعمت‌هایی را که به شما داده است، به خاطر بیاورید و از او تشکر کنید.

درس ۲۴: یک کارت نوروزی زیبا درست کنید و دعای تحویل سال را با خط خوش روی آن بنویسید.
درس ۹: اگر تاکنون عکسی از ویژگی‌های طبیعی یا انسانی محیط زندگی خود گرفته‌اید، به کلاس بیاورید.

ارزشیابی مستمر: نخستین نکته‌ای که از معلمان عزیز انتظار می‌رود به آن توجه کنند، اهمیت ارزشیابی مستمر است. ارزشیابی مستمر معادل «Formative assessment» است که معنی آن «تکوینی» «سازنده» و «رشد دهنده» می‌باشد. متأسفانه برخی کلمه مستمر را با مکرر اشتباه گرفته و ارزشیابی مستمر را همان انجام آزمون‌های کتبی مکرر یا پرسش و پاسخ‌های کلاسی تعبیر کرده‌اند؛ درحالی که مهم‌ترین ویژگی مستمر، پویایی و گستردگی آن است. خصلتی که متمایزکننده این ارزشیابی از ارزشیابی پایانی است.
اگر ما به کودکان خود مانند گیاهان بیندیشیم، سنجش پایانی به مثابه اندازه‌گیری و بررسی این گیاهان است؛ این اندازه‌گیری برای مقایسه یا تجزیه و تحلیل و ارزیابی وضعیت فعلی گیاه مناسب است ولی در رشد گیاه تأثیری ندارد.
اما سنجش مستمر، سازنده و رشد دهنده است. فرایند جمع‌آوری اطلاعات از گیاه با هدف باغبانی کردن آن است؛ کود دادن، آب دادن، هرس کردن، علف‌های هرز را از آن دورکردن و انجام هرچه که باعث رشد گیاه شود.

(شرمی کلارک ۲۰۰۱)

منبع: طاهره رستگار، ارزشیابی در خدمت آموزش ۱۳۸۲

ارزشیابی مستمر باید بازخورد مناسبی به معلم بدهد تا بتواند فعالیت‌های مناسب‌تری برای دانش‌آموز طراحی کند. ارزشیابی مستمر نباید به رتبه‌بندی و دسته‌بندی دانش‌آموزان بینجامد و یا معلم از طریق آن دانش‌آموز را به ناتوانی متهم کند، بلکه باید به معلم و دانش‌آموز بفهماند که دانش‌آموز در کجا قرار دارد و برای پیشرفت او در یادگیری، چه تمهیداتی باید اندیشیده شود.

ارزشیابی مستمر یا سازنده بخشی از فرایند آموزش است که معلم و دانش آموز به طور مرتب با آن درگیر هستند.

ارزشیابی مستمر چگونه صورت می گیرد؟ ارزشیابی مستمر براساس فعالیت هایی که دانش آموز در کلاس یا خارج از کلاس در طی یک دوره آموزشی انجام می دهد، صورت می گیرد و هدف آن این است که به معلم بفهماند که نقاط قوت و ضعف دانش آموز چیست و برای مراحل بعدی تدریس، چه کارهایی لازم است و چگونه باید به دانش آموز کمک شود تا نقاط ضعف خود را رفع کند. از فعالیت هایی که دانش آموزان در درس مطالعات اجتماعی انجام می دهند، متعدد و گوناگون است؛ لذا ارزشیابی مستمر از این درس نیز محورهای مختلف و همچنین شیوه ها و ابزارهای متنوع را می طلبد. به طور کلی مراحل عمده ارزشیابی مستمر را می توان به شرح زیر در نظر گرفت :

مرحله (۱): اهداف و انتظارات یادگیری هر درس را به خوبی و به طور دقیق مدنظر قرار دهید.

توجه و اطلاع کافی از ماهیت اهداف و انتظارات موجب می شود تا ارزشیابی با اهداف پیوند برقرار کند و به بیراهه نرود.

مرحله (۲): انواع فعالیت های یاددهی — یادگیری را که برای تحقق اهداف و انتظارات طراحی شده اند، در نظر بگیرید.

□ پرس و جو و تحقیق، گردآوری اطلاعات، مصاحبه، رسم جدول و نمودار و نقشه، درست کردن ماکت و مدل، پوستر، روزنامه دیواری، کارت پستال، نوشتن متن و نامه و گزارش، برپایی نمایشگاه و ... فعالیت های کاربرگه های پایان کتاب

این فعالیت ها نیز انواع فعالیت های فوق را شامل می شوند. فعالیت هایی که توسط معلم برای داخل یا خارج از کلاس طراحی می شود. «همه این فعالیت ها ممکن است به طور گروهی یا فردی طراحی شده باشند».

مرحله (۳): شیوه ها و ابزار مناسب را برای جمع آوری اطلاعات درباره انجام فعالیت ها توسط دانش آموزان طراحی کنید.

دانستید که فعالیت های متنوعی به منظور آموزش طراحی می شود؛ لذا برای ارزشیابی مستمر از این فعالیت ها به شیوه ها و ابزار گوناگون نیاز داریم.

ابزارهای ارزشیابی مستمر

از چه ابزارها و شیوه هایی استفاده می کنیم؟

انواع فهرست مشاهدات (سیاهه‌های ارزیابی) که توسط معلم طراحی و تکمیل می‌شود. برگه‌های خودارزیابی که توسط دانش‌آموزان پر می‌شود. برگه‌های ارزیابی که توسط خانواده‌ها تکمیل می‌شوند. آزمون‌های کتبی و شفاهی و پرسش‌های کلاسی که توسط معلم طراحی می‌شود و دانش‌آموزان به آن پاسخ می‌دهند، از عمده‌ترین ابزارها به‌شمار می‌آیند. اگر به انواع فعالیت‌هایی که در مرحله قبلی توضیح داده شد، توجه کنید. ملاحظه می‌کنید که برای ارزشیابی مستمر بسیاری از فعالیت‌ها به «فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی» نیاز داریم. دقت کنید که هیچ الگوی مشخصی برای تنظیم فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی از فعالیت‌های دانش‌آموزان وجود ندارد و مهم این است که معلم در انجام یک فعالیت معین، حدود انتظارات خود را از دانش‌آموزان، بداند. معلم از طریق تنظیم فهرست‌ها وادار می‌شود تا به جزئیات فرایند آموزش دقت کند و اطلاعات حاصل از آن به معلم کمک می‌کند تا گام بعدی را برای تدریس بهتر بردارد. در اینجا نمونه‌ای برای هریک از انواع فعالیت‌ها ذکر می‌شود:

مثال:

در کلاس گفت‌وگو کنید:

– بعضی جنبه‌های مصرف‌گرایی را که در محیط زندگی خود می‌بینید، بیان و دربارهٔ آنها اظهارنظر کنید. (فصل چهارم).

– اگر در کشور ما زاد و ولد کم شود، در آینده چه مشکلاتی به‌وجود می‌آید؟ (فصل ششم)

انتظارات معلم	همفکری و مشارکت در بحث	تفکر و استدلال و منطقی	گوش کردن و رعایت نوبت و احترام	بیان ایده‌های نو، پیشنهاد	
نام دانش‌آموز	(۱)	(۲)	(۳)	(۴)	نظر معلم
۱- زیبا عظیمی	(+)	*	-	(+)	در مورد (۱) و (۴) پیشرفت داشته است
۲- ندا محبی	(+)	(+)	(+)	-	
۳- زهرا بیاتانی	(+)	*	(+)	*	

سطوح قراردادی: همیشه، گاهی، به‌ندرت – هرگز

( ) (*) ( )

مثال : اگر کارت پستی از بناهای ایران باستان دارید، به کلاس بیاورید و آن مکان را به همکلاسی‌هایتان معرفی کنید (فصل دوازدهم).

– اگر عکسی از ویژگی‌های طبیعی یا انسانی محیط زندگی خود دارید، به کلاس بیاورید (فصل پنجم).

در مدت ... چند برجسب کالا با نشان استاندارد جمع‌آوری و به کلاس بیاورید و به دیگران نشان بدهید (فصل چهارم).

نام افراد	نمونه صحیح را فراهم کرده و می‌توانید درباره آن توضیح دهد خوب	نمونه صحیح را فراهم کرده اما در توضیح دادن درباره نمونه چندان تسلط ندارد متوسط	نمونه را فراهم نکرده یا نمونه غلط است و در فهم آن مشکل دارد ضعیف
۱- علی	*		
۲- آرش	*		
۳- مهید		*	
۴- اشکان	*		
۵- امیرعباس			*
توضیحات	نمونه شماره ۲ و ... عالی بوده و به دیوار کلاس نصب و در معرض نمایش قرار می‌گیرد		در مورد ۵ و ... مجدداً با دانش آموز گفت و گو شد و راهنمایی و توجیه گردید

سطوح قراردادی : خوب، متوسط، ضعیف

مثال :

– کاربرگه شماره ۱۰ مصاحبه با سالمندان درباره مصرف آب را انجام دهید (فصل ششم).

– اگر به اینترنت دسترسی دارید، درباره یک موزه و اشیایی که در آن نگهداری می‌شود، اطلاعاتی فراهم کنید (فصل نهم).

درباره محل زندگی خودتان تحقیق کنید و گزارشی از ویژگی‌های طبیعی و انسانی آن تهیه کنید. اگر توانستید تعدادی عکس به گزارش خودتان الصاق کنید (فصل پنجم).

نام فرد / گروه	مراجعه به منابع مختلف موردنظر	کامل بودن و انسجام اطلاعات جمع آوری شده	تمیزی و دقت در انجام کار و ارائه آن	خلاقیت و نوآوری (ارائه پیشنهاد یا انجام کار با ارائه روش نو)	جمع امتیاز
	(۴) امتیاز	(۷) امتیاز	(۲) امتیاز	(۲) امتیاز	(۱۵) امتیاز
۱- فربیا	۴	۶	۱	۲	۱۳
۲- زهرا					
۳-					

مثال :

به صورت گروهی یک کارت نوروزی زیبا درست کنید. دعای تحویل سال را روی آن بنویسید و آن را تزئین کنید (فصل دوازدهم).

به صورت گروهی مدل البرز مرطوب و خشک بسازید (فصل پنجم)
به صورت گروهی پوستری درباره حفاظت از محیط زیست طراحی کنید (فصل ششم).

نام گروه	مدل ارائه شده محتوای موردنظر را به خوبی نمایش می دهد	از تزئینات و جلوه های هنری مناسب یا خلاقانه استفاده شده	ظرافت و تمیزی و آراستگی کار	جمع امتیاز
	(۷) امتیاز	(۳) امتیاز	(۵) امتیاز	(۱۵) امتیاز
۱- گروه یاس				
۲- گروه ...				

□ توجه کنید که برای بعضی از فعالیت های مشابه (مثلاً همه فعالیت های بحث گروهی و اظهارنظر) می توانید یک فهرست مشاهده طراحی کنید.

□ فهرست انتظارات خود را به چند مورد محدود کنید؛ زیرا ارزشیابی مستمر دانش آموزان براساس فهرست های طولانی غیرممکن و خسته کننده می شود. به علاوه سعی کنید فقط رفتارها یا ویژگی های مهم را در نظر بگیرید.

□ اگرچه تنظیم فهرست ارزشیابی برای معلم کار وقت گیر و پرهزینه است؛ اما این زحمت، ارزشمند است و معلم دارای ملاک‌های معتبر برای یافتن نقاط قوت و ضعف می‌باشد. به علاوه معلم در سال‌های بعد می‌تواند از این فهرست‌ها استفاده کند.

* تفاوت‌های فردی را در کارهای محوله در نظر بگیرید. فعالیت‌های هم‌ارز را می‌توانید از افراد یا گروه‌ها به‌طور داوطلبانه و مطابق با استعدادهای آنها طلب کنید. برای مثال درست کردن پوستر را به چند گروه و نوشتن متن را به گروه‌های دیگر بسپارید.

□ قبل از انجام ارزشیابی با فهرست، باید موارد یا انتظارات خود را به دانش‌آموزان بگویید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان باید به‌خوبی بدانند که شما در انجام یک فعالیت چه انتظاراتی از آنها دارید.

□ مواردی را که در فهرست ثبت می‌کنید، به اطلاع دانش‌آموزان برسانید تا بدانند در چه مواردی پیشرفت کرده‌اند و از نقاط ضعف خود نیز مطلع شوند.

□ والدین را در جریان فهرست ارزشیابی و ملاک‌ها و معیارهای آن قرار دهید.

□ برای معیارهای بخش قراردادی خودتان می‌توانید از عبارات کیفی مانند عالی، خوب، کامل، قابل قبول، مرتبط، نامربوط، در حال تلاش و ... استفاده کنید. سپس شما می‌توانید این معیارها را به‌صورت کمی نیز درآورید. اگرچه تبدیل قضاوت کیفی به کمی کار ساده‌ای نیست.

□ در ارزشیابی مستمر براساس فهرست‌های ارزشیابی به این نکته توجه کنید: اگر مقایسه فهرست‌ها نشان می‌دهد که دانش‌آموز پیشرفت کرده است، آخرین ارزشیابی ملاک قضاوت قرار بگیرد. در غیراین صورت، معلم میانگین ارزشیابی‌ها را در قضاوت خود در نظر بگیرد.

* یکی دیگر از شیوه‌ها و ابزار مناسب برای ارزشیابی مستمر دانش‌آموزان، خودارزشیابی یا خودسنجی و طراحی برگه‌های مربوط به آن است. شما می‌توانید برای بعضی از بخش‌های کتاب سؤالاتی طراحی کنید و به این وسیله دانستنی‌ها، مفاهیم و مهارت‌ها و همچنین نگرش دانش‌آموزان یا حتی کاربرد آموخته‌ها در زندگی را از خود آنها بپرسید.

(۱) نمونه برگه خودارزشیابی و خودسنجی از درس هفدهم: میراث فرهنگی و تاریخ که توسط معلم طراحی می‌شود و دانش‌آموز آن را پر می‌کند.

نام و نام خانوادگی: حسن امیدی				کلاس:
من می‌دانم / من می‌توانم	کاملاً	تا حد متوسط (نیاز به مرور بیشتر دارم)	کم	اصلاً
- من معنی و مفهوم میراث فرهنگی را می‌دانم و می‌توانم دلایل حفاظت از میراث فرهنگی را بیان کنم	*			
- من می‌توانم درباره یک موضوع یا رویداد پرسش‌های تاریخی طرح کنم		*		
- من می‌توانم موضوع علم تاریخ و کار مورخان را توضیح دهم		*		
- من می‌توانم کار باستان‌شناس و چند ابزار وی را بیان کنم			*	
- من توانسته‌ام با پرس و جو و تحقیق نزدیک‌ترین موزه به محل زندگی‌ام را شناسایی و اطلاعاتی درباره اشیای آن و نشانی و شماره تلفن آن به دست بیاورم	*			

شما در بخش ستون‌ها می‌توانید از سطوح دیگری استفاده کنید. برای مثال، ستون اول (می‌دانم و فهمیدم) ستون دوم (نیاز به مرور بیشتر دارم) ستون سوم (مشکل دارم و نفهمیدم)

(۲) نمونه برگه خودارزیابی (نگرش‌ها و رفتار)

نام و نام خانوادگی : آریتا یوسفی پور				کلاس :
بله	هنوز نه	تأخیر		
		*	- من سعی می‌کنم از بدن خود مراقبت کنم و با رعایت بهداشت و نظافت و پرهیز از مواد غذایی مضر مراقب سلامتی‌ام باشم	
*			- من تلاش می‌کنم مراقب اعمال و رفتارم باشم و با اعضای بدنم (دست و چشم و گوش و پا و زبان و ...) گناه نکنم	
*			- من نسبت به همکلاسی‌هایم مهربانم و به آنها کمک می‌کنم	
*			- از اموال عمومی مدرسه که متعلق به همه است، مراقبت می‌کنم	
	*		- من برای حفظ منابع و محیط زیست در مصرف آب، کاغذ، دستمال کاغذی و ... صرفه‌جویی می‌کنم	
*			- در خانه همان‌طور که انتظار دارم حقوق مرا رعایت کنند با حقوق اعضای خانواده‌ام را رعایت می‌کنم	
*			- اگر تصمیمی باعث نگرانی و ناراضی‌تای خانواده‌ام بشود آن را انجام نمی‌دهم	

□ در اجرای «خودارزیابی» به وسیله دانش‌آموزان نگران عدم صداقت آنها نباشید و به آنها اعتماد کنید و صبور باشید. از آنها بخواهید که صادقانه پاسخ دهند و به آنها اطمینان دهید که خودشان باید روی کاستی‌ها و ضعف‌ها قضاوت کنند و پیشنهاد بدهند برای برطرف کردن آن ضعف چه باید بکنند و شما این آزمون‌ها را برای کمک به آنها طراحی کرده‌اید تا مشکلات خود را تشخیص بدهند.

□ در نمونه شماره (۱) خودارزیابی، شما می‌توانید مواردی را که بیانگر نقاط ضعف دانش‌آموزان است، مشخص و با خود آنها گفت‌وگو کنید و راهکارهایی برای برطرف کردن موانع یادگیری بیابید.

□ برگه‌های خودارزیابی، بازخوردی از کار معلم نیز به خودش ارائه می‌دهد. برای مثال اگر معلمی ببیند که در مواردی، اکثریت دانش‌آموزان ستون کم یا اصلاً را علامت زده‌اند، بیانگر آن است که معلم نتوانسته آن مورد را خوب تفهیم نماید و اکثریت کلاس با مشکل مواجه‌اند.

□ توجه داشته باشید که در نمونه‌هایی مانند نمونه شماره (۲) خودارزیابی که بیشتر به نگرش‌های دانش‌آموزان می‌پردازد، معلم در واقع با طراحی عبارات تأکید، نگرش‌های مطلوب و موردنظر را نیز

به دانش‌آموزان القا می‌کند و چه بسا فرد با تفکر بر روی این عبارات، متوجه کاستی‌های خود شود و سعی در تغییر نگرش و رفتار خود کند.

* از دیگر ابزارهای مناسب برای ارزشیابی مستمر ارزشیابی از طریق والدین است؛ به‌ویژه درباره کاربرد مفاهیم و مهارت‌ها در زندگی روزمره. از آنجا که معلم نمی‌تواند در فضای خارج از کلاس و محیط‌های واقعی دانش‌آموز را مشاهده کند و این خانواده است که در تمام لحظات در جریان دقیق رفتار و اعمال دانش‌آموزان قرار می‌گیرد، ارزشیابی از طریق والدین می‌تواند اطلاعات خوبی برای تصمیم‌گیری‌ها و آغاز تمهیدات مناسب توسط معلم، فراهم کند.

والدین گرامی

همان‌طور که مستحضری‌د فرزند شما از طریق فصل چهارم کتاب مطالعات اجتماعی با موضوع مصرف‌گرایی، صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف و راهکارهای مصرف بهینه آشنا می‌شود و انتظار می‌رود تغییراتی در نگرش‌ها و رفتار وی به‌وجود بیاید. درباره این تغییرات قبلاً در جلسه حضوری با شما گفت‌وگو کرده‌ایم. اکنون خواهشمندیم فرم ارسالی را تکمیل و به مدرسه بازگردانید.

نمونه برگه ارزشیابی از طریق والدین که توسط معلم طراحی و به والدین داده می‌شود تا پر کنند. نام و نام خانوادگی دانش‌آموز :

پرسش‌ها	بلی	خیر	تأخیدی	توضیح
- آیا در فرزند شما نسبت به پرهیز از اسراف و مصرف‌گرایی به‌طور کلی تغییر نگرش یا تغییری در رفتار به‌وجود آمده است؟ در چه مواردی؟				
- آیا فرزند شما نسبت به موضوع کاهش مصرف پلاستیک و بازیافت زباله حساس شده است؟				
- آیا در مصرف برخی مواد مثل کاغذ، آب، دستمال کاغذی حساسیت یا تغییر رفتاری در وی مشاهده کرده‌اید؟				
- ..... و				

* ارزشیابی مستمر تنها به فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس که در کتاب درج شده است، منحصر نمی‌شود. گاه معلم در حین فرایند تدریس به آموزش مفاهیم از طریق پرسش و پاسخ می‌پردازد. ارزشیابی از مشارکت دانش‌آموزان در پرسش و پاسخ‌های کلاسی و از طریق فهرست مشاهدات،

اطلاعات خوبی برای اتخاذ خط مشی‌های مناسب توسط معلم فراهم می‌آورد. نمرهٔ آزمون‌های کتبی نیز می‌تواند در ارزشیابی مستمر لحاظ گردد؛ اما توجه کنید که اولاً تعداد این آزمون‌ها زیاد نباشد؛ به‌طوری که مانع از انجام فعالیت‌ها شود و ثانیاً این آزمون‌ها نیز منبعی برای برطرف کردن نقاط ضعف دانش‌آموزان تلقی شود.

آزمون‌های عملکردی: نظریه‌های شناختی جدید بر جنبه‌های فکری و خود نظم‌دهی فراگیر تأکید می‌کنند؛ بنابراین امروزه توجه بیشتر معطوف به این است که چگونه فراگیران دانش را تفسیر می‌کنند و به کار می‌گیرند تا مسائل پیچیده را حل کنند. این گونه مهارت‌ها با آزمون‌های سنتی مثل آزمون چند گزینه‌ای، قابل سنجش نیستند.

ارائهٔ یک سخنرانی، ایفای نقش، مصاحبه تولید یک مدل یا ماکت، رسم نقشه و نمودار، تهیهٔ یک پوستر یا روزنامهٔ دیواری نمونه‌هایی از تکالیف عملکردی‌اند.

تکالیف عملکردی می‌تواند تکالیفی باشد که در زمان کوتاه یا طولانی قابل انجام است. برای مثال اگر در یک آزمون عملکردی کتبی از دانش‌آموز بخواهیم اطلاعات داده شده را به‌صورت نمودار نشان دهد، از آزمون عملکردی کوتاه مدت استفاده کرده‌ایم؛ اما اگر بخواهیم در خارج از مدرسه به منابع مختلفی مراجعه کند و مثلاً دربارهٔ موضوع هشدار در مصرف آب یک پوستر طراحی و درست کند، این کار به زمان طولانی‌تری نیاز دارد.

□ در طراحی آزمون‌های عملکردی نیز ابتدا باید اهداف و انتظارات درس را مطالعه کنیم. بخشی از اهداف را می‌توانیم از طریق آزمون‌های کتبی اندازه‌گیری کنیم، اما برای مهارت‌هایی مثل ترسیم یک نمودار یا تولید یک کارت پستال، باید ابزار بخش مناسب عملکردی طراحی کنیم. سپس معیارهایی برای ارزیابی در نظر بگیریم و به عبارت دیگر «فهرست ارزیابی» از آن عملکرد را تهیه کنیم. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تهیهٔ ملاک‌های یکسان برای همهٔ دانش‌آموزان کار صحیحی نیست و باید تفاوت‌های فردی آنها در نظر گرفته شود. به علاوه نمرهٔ دانش‌آموز باید نشانگر مقایسهٔ او با قبل و پیشرفت یا عدم پیشرفت او باشد.

بعضی از صاحب‌نظران آموزش معتقدند که در ارزشیابی‌های عملکردی باید فرایند انجام کار و تلاش دانش‌آموز به اندازهٔ نتیجهٔ کار او در نظر گرفته شود.

پوشهٔ کار

«پوشهٔ کار» مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموزان را دربردارد که به معلم و دانش‌آموز کمک می‌کند تا در مورد روند یادگیری قضاوت کنند. معمولاً انتخاب کارهایی که در پوشه قرار می‌گیرد، باید

با توجه به انعکاس پیشرفت دانش آموز باشد. روی نمونه های انتخابی، تاریخ و اظهار نظر معلم ثبت شده باشد. موارد مختلفی را می توان در پوشه کار گذاشت :

تصاویری از فعالیت های عملی یا گروهی دانش آموزان که امکان نگهداری آنها در پوشه نیست، مثل : روزنامه دیواری، پوستر، ایفای نقش.

نمونه تحقیق دانش آموز، کاربرگه های فعالیت، نتایج آزمون ها یا فهرست های مشاهده و بررسی کارها با اظهار نظر معلم، نمونه های نوشتاری دانش آموز مثل مقاله، متن و ...

شایسته است معلم در پایان هر ماه محتوای پوشه کار هر دانش آموز را در حضور خود او بررسی کند و با هم برای بهبود فرایند آموزش تصمیم بگیرند. محتوای این پوشه همچنین باید با والدین بررسی و مشاهده شود. پوشه کار می تواند بر علاقه و انگیزه یادگیری آنان تأثیرات مثبتی داشته باشد.

مرحله (۴) : اطلاعات جمع آوری شده را بررسی و جمع بندی کنید و برای کمک به دانش آموز در رفع نقایص و مرحله بعدی آموزش تصمیم گیری کنید.

در این مرحله درباره پیشرفت و نقاط قوت و ضعف دانش آموز متناسب با ملاک ها و معیارها و انتظارات، جمع بندی و قضاوت می شود. این قضاوت ممکن است در قالب نمره یا به صورت کیفی و توصیفی باشد. به نظر می رسد قضاوت کیفی برای معلمان آسان تر و عملی تر است. به هر ترتیب ارائه بازخورد مناسب به دانش آموز، والدین و معلم به خود، مهم ترین بخش این مرحله است.

دفتر نمره کلاس : دفتر کلاس صرفاً آزاری برای ثبت نمرات است؛ در صورتی که ملزم هستید از این دفتر استفاده کنید، می توانید حاصل قضاوت های نهایی خودتان را از فعالیت های مختلف دانش آموزان در قالب توصیفی یا به صورت نمره در دفتر کلاس ثبت کنید.

ارزشیابی پایانی

ارزشیابی پایانی معمولاً در پایان یک دوره آموزشی انجام می شود و از طریق آن مجموعه ای از آموخته های دانش آموزان در یک دوره اندازه گیری می شود. به ارزشیابی پایانی تراکمی نیز می گویند. در سال های اخیر آزمون های پایانی به ویژه آزمون های هماهنگ یا آزمون های ورودی مدارس خاص، مشکلاتی را در سیستم آموزشی ایجاد کرده اند. یکی از این مشکلات توجه بیش از حد معلمان به نتایج آزمون های پایانی است که موجب می شود نقش ارزشیابی مستمر کم رنگ شود و معلم نیز بیش از آنکه برای فعالیت های یادگیری برنامه ریزی کند، بیشتر وقت خود را به آنچه قرار است ارزشیابی شود، معطوف می کند. ارائه سؤال و جواب های کلیشه ای به دانش آموزان، ترغیب به خرید کتاب های تست و سؤال، استقبال غیر آگاهانه خانواده ها از کتاب های تست و

رویکرد حافظه‌مدار منجر به این می‌شود که تفکر، شیوه صحیح انجام فعالیت‌های آموزشی و سرانجام تحقق اهداف مهارتی و نگرش برنامه بر زمین گذاشته شود و همه توجه و تمرکز به امتحان پایانی معطوف شود.

نکات مورد توجه در ارزشیابی پایانی

۱- آزمون خوب، آزمونی است که معکس‌کننده تمامی هدف‌های آموزشی و محتوای برنامه باشد، اما چون این کار عملاً میسر نیست، معلم با انتخاب سؤال‌ها در واقع نمونه‌هایی فراهم می‌کند تا با آنها کل آموخته‌ها را بسنجد. این نمونه‌ها باید نمونه‌های معتبری باشند.

۲- آزمون باید روایی و پایایی لازم را داشته باشد.

۳- روایی بودن آزمون یعنی دقیقاً همان چیزی ارزیابی شود که مورد نظر آموزش بوده است و پایایی بودن آزمون یعنی اجرای آن در دفعات مختلف یا گروه‌های مخاطب نتایج بسیار متفاوتی به بار نیآورد. تأکید می‌شود در طراحی آزمون‌های پایانی به اهداف و انتظارات یادگیری هر درس به طور جدی توجه و از طرح سؤالات حاشیه‌ای و جزئی و بی‌اهمیت خودداری شود. پرسش‌های غیرمربوط و نادرست از روایی و اعتبار امتحان می‌کاهد.

۴- (از طرح سؤال آزمون پایانی از بخش‌های کتاب که علامت سؤال ممنوع دارد خودداری شود.)

۵- پرسش‌ها به زبان ساده و قابل درک، از ساده به مشکل و با رعایت اصول نگارش تنظیم شود و صورت ظاهری برگه زیبا و خوانا باشد و بارم سؤالات مشخص باشد.

۶- به منظور توجه به تفاوت‌های فردی سؤالات انتخابی نیز طراحی شود.

۷- در طراحی سؤالات از طبقات مختلف بازگویی و پردازش و کاربرد اطلاعات و دانسته‌ها و افعال مختلف مانند محاسبه کردن، وصل کردن، نام بردن، جور کردن، فهرست کردن، به‌خاطر آوردن، ترسیم کردن، تکمیل کردن، مقایسه کردن، دلیل آوردن، تجزیه و تحلیل کردن، طبقه‌بندی کردن، پیش‌بینی، پیشنهاد و اظهارنظر کردن، به کار بستن و ... و سؤالات بسته پاسخ و واگرا استفاده شود.

۸- از انواع آزمون‌های عینی و تشریحی و انواع سؤالات چندگزینه‌ای، جورکردنی، صحیح و غلط و ... با رعایت اصول طراحی سؤال هرکدام استفاده و در سؤالات انشایی و تشریحی دامنه و حدود و ثغور آنچه مورد سؤال قرار می‌گیرد، مشخص شود.

۹- در آزمون کتبی پایانی از آزمون‌های عملکردی قابل انجام مثل رسم نقشه و نمودار، ارائه یک طرح و نظایر آن نیز می‌توان استفاده نمود.

به طور کلی آزمون‌های پایانی را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد :

- ۱- آزمون‌های عینی که نظر مصحح در بررسی نتایج آن دخالت ندارد، مانند آزمون‌های چندگزینه‌ای (تستی)، جورکردنی، تکمیل کردنی، صحیح و غلط و ...
- ۲- آزمون‌های تشریحی یا انشایی که خود به دو دسته کوتاه پاسخ (در حد یک کلمه یا عبارت) و گسترده پاسخ تقسیم می‌شوند.

در طرح پرسش‌های صحیح و غلط، می‌توان از دانش‌آموزان خواست اگر سؤالی غلط است، صحیح آن را در مقابل بنویسند. این کار احتمال تأثیر شانس در پاسخ دادن را کم می‌کند. پاسخ سؤال نباید بدیهی باشد تا دانش‌آموز بتواند بدون فکر یا مطالعه به آن پاسخ دهد.

در طرح پرسش‌های جورکردنی، باید دستورالعمل‌ها واضح و تعداد پاسخ‌ها بیشتر از پرسش‌ها باشد.

در پرسش‌های تکمیل کردنی، برای هر عبارت فقط یک جای خالی در نظر بگیرید. ضمناً پرسش باید یک پاسخ صحیح داشته باشد و پاسخ آن حافظه‌ای نباشد.

در پرسش‌های چندگزینه‌ای، بهتر است طول عبارت گزینه‌ها یکسان باشد و پاسخ‌های غلط نیز تا حدودی منطقی باشند نه اینکه آنقدر نامربوط باشند که بتوان با حدس به غلط بودن آنها پی برد.

در آزمون‌های تشریحی یا انشایی، دامنه و حدود و ثغور سؤال باید روشن و واضح باشد و دانش‌آموز به خوبی راهنمایی شود و سؤال مبهم نباشد. همان‌طور که قبلاً گفته شد؛ در طرح سؤال از طبقات یا حیطه‌های مختلف استفاده کنید.

به این سؤالات که غلط طراحی شده است، توجه کنید :

- ۱- میراث فرهنگی را توضیح دهید.
  - سؤال غلط است. دامنه و حدود و ثغور سؤال و پاسخ معین نیست.
  - ۲- یکی از انواع بیمه ..... است.
  - ۳- جمعیت هلال احمر در شرایط عادی برای ..... و ..... تلاش می‌کند.
- سؤال غلط است.

این نوع سؤالات جاخالی غلط است، زیرا در جای خالی می‌توان پاسخ‌های مختلف نوشت و اگر منظور معلم عین عبارت کتاب باشد، باز اجبار به حفظ سطر به سطر کتاب کار نادرستی است.

سؤالات جاخالی باید به گونه‌ای طراحی شوند که در جای خالی تنها یک چیز قابل نوشتن باشد.

به علاوه موضوع بی‌اهمیت و حاشیه‌ای نباشد.

توصیه می‌شود از سؤالات جای خالی استفاده نشود یا به حداقل ممکن برسد.

۴- زرتشت پیامبر ایران باستان قبل از کدام سلسله می‌زیست؟

سؤال غلط است.

سؤال جزئی و بسیار حاشیه‌ای است و منبعث از اهداف اصلی و انتظارات مهم یادگیری نیست.

۵- محیط‌بانان فعالیت‌هایی را که موجب تخریب محیط زیست می‌شود، شناسایی می‌کنند

(صحیح) (غلط)

سؤال غلط است. سؤال بدیهی و جواب آن روشن است. در سؤالات صحیح و غلط نباید

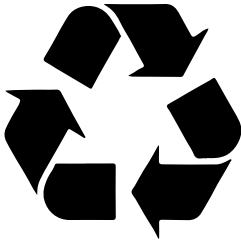
دانش‌آموز بتواند حدس بزند، بلکه باید فکر کند و حتماً درباره موضوع مطالعه کرده باشد. ضمناً این

سؤال‌ها باید در زمینه واقعیاتی که یا غلط‌اند یا کاملاً صحیح‌اند طراحی شوند و به عبارت دیگر موضوع

بینابینی و واگرا نباشد.

نمونه سؤالات ارزشیابی کتبی پایانی

- ۱- هر یک از علائم زیر نشانه چیست؟ زیر آن بنویسید.
در یک سطر توضیح دهید که این علامت چه پیامی دارد؟

.....

.....

.....
(کاربرد اطلاعات در زندگی روزمره)

- ۲- شما با آموختن درس زیستگاه‌ها، برای حفاظت از گیاهان و جانوران در محیط زندگی خود چه اقداماتی انجام می‌دهید؟ ۴ مورد بنویسید.

۳- چرا باید از زیستگاه‌ها حفاظت کنیم؟ سه دلیل بیاورید.

- ۴- درباره موضوع (الف) پنج پرسش تاریخی و درباره موضوع (ب) پنج پرسش جغرافیایی طرح کنید.

(الف) تخت جمشید (ب) چشمه‌های آب گرم ایران

۵- مساحت شهر الف ۲۵۰۰۰ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۵۰۰۰۰ نفر است. تراکم جمعیت

این شهر چقدر است؟ محاسبه کنید.

۶- چرا می‌گوییم؛ «ایلام یک تمدن بوده است»؟ چهار دلیل بیاورید.

۷- هرودوت نوشته است: ایرانیان به فرزندان خود سه چیز می‌آموختند:

۱- ..... ۲- تیروکمان ۳- .....

۸- در یک قرارداد بیمه، بیمه‌گر و بیمه‌شونده هر کدام چه چیزی را برعهده می‌گیرند؟ بیان کنید.

بیمه‌گر متعهد می‌شود .....

بیمه‌شونده متعهد می‌شود .....

۹- سؤال انتخابی

پیشنهاد بدهید :

— یک پیشنهاد دربارهٔ حفاظت از میراث فرهنگی محل زندگی خود بنویسید و آن را مختصراً توضیح دهید.

— یک پیشنهاد برای رونق گردشگری در محل زندگی خود بنویسید و آن را مختصراً توضیح دهید.

— یک پیشنهاد دربارهٔ قوانین و مقررات مدرسه بنویسید و آن را مختصراً توضیح دهید.

۱۰- آب و هوای ناحیهٔ کنار دریای خزر را با آب و هوای کنار خلیج فارس و دریای عمان

مقایسه کنید.

۱۱- نقش و ویژگی‌های خانوادهٔ امروزی را با خانواده در دورهٔ ایران باستان مقایسه کنید، (ذکر سه مورد کافی است).

۱۲- مریم دانش‌آموز کلاس هفتم است و مانند بقیهٔ افراد حقوق و مسئولیت‌هایی دارد.

(الف) دو مورد از حقوق او را در خانه و دو مورد از حقوق او را در مدرسه بنویسید.

(ب) به نظر شما اگر مریم احساس کند که بعضی از حقوق او در خانه یا مدرسه نادیده گرفته می‌شود چه باید بکند؟ توضیح دهید.

۱۳- به نظر شما با کسانی که مقررات حفظ محیط زیست را نادیده می‌گیرند، چگونه باید برخورد کرد؟

۱۴- ایرانیان باستان چه پیشرفت‌هایی در علوم نجوم داشته‌اند؟ مختصراً توضیح دهید.

۱۵- هریک از فعالیت‌های زیر مربوط به کدام سازمان یا نهاد است؟ (با خط مربوط کنید)

(حفظ و نگهداری آثار و بناهای تاریخی) (بیمه)

(جلوگیری از فرسایش خاک) (مرکز آمار ایران)

(محاسبهٔ رشد جمعیت) (هلال احمر)

(پرداخت خسارت ناشی از آتش‌سوزی خانه‌های روستای جنگلی) (سازمان حفاظت محیط زیست)

(سازمان میراث فرهنگی و گردشگری)

(کمک به سیل‌زدگان) (سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری)

۱۶- استنباط از متن :

متن زیر را بخوانید و ویژگی‌های طبیعی و ویژگی‌های انسانی منطقه را دسته‌بندی کنید و چهار ویژگی طبیعی و چهار ویژگی انسانی را در جدول بنویسید :

منیرو در استان هرمزگان در کنار خلیج فارس زندگی می کند. آب و هوای این منطقه در اغلب ماه ها گرم و شرجی است و در روزهای گرم تابستان دمای هوا گاه تا ۴۴ درجه سانتی گراد هم افزایش می یابد. شغل پدر منیرو مانند برخی دیگر از مردم منطقه ماهیگیری است. برادرش نیز در اداره گمرک بندرعباس کار می کند. بندرعباس حدود ۶۰۰۰۰۰ جمعیت دارد. هر ساله عده زیادی از مردم کشور ما به این بندر سفر می کنند. جزیره قشم در نزدیکی این شهر گردشگران زیادی را به خود جذب می کند. پوشش گیاهی منطقه عمدتاً گیاهان خشکی پسند مانند درختان تاغ و خرزهره و بوته های گون است. جنگل های حرا در آب های کم عمق این ناحیه در هنگام جزر و مد جلوه زیبایی دارد. کوه گنو و چشمه آب گرم گنو هم از دیدنی های منطقه است. در بندرعباس بازارها و مراکز خرید بزرگی ساخته شده و این شهر دارای فرودگاه بین المللی است و با خط آهن نیز به تهران مربوط می شود.

ویژگی های طبیعی	ویژگی های انسانی
—	—
—	—
—	—
—	—
—	—

۱۷- ما هم اکنون در سال ۲۰۱۳ میلادی به سر می بریم. محاسبه کنید از هریک از وقایع زیر چند سال گذشته است؟

— حکومت اشکانیان (۲۵۰ ق.م) یعنی ..... سال پیش

— هجرت پیامبر اکرم (۶۲۱ م) یعنی ..... سال پیش

— پیروزی شاپور ساسانی بر امپراتور روم (۲۶۰ م) یعنی ..... سال پیش

۱۸- دو گروه گردشگر خارجی وارد ایران شده اند. یک گروه قصد طبیعت گردی دارند و گروه دیگر می خواهند از جاذبه های تاریخی - فرهنگی ایران بازدید کنند. برای هر گروه دو نوع جاذبه و برای هر جاذبه یک مکان پیشنهاد کنید.

(مثال : طبیعت گردی : چشمه های آب گرم مثل آب گرم محلات)

طبیعت گردی : ..... مثل : .....

..... مثل : .....

..... مثل : .....

جاذبه‌های فرهنگی - تاریخی

..... مثل : .....

..... مثل : .....

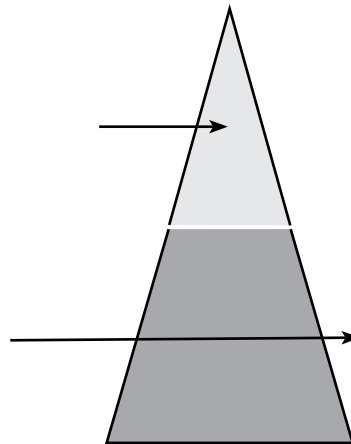
..... مثل : .....

۱۹- شهر سوخته در کجاست؟ چرا به آن چنین نامی داده‌اند؟

۲۰- موزه‌خان در کار خود از چه منابعی استفاده می‌کنند؟ نام بیرید (ذکر ۵ مورد کافی است).

۲۱- الف) بر روی هرم طبقاتی ایران باستان ابتدا دو طبقه بزرگان و عامه مردم را مشخص کنید،

سپس داخل هرم بنویسید که هر طبقه شامل چه گروه‌هایی بوده است؟

ب) دو مورد از نابرابری‌های اجتماعی بین این دو طبقه را توضیح دهید.

۲۲- اگر گردشگری در شهر یا روستای شما رونق پیدا کند، چه می‌شود؟ (رونق گردشگری چه

فایده‌هایی برای مردم و محیط زندگی شما دارد؟) (ذکر سه مورد کافی است).

۲۳- با یک مثال بگویید چگونه رعایت قانون موجب حفظ حقوق دیگران می‌شود؟

۲۴- جای خالی را تکمیل کنید :

- قوانینی که مجلس تصویب می‌کند، به ..... فرستاده می‌شود تا بررسی شود که آیا با

قانون اساسی و اصول و احکام دین اسلام تطبیق دارد یا خیر.

– در شهرها، افراد برای ساختن خانه یا یک ساختمان باید از ..... مجوز یا پروانه ساختمان بگیرند.

– به منطقه بزرگی که در آن مجموعه‌ای از گیاهان و جانوران خاص زندگی می‌کنند، ..... می‌گویند.

۲۵– عبارت‌ها را بخوانید و فکر کنید؛ سپس با نوشتن حرف ص یا غ عبارات صحیح و غلط را معین کنید.

– معبد چغازنبیل که شهرت جهانی دارد، از بقایای تمدن جیرفت است. ( )

– سلسله هخامنشیان با حمله اسکندر سقوط کرد. ( )

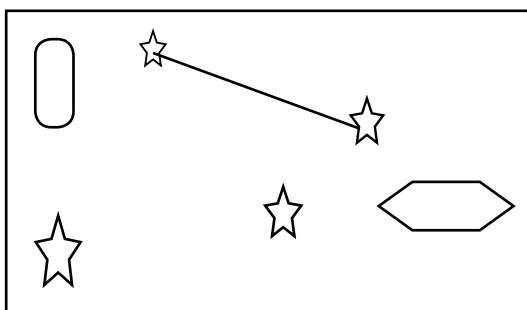
– پرجمعیت‌ترین و پرتراکم‌ترین ناحیه کشور ما منطقه شهری تهران است. ( )

– سواحل خلیج فارس و دریای عمان از نظر بارندگی جزو مناطق خشک است. ( )

– در ناحیه معتدل و مرطوب خزری جنگل‌های تاغ و گز رویده است. ( )

۲۶– روی نقشه، فاصله دو مکانی را که با علامت سؤال مشخص شده با خط کش اندازه بگیرید. سپس با مقیاس ترسیمی محاسبه کنید.

این فاصله روی زمین چندمتر و چندکیلومتر است؟

کیلومتر ۰ ۱۰ ۲۰ ۳۰ ۴۰

۱-۱-۰ اهداف کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره آموزش عمومی (ابتدایی - متوسطه اول)

انتظار می‌رود دانش‌آموزان در پایان دوره آموزش عمومی

(الف) در قلمرو شناخت و علم

۱- علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۲- از تغییر و تحولات و تداوم‌ها در زندگی اجتماعی و برخی رویدادهای مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاه شوند و روابط علت و معلولی رویدادها را دریابند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۳- چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط‌های طبیعی و تنوع شیوه‌های زندگی در سطوح مختلف (محلی تا ملی، قاره‌ای و جهانی) بشناسند و الگوهای پراکندگی پدیده‌ها و سیستم‌های طبیعی و انسانی را در این سطوح درک کنند.

(فضا و مکان)

۴- با برخی منابع، استعدادها و توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی کشور برای توسعه و پیشرفت آشنا شوند و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را در سطوح مختلف درک کنند.

(فضا و مکان)

۵- حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را در محیط‌های مختلف (خانواده، مدرسه، محله، شهر و روستا، کشور و جهان) بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۶- ساختار، کارکرد و نحوه برقراری ارتباط مناسب را با برخی نهادها، مؤسسات و سازمان‌هایی که در تأمین انواع نیازهای فردی و اجتماعی (از خانواده و مدرسه تا نهادهای اداره‌کننده جامعه نظیر قوای سه‌گانه و حکومت) نقش دارند، بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۷- میراث فرهنگی به‌جای مانده از دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران (آداب و سنن و آثار هنری - معماری، مفاخر و شخصیت‌های علمی، فرهنگی، مذهبی و ...) را بشناسند.

(فرهنگ و هویت)

۸- عناصر و مؤلفه‌های هویت (تعلق و تعهد در سطوح مختلف: تعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی - ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت تا مقیاس جهانی) را درک کنند.
(فرهنگ و هویت)

۹- اهمیت منابع و نقش آنها را در تأمین نیازها بشناسند و برخی شیوه‌های حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آنها را بدانند.
(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

۱۰- با انواع فعالیت‌های اقتصادی و برخی تحولات مربوط به آنها و مسائل مربوط به اشتغال، فرهنگ کار و بهره‌وری آشنا شوند.
(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

ب) در قلمرو اخلاق و ایمان

۱- به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقه‌مند شوند و به فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود، احساس تعلق و افتخار کنند.
(میهن‌دوستی)

۲- نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف (زندگی خانوادگی، مدرسه، محله، کشور و جهان) احساس مسئولیت و تعهد کنند.
(مسئولیت‌پذیری)

۳- به همکاری، مشارکت و همیاری در سطوح مختلف، علاقه‌مند باشند و نسبت به اعضای خانواده، اولیای مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدرشناسی و احترام داشته باشند.
(تعاون توأم با رأفت و احسان)

۴- به برقراری عدالت و احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقه‌مند و به ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان در سطوح مختلف (محلی تا جهانی) معتقد باشند.
(حق‌طلبی)

ج) در قلمرو شایستگی‌های فکری، عقلانی و مهارت‌ها

۱- توانایی بررسی و کندوکاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن شامل (طرح سؤالات روشن، شناسایی، منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع‌آوری داده‌ها، مقایسه داده‌ها، طبقه‌بندی اطلاعات، نتیجه‌گیری و جمع‌بندی و ...) را به دست آورند.

(بررسی و کاوش)

۲- بتوانند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت‌های جدید به کار ببرند؛ روش‌ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند؛ به مسائل غیرمنتظره پاسخ دهند، درباره موضوعات محیطی و اجتماعی پیشنهادهایی ارائه کنند.

(خلاقیت)

۳- توانایی مشارکت و کار گروهی را در محیط‌ها و جوامع گوناگون (خانه، مدرسه، محله و...) به دست آورند.

(مشارکت)

۴- بتوانند رابطه مؤثر و مفید با دیگران و با نهادهای مختلف در مقیاس‌های (خانه، مدرسه، محله و جامعه) برقرار کنند.

(برقراری ارتباط)

۵- بتوانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی (فهم روابط علت و معلولی، توالی موضوعات، درک متن، ارتباط و عناصر یک رویداد یا پدیده و...) ایده‌ها و اطلاعات را به شکل‌های مختلف پردازش و بیان کنند.

(برقراری ارتباط)

۶- بتوانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط و تلقی خویش نقد و بررسی کنند و ضمن بیان احساس و نظر خود، آینده ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه‌ها پیش‌بینی کنند.

(واکنش شخصی و اظهارنظر)

اهداف کلی (برون داده‌های یادگیری) مطالعات اجتماعی پایه اول متوسطه
هفتم (از منظر تلفیق حوزه‌های موضوعی)

شماره هدف	حوزه موضوعی	هدف	فصول مرتبط (دروسی که ارتباط بیشتری با هدف دارند)
۱	زمان، تداوم و تغییر	دانش‌آموزان خلاقیت و ابتکارات ایرانیان باستان را در زمینهٔ فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، حرف، هنر و ... بررسی و بیان می‌کنند و برخی تداوم‌ها را نشان می‌دهند	فصل ۱۱ فصل ۱۲ فصل ۹ فصل ۱
۲		دانش‌آموزان با بررسی شواهد و مدارک، عناصر و ویژگی‌های تمدن‌های کهن در ایران را شناسایی و برخی روش‌ها و ابزار مطالعه در تاریخ را به کار می‌برند	
۳	فضا و مکان	دانش‌آموزان با استفاده از وسایل و روش‌های جغرافیایی پراکندگی جمعیت و منابع در ایران و عوامل مؤثر بر آن و نیز ویژگی‌های انواع و نواحی مهم گردشگری در ایران را شناسایی و معرفی می‌کنند	فصل ۵ فصل ۶ فصل ۸
۴		دانش‌آموزان ویژگی‌های نواحی آب و هوایی و زیست‌بوم‌های ایران را بیان می‌کنند و علل و پیامدهای تخریب محیط زیست-بوم‌ها را بررسی کرده، راهکارهایی را برای حفاظت از زیست‌بوم محل زندگی خود ارائه می‌دهند	
۵	نظام اجتماعی	دانش‌آموزان نقش برخی مؤسسات اجتماعی را در مقابله با حوادث بررسی و کارکردها و ویژگی‌ها و چگونگی ارتباط با برخی از آنها را مثل بیمه و هلال احمر بیان می‌کنند	فصل ۳ فصل ۱ فصل ۲
۶		دانش‌آموزان برخی حقوق و تکالیف خود را در سطح خانه و مدرسه و جامعه و محیط زندگی شناسایی و نسبت به احقاق حقوق و رعایت تکالیف خود حساس می‌شوند و لزوم رعایت قوانین و مقررات را در سطوح مختلف بررسی می‌کنند و می‌توانند نقش و وظایف قوهٔ مقننه را تشریح کنند	

فصل ۹	دانش‌آموزان لزوم حفاظت از میراث فرهنگی را بیان می‌کنند و نقش موزه‌ها را در حفاظت از میراث فرهنگی شناسایی و اطلاعاتی دربارهٔ برخی میراث فرهنگی فراهم می‌آورند و به میراث فرهنگی ارجح می‌نهند	فرهنگ و هویت	۷
فصل ۱	دانش‌آموزان دستورالعمل آموزه‌ها و آداب دینی را در روابط اجتماعی و فعالیت‌های اقتصادی (رابطه با خلق) و روابط با محیط طبیعی (عالم خلقت) تجزیه و تحلیل و این آموزه‌ها را به کار می‌بندند		۸
فصل ۲			
فصل ۳			
فصل ۴			
فصل ۶			
فصل ۷			
فصل ۸			
فصل ۱۲			
فصل ۶	دانش‌آموزان مصادیقی از ائتلاف یا تخریب منابع را شناسایی و بررسی می‌کنند و برای محافظت از منابع پیشنهادهایی ارائه و نسبت به حفاظت از منابع حساسیت نشان می‌دهند	منابع و فعالیت‌های اقتصادی	۹
فصل ۷	دانش‌آموزان اطلاعاتی پیرامون ویژگی‌های تولید، توزیع و مصرف کالا در محیط زندگی فراهم می‌کنند و اصول و الگوهای بهینه مصرف را شناسایی می‌کنند و به کار می‌گیرند		۱
فصل ۱۱			
فصل ۴			

**جدول همپوشی اهداف درس مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم
با شایستگی‌های پایهٔ مندرج در برنامهٔ درسی ملی**

اهداف مطالعات اجتماعی پایهٔ هفتم	شایستگی‌های پایهٔ مورد تأکید
هدف شمارهٔ ۱ و ۲	(ایمان) ایمان به ارزشمندی، هدفمندی و قانونمندی خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش به عنوان مظاهر فعل و جمال خداوند (علم) علم نسبت به گذشته و حال جوامع بشری به‌ویژه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (عمل) بهره‌گیری آگاهانه از یافته‌های علمی، هنری، فنی، حرفه‌ای و بهداشتی و زیستی و تلاش مؤثر برای تولید و توسعهٔ آنها حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی

<p>(تعقل)</p> <p>تدبر در نظام خلقت و شگفتی‌های آن</p> <p>بصیر نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود</p> <p>(ایمان)</p> <p>ایمان به ارزشمندی، هدفمندی و قانونمندی خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش به عنوان مظاهر فعل و جمال خداوند</p> <p>(عمل)</p> <p>حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی</p> <p>(علم)</p> <p>علم نسبت به پدیده‌ها، روابط، رویدادها و قوانین جهان آفرینش و چگونگی برقراری ارتباط انسان با آنها و بهره‌برداری بهینه از آنان</p> <p>(اخلاق)</p> <p>تقدم بخشیدن منافع ملی و گروهی بر منافع فردی</p> <p>ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط زیست</p>	<p>هدف شماره ۳ و ۴</p>
<p>(تعقل)</p> <p>درک وجود خدا، نیازها و توانمندی‌ها، ظرفیت‌ها و ابعاد هویت متعالی خویش</p> <p>بصیر نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود/</p> <p>(ایمان)</p> <p>باور به نقش دین مبین اسلام و نظامات آن به عنوان تنها مکتب جامع و کارآمد برای تحقق حیات طیبه</p> <p>(علم)</p> <p>شناخت خود، ظرفیت‌ها و هویت خویش</p> <p>علم نسبت به روابط نقش‌ها، حقوق و وظایف خود و افراد و اهمیت آنها در زندگی اجتماعی</p> <p>(عمل)</p> <p>به کارگیری ظرفیت‌های وجودی خود برای دستیابی به هویت متعادل و یکپارچه در مسیر رشد و تعالی خود و جامعه</p> <p>به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی – ایرانی</p> <p>(اخلاق)</p> <p>رعایت تقوای الهی در تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی</p> <p>متعهد به ارزش‌های اخلاقی از جمله، صدق، صبر، احسان و رأفت، حسن خلق، حیا، شجاعت، خویشتن‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت، نوع‌دوستی، تکریم والدین و معلم در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی</p> <p>تقدم بخشیدن منافع ملی و گروهی بر منافع فردی</p>	<p>هدف شماره ۵ و ۶</p>

<p>(تعقل) بصیر نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود (ایمان) باور به نقش دین مبین اسلام و نظامات آن به عنوان تنها مکتب جامع و کارآمد برای تحقق حیات طیبه (علم) علم نسبت به روابط، نقش‌ها، حقوق و وظایف خود و افراد و اهمیت آنها در زندگی اجتماعی علم نسبت به گذشته و حال جوامع بشری به‌ویژه فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (عمل) عمل به آموزه‌های دینی و انجام آگاهانه و مؤمنانه واجبات و محرمات به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی – ایرانی حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی (اخلاق) رعایت تقوای الهی در تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی تقدم بخشیدن منافع ملی و گروهی بر منافع فردی</p>	<p>هدف شماره ۷ و ۸</p>
<p>(تعقل) بصیر نسبت به آثار و پیامدهای برای سبک زندگی خود (ایمان) باور به نقش دین مبین اسلام و نظامات آن به عنوان تنها مکتب جامع و کارآمد برای تحقق حیات طیبه ایمان به ارزشمندی، هدفمندی و قانونمندی خلقت و باور به زیبایی‌های جهان آفرینش به عنوان مظاهر فعل و جمال خداوند (علم) علم نسبت به پدیده‌ها، روابط، رویدادها و قوانین جهان آفرینش و چگونگی برقراری ارتباط انسان با آنها و بهره‌برداری بهینه از آنها علم نسبت به روابط، نقش‌ها، حقوق و وظایف خود و افراد و اهمیت آنها در زندگی اجتماعی (عمل) عمل به آموزه‌های دینی و انجام آگاهانه و مؤمنانه واجبات و محرمات به کارگیری ظرفیت‌های وجودی خود برای دستیابی به هویت متعادل و یکپارچه در مسیر رشد و تعالی خود و جامعه به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی – ایرانی حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی (اخلاق) رعایت تقوای الهی در تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی ارزش قائل شدن برای کار و معاش حلال و داشتن روحیه تلاش مستمر تقدم بخشیدن منافع ملی بر منافع گروهی و منافع جمعی بر منافع فردی</p>	<p>هدف شماره ۹ و ۱</p>

شایستگی‌های پایه در حوزه ایمان در همه اهداف دنبال می‌شود	ایمان به توحید و هوشمندی خلقت و هویت الهی انسان
--	---

۱-۱- عرصه‌ها و عناصر در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه هفتم مبتنی بر

برنامه درسی ملی

عرصه‌ها و عناصر

در الگوی هدف‌گذاری برنامه درسی ملی پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل، اخلاق و چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت به صورت به هم پیوسته و با محوریت ارتباط با خدا تبیین و تدوین می‌شوند.

عناصر پنج‌گانه در شبکه‌ای مفهومی مرتبط و به هم تنیده تبیین می‌شوند و در فرایند عملی تربیت هرکدام از این عناصر متناسب با نیازها و شرایط دانش‌آموزان می‌توانند سرآغاز سیر تربیتی دانش‌آموزان باشند و سایر عناصر را تقویت و تعمیق نمایند. در میان عناصر پنج‌گانه عنصر تعقل جنبه محوری دارد و سایر عناصر پیرامون آن تعریف و تبیین می‌شوند.^۱ (ص ۱۵ سند).

از آنجایی که بر طبق برنامه درسی ملی روابط انسان در چهار عرصه ارتباط با خود، ارتباط با عالم خلقت، ارتباط با خلق (دیگر انسان‌ها) و ارتباط با خدا تعریف می‌شود. محتوای کتاب پایه اول متوسطه (هفتم) به صورت زیر فصل‌بندی شده است :

فصل اول : حقوق و مسئولیت‌های ما

درس اول : من حق دارم درس دوم : من مسئول هستم

محور اصلی این دو درس رابطه با خود است

دانش آموز ابتدا از خود شروع می‌کند. اولین فصل کتاب با دو درس من حق دارم و من مسئول هستم، ابتدا حقوق طبیعی که خداوند متعال به انسان اعطا کرده و همچنین درباره حقوق فرد در خانه، مدرسه و اجتماع بحث می‌شود.

در درس دوم به طور کامل چهار عرصه ارتباطی مندرج برنامه درسی ملی عیناً در کتاب درسی آموزش داده می‌شود. و زیر هریک از این عرصه‌ها مسئولیت‌های فرد نسبت به خود و خلق و عالم خلقت و سپس تکالیف انسان در برابر خداوند و نعمت‌هایش توضیح داده شده است. سرفصل‌های این

۱- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

درس عبارت‌اند از :

من نسبت به خود مسئول هستم (نسبت به مراقبت از بدن خود و مراقبت از اعمال و رفتار خود ...). من نسبت به دیگران مسئول هستم (مسئولیت نسبت به پدر و مادر و اعضای خانواده و همکلاسی‌ها، اولیای مدرسه، همسایه‌ها، همه افراد کشور که به ما خدمت می‌کنند و همه هموعان ... و مسئولیت در برابر خون شهیدان ...). من نسبت به محیط زندگی‌ام مسئول هستم (برخورد عاقلانه با محیط طبیعی و حفظ پاکیزگی و نظم آن به عنوان جلوه‌گاه آفرینش خداوند...).

من در مقابل خداوند مسئول هستم (شکرگزاری و بندگی و اطاعت از دستورات الهی ...). پس از این فصل که به طور مشخص به موضوع پرداخته است، در سایر فصول سعی شده است روابط و عرصه‌ها در زیر چتر رابطه با خدا مطرح شود.

فصل دوم و سوم و چهارم : قوانین و مقررات، تولید، توزیع، مصرف، همدلی و همیاری در مقابله با حوادث (هلال احمر)

محتوای این فصول عمدتاً رابطه با خلق و روابط اجتماعی - اقتصادی است. فصل‌های پنجم تا هشتم : محیط زندگی ما، جمعیت و منابع، حفاظت از زیستگاه‌ها و گردشگاه‌ها

در ایران

محتوای این فصول عمدتاً رابطه با عالم خلقت و در درجه بعد ارتباط با خلق است. فصل‌های نهم تا دوازدهم : کاوش در گذشته‌های دور، میراث فرهنگی و ایران باستان. محتوای این فصول را سیر در گذشته و بررسی آفاق و انفس در قدیم تشکیل می‌دهد. رابطه با خدا تقریباً در تمام فصول کتاب از طریق ارائه آیات قرآن کریم یا احادیث و سخنان ائمه معصومین (ع) و معطوف نمودن دانش آموز به اصلاح موقعیت و همچنین تفکر در مظاهر آفرینش دنبال شده است.

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (امثال‌های بخش مدنی) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (دفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابداری و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
اول حقوق و مسئولیت‌های ما	درس ۱ من حق دارم	۱- چند مورد از نعمت‌های الهی و حق برخورداری از آنها را توضیح دهید. ۲- آیا همه انسان‌ها صرف نظر از نژاد، زبان، دین و ملیت دارای حقوق طبیعی‌اند؟ چرا؟ متن زیر را بخوانید به نمونه‌هایی از حقوق فرد در خانه، مدرسه و محیط زندگی توجه کنید. با راهنمایی معلم دربارهٔ هر یک گفت‌وگو و اظهار نظر کنید.	تفکر و انگش شخصی و اظهار نظر، برقراری ارتباط، بررسی و کاوش	*			هوش درون فردی
	درس ۲ من مسئول هستم	۱- آقای مسعودی: «۴ سال دارد... در هر یک از نقش‌های زیر چه مسئولیت‌هایی به عهده دارد؟» ۲- کاربرگه شماره (۱) مسئولیت‌های خود و سایر اعضای خانواده را در جدول بنویسید. ۳- نامهای به خلا بنویسید و نعمت‌هایی را که به شما داده است، به خاطر بیاورید و از او تشکر کنید...	تفکر، برقراری ارتباط کاوش و بررسی، برقراری ارتباط	*			هوش میان فردی
			تفکر، برقراری ارتباط	*	*		هوش درون فردی هوش لفظی - بیانی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی)   مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حساسی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
دوم قانون	درس ۳	۴- پیمان نامهای درباره بدن خود بنویسید و در آن قول بدهید که از این پس از اعضای بدن مراقبت می‌کنید تا سالم و تندرست باشید. ۵- درباره مسئولیت‌های خودتان در خانه و مدرسه فکر کنید. آیا مواردی بوده که مسئولیت‌های خودتان را به خوبی انجام نداده باشید؛ از این خودتان را به خوبی انجام نداده باشید؟ موضوع چه احساسی دارید؟ ۶- نامهای به خودتان بنویسید و مسئولیت‌های خودتان را به خود تذکر بدهید. ۱- اگر فکر می‌کنید در خانه یا مدرسه حقوق شما نادیده گرفته می‌شود، با راهنمایی معلم به مشاور و مدرسه مراجعه کنید. ۲- با توجه به فعالیت شماره ۵ درس قبل، مسئولیت‌هایی را که به خود تذکر داده اید، در زندگی واقعی انجام دهید.	تفکر، برقراری ارتباط تفکر، واکنش شخصی و اظهار نظر	*	*	*	هوش درون فردی هوش لفظی – بیانی هوش درون فردی هوش لفظی – بیانی
دوم قانون	درس ۳	۴- فعالیت مربوط به بررسی موقعیت‌های اردو به طور گروهی و نوشتن مقرراتی برای اردو	برقراری ارتباط، مشارکت، خلاقیت	*	*	*	هوش بین فردی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کادرس و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی)   مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کادرس	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
		۱- بررسی موقعیت‌های مربوط به قانون شکنی و عدم رعایت مقررات و پیامدهای آن ۲- انتخاب یک مکان یا گروه اجتماعی و رسم جدولی برای مقررات و کارکرد مقررات آن مکان به طور گروهی.	فکر، برقراری ارتباط مشارکت مشارکت، برقراری ارتباط	*	*		
	درس ۴	۱- با همفکری یکدیگر مقرراتی برای کلاس با مدرسه بنویسید. ۲- مقررات پیشنهادی را نقد کنید. ۳- با راهنمایی معلم قانون اساسی را به کلاس بیاورید. ورق بزنید و مطالعه کنید. ۱- همفکری و گفت‌وگو و بیان تصمیم صحیح پس از نقل موقعیت‌هایی از جانب معلم در زمینه برخورد خودسرانه با تخلف به جای مراجعه به قانون. ۲- تحقیق کنید نماینده شهر یا روستا در مجلس شورای اسلامی چه کسی یا چه کسانی هستند؟ ۳- از مسئولان مدرسه درباره کار و نقش شورای دانش‌آموزی و مجلس دانش‌آموزی جمهوری اسلامی پرسش و جو کنید.	مشارکت، اخلاقیت برقراری ارتباط کاوش و بررسی کاوش و بررسی کاوش و بررسی	*	*	*	هوش بین فردی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کانسگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی)   مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کانسگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
۳ مقابلیه با حوادث	۵	۱- به طور گروهی، اخبار روزنامه‌ها را بخوانید و مشکلات و نیازهای مردم آسیب دیده را روی کاغذ بنویسید. ۲- خاطراتی از همدلی و یاری رساندن به انسان‌های دیگر را در کلاس تعریف کنید. ۳- فرض کنید از شما خواسته‌اند دو گروه برای کمک به آسیب دیدگان زلزله تشکیل دهید... اقدامات و آموزش‌ها را فهرست کنید. ۴- از مسئولان مدرسه درباره عضویت در طرح دادرسی و همچنین عضویت در جمعیت هلال احمر تحقیق کنید. ۵- معنای شعر بنی آدم اعضای یکدیگرند را توضیح دهید.	کوش و بررسی	*	*		هوش لفظی - بیانی
			برقراری ارتباط، تفکر مشارکت، برقراری ارتباط	*	*		هوش بین فردی هوش لفظی - بیانی
			کوش و بررسی	*			هوش لفظی - بیانی
	۶	۱- با راهنمای معلم از مدرسه مدرسه پرس و جو کنید (پیمانه دانش آموزی) ۲- روایتی از کتب داستان راسخان شهید مطهری را در کلاس بخوانید و ارتباط آن را با درس توضیح دهید. ۳- تحقیق درباره پیمانه‌هایی که خانواده از آن بهره‌مند می‌شوند.	کوش و بررسی	*	*		هوش لفظی - بیانی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی)   مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
۴ تولید توزیع و مصرف	درس ۷	۱- الف: به همراه معلم و همکلاسی‌ها از دفتر جمعیت هلال احمر محل زندگی خود بازدید کنید و گزارش بنویسید ب: یکی از امدادگران جمعیت هلال احمر را به کلاس دعوت کنید تا به پرسش‌های شما پاسخ بدهد. ۲- پرس‌وجو کنید پیله پیله منزل مسکونی چیست؟ و چه فایده‌ای دارد؟ آیا خانه شما پیله است؟ اگر نه، به بزرگ‌ترها توصیه کنید.	مشارکت و برقراری ارتباط و اکشن شخصی مشارکت، برقراری ارتباط	*			هوش بین فردی
			تفکر، برقراری ارتباط تفکر، برقراری ارتباط، تفکر	*			هوش طبیعت‌گرا

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارمگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارمگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
		۴- کار برگه شماره ۲ (ارتباط مواد اولیه با صنایع مختلف، تعیین بخش صنعت، کشاورزی و ... برای مسائل صنعت). ۵- اگر در خانواده خود با تولید نیازی را برطرف کرده‌اید، در کلاس بگویند. ۶- اگر در خانواده خود با دیگران محصولی برای فروش تولید شده، در کلاس مطرح کنید ۷- اگر قرار باشد محصولی را تولید کنید چه چیزی را انتخاب می‌کنید؟ چرا؟ یک صفحه بنویسید. ۸- همفکری کنید و پیشنهاد دهید آیا می‌توانید در مدرسه تولیدی داشته باشید؟ ۹- پرس‌وجو کنید در شهر شما بازار قدیمی یا بازار هفتگی وجود دارد... در کدام منطقه؟ چه چیزهای فروخته می‌شود؟ ۱۰- اگر در آینده فروشنده کالا یا محصولی باشید، چه نکاتی را رعایت می‌کنید؟ با مشتری‌ها چگونه رفتار می‌کنید؟	برقراری ارتباط واکنش شخصی، اظهار نظر و خلاقیت خلاقیت تفکر، خلاقیت واکنش شخصی و اظهار نظر مشارکت و خلاقیت کارش و بررسی برقراری ارتباط، تفکر	*	*	*	*
							هوش درون فردی هوش لفظی - بیانی هوش فضایی- مکانی هوش بین فردی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارسگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش مدنی)   مطالعات اجتماعی اول متوسطه (فصل)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارسگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
	درس ۸	<p>۱- به نظر شما با توجه به آنچه درباره سرگذشت پول گفته شد. کدام شکل مبادله پول بهتر است؟ آیا راه‌های دیگری برای مبادله می‌شناسید؟</p> <p>۲- با راهنمایی معلم به طور گروهی تعدادی برچسب از کالاهای مختلف (مواد غذایی و نوشیدنی‌ها، پوشیدنی‌ها تهیه کنید و به کلاس بیاورید و آنها را بررسی کنید....)</p> <p>۳- به مدت چند هفته کالاهایی را که نشان استاندارد دارد. انتخاب کنید و آن را به کلاس بیاورید....</p> <p>بین دو کالایی که یکی استاندارد دارد دیگری ندارد، کدام را انتخاب می‌کنید؟ چرا؟</p> <p>۴- جنبه‌هایی از مصرف‌گرایی را که در محل زندگی‌تان می‌بینید، بیان کنید و درباره آنها اظهار نظر کنید.</p> <p>۵- مصرف‌گرایی چه آسیب‌های اخلاقی برای مردم ایجاد می‌کند؟</p> <p>۶- تحقیق کنید این علامت که بر روی برچسب بسته‌بندی برخی کالاها وجود دارد، نشانه چیست؟</p>	<p>واکنش شخصی و اظهار نظر</p> <p>کارش و بررسی، ارتباط و مشارکت</p> <p>برقراری ارتباط، کارش و بررسی</p> <p>واکنش شخصی، اظهار نظر و تفکر</p> <p>واکنش شخصی، اظهار نظر و تفکر</p> <p>کارش و بررسی</p>	<p>*</p> <p>*</p> <p>*</p> <p>*</p> <p>*</p>			هوش پلانی

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کوشنگی	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
	به کار بنشینم	الف) از امروز به مدت یک ماه، در هر مردی که صرفه‌جویی کرده‌اید یا از خرید غیر ضروری خود داری کرده‌اید، آن را یادداشت کنید و به معلم ارائه دهید. ب) با راهنمایی معلم از اعضای خانواده دانش‌آموزانی را که در امور تولید یا توزیع کالا فعالیت می‌کنند، به کلاس دعوت کنید... سوالاتی در این باره طرح کنید و بیش از جلسه روی کاغذ یادداشت کنید.	تفکر، برقراری ارتباط و بررسی مشارکت	*	*		هوش بینایی
۵	محیط زندگی خود را بهتر بشناسم	۱- متن را بخوانید و با همفکری یکدیگر، بگوید جایی که مهدیه در آن زندگی می‌کند، چه تفاوت‌ها و چه شباهت‌هایی با روستایی که خداداد در آن زندگی می‌کند، دارد؟ مقایسه کنید. ۲- به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه تعدادی پرسش درباره محل زندگی خودتان طرح کنید و بنویسید. ۳- کتاب را ورق بزنید و انواع نقشه‌ها را بیابید و بررسی کنید.	تفکر، کاوش و بررسی مشارکت، برقراری ارتباط				هوش طبیعت‌گرا هوش لفظی - بینایی هوش فضایی - مکان

جدول پویش درس در زمینه مهارت‌های کوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش جغرافیا) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
		۲- هم‌نگری کنید که شما از چه راه‌هایی می‌توانید برای حفاظت از شهر، با شهرداری همکاری کنید؟ چند مورد پیشنهاد دهید. ۳- به تصویر قبض عوارض تویسازي توجه کنید؛ از پدر و مادران درباره آن پرس‌وجو کنید ... ۴- کلاس- کاربرگ شماره ۴، ۵ و ۶ را در کلاس انجام دهید (فعالیت نقشه خوانی).	خلاقیت، مشارکت کوش و بررسی	*	*	*	هوش ریاضی هوش فضایی - مکانی
	به کار بنشینم	۱- به طور گروهی و با راهشایی معلم درباره محل زندگی خودتان تحقیق کنید و گزارشی در این باره بنویسید. در این گزارش مهم‌ترین ویژگی طبیعی و استانی را بیان و چند عکس به آن ضمیمه کنید. ۲- مدلی از رشته کوه البرز مرطوب و خشک بسازید. ۳- اگر به اینترنت دسترسی دارید، با راهشایی معلم به پایگاه استناداری استان محل زندگی خودتان بروید و اطلاعاتی درباره شهرستان‌های استان به دست یارید.	مشارکت، کوش و بررسی	*	*		هوش فضایی - مکانی هوش جسمانی و حرکتی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش تاریخ) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
	ادامه درس ۲۲	<p>۲- پنج شغل با حرفه از جهان باستان نام ببرید که در دنیای امروز هم وجود دارد. بگوید این حرفه‌ها چه تغییری نسبت به آن زمان داشته‌اند.</p> <p>۳- گفت‌وگو کنید</p> <p>الف: چرا ساسانیان مانع از ارتباط مستقیم تجاری میان چین و هند با روم (روما) می‌شدند و از این کار چه هدفی داشتند؟</p> <p>ب: به نظر شما علاوه بر تجارت و انتقال کالا، جاده ابریشم علاوه بر تجارت و انتقال کالا، چه پیامدهای دیگری برای مردم کشورهای آن زمان داشته است؟</p>	<p>برقراری ارتباط</p> <p>برقراری ارتباط، تفکر</p> <p>کاوش و بررسی</p>	*			هوش بین فردی
	به کار بنشینم	<p>۱- به طور گروهی، نمایش‌نامه‌ای بنویسید و در کلاس اجرا کنید. موضوع نمایش‌نامه «وضع طبقاتی جامعه ایران باستان» باشد. نمایش‌نامه را طوری بنویسید که در بخشی از آن فردی در حضور شاه، از ظلمی که به طبقه محروم می‌شود، انتقاد می‌کند و از حقوق آنها دفاع می‌کند (کارها را بین خود تقسیم کنید و در نوشتن نمایش‌نامه، تمرین تهیه لباس و وسایل لازم با یکدیگر همکاری کنید).</p>					

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کانسگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش تاریخ) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کانسگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
۱۲	درس ۲۳ ادامه به کار فصل ۱۱	۳- از افراد خانواده یا فامیل، دربارهٔ مالیات‌های که می‌پردازند، پرس‌وجو کنید و در کلاس بیان کنید. سپس بحث کنید که دادن مالیات در ایران کوفی چه فرفی با برداشتن مالیات در ایران باستان دارد.	برقراری ارتباط کانس و بررسی	*			هوش بین فردی
		۱- همفکری کنید و با توجه به تصاویر اجزای لباس، دربارهٔ هر یک توضیح دهید.	برقراری ارتباط مشارکت				
		۲- چند مادهٔ غذایی نام ببرید که امروزه مصرف می‌کنید و در زمان ایران باستان نبوده است. بگوید چرا این مواد نمی‌توانستند در آن دوره وجود داشته باشند؟	برقراری ارتباط	*			هوش بیانی
		۳- کدام یک از ورزش‌های ایران باستان در جهان امروز مرسوم است؟ چند مورد نام ببرید.	برقراری ارتباط	*			هوش بیانی
		۴- کدام ورزش‌های امروزی، در ایران باستان وجود نداشته است؟ چرا؟	کانس و بررسی	*	*		هوش بیانی
		۵- دعای تحویل سال چیست؟ ترجمهٔ آن را در کلاس بیان کنید.	برقراری ارتباط کانس و بررسی	*			هوش حرکتی - حسابی
		۶- دربارهٔ یکی از موارد زیر از بزرگ‌ترها پرس‌وجو کنید و نتیجه را در کلاس بگوید.					

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کارنگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش تاریخ) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارنگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسایی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
۱۲	درس ۲۴	الف : هر یک از اجزای سفره هفت‌سین نماد چه چیزی است؟ ب : سنن از چه چیز و چگونه تهیه می‌شود؟ ۷- فرض کنید که یوجوان ۱۳ - ۱۲ ساله‌اید که در ایران باستان زندگی می‌کنید . با توجه به اطلاعاتی که از این درس و درس‌های قبل به دست آوردید، یک روز زندگی خود را از صبح تا شب مجسم کنید و بنویسید . سپس آن متن را به معلم بدهید یا در کلاس بخوانید.	خلاقیت برقراری و ارتباط کاوش و بررسی واکنش شخصی و اظهار نظر	*			هوش بیانی هوش درون فردی
		۱- برای آنکه به برخی شباهت‌های زبان امروزی با پارسی باستان پی ببرید، کار برگه شماره ۲۰ را در کلاس انجام دهید. ۲- همفکری کنید و بگویید چه نیازهایی باعث اختراع خط شد؟ اگر خط نبود، چه کمبودهایی در جوامع پدید می‌آمد؟ ۳- به تصویر خط در دوره هخامنشیان توجه کنید و بگویید چرا به این خط، خط میخی می‌گویند؟ ۴- به شکل خط ایلامیان توجه کنید و بگویید چه نوع خطی بوده است؟	برقراری ارتباط مشاوره، تفکر				هوش بیانی

جدول پویش در زمینه مهارت‌های کوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه (مثال‌های بخش تاریخ) مطالعات اجتماعی اول متوسطه (هفتم)

فصل	دروس	فعالیت	مهارت‌های کوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پرورش هوش‌های چندگانه
		۵- کاربرگ شماره (۲۱) انواع خط را در کلاس انجام دهید. ۶- به نظر شما چرا از خانه‌های مردم معمولی آن دوران چیزی باقی نماند؛ اما بنایای کاخ‌ها، آتشکده‌ها و ... هنوز باقی است. ۷- اگر کارت پستی از بناهای ایران باستان دارید، به کلاس بیاورید آن مکان را به هم کلاسی‌هایتان معرفی کنید.	برقراری ارتباط تفکر، برقراری ارتباط کوش و بررسی	*	*		هوش فضایی - مکانی
به کار بیندیم فصل ۱۲		۱- به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه یک کارت نوردی زیبا درست کنید. روی این کارت سفره هفت‌سین را با نقاشی و کار دستی نمایش دهید و دعای تحویل سال را نیز بر روی آن با خط خوش بنویسید و تزیین کنید. ۲- اگر به کار دستی علاقه دارید، با توجه به تصویر یکی از بناهای ایران باستان، ماکی از یک اثر تاریخی بسازید و آن را رنگ آمیزی کنید و در کلاس نمایش دهید. ۳- در صورتی که به اینترنت دسترسی دارید، با راهنمایی معلم به پایگاه سازمان میراث فرهنگی یکی از استان‌ها مانند فارس، کرمانشاه، خوزستان و ایلام و ... مراجعه کنید و اطلاعاتی درباره یک بنای تاریخی ایران باستان گردآوری کنید.	خلاقیت مشارکت	*	*		هوش حرکتی - جسمانی
			کوش و بررسی	*			هوش فضایی - مکانی

۲

بخش

راهنمای تدریس
فصول کتاب درسی

شبکه مفهومی فصل اول : حقوق و مسئولیت‌های ما

حوزه‌های موضوعی	مفاهیم کلیدی
نظام اجتماعی	حقوق و قوانین مسئولیت‌ها و تکالیف نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
فرهنگ و هویت	تعلق و هویت میراث فرهنگی
فضا و مکان	حفاظت از مکان

حقوق طبیعی، حقوق ما در خانه و مدرسه، حقوق شهروندی

مسئولیت‌های ما نسبت به خود، دیگران و محیط، تکالیف ما نسبت به خداوند

تعلق به خانواده، مدرسه، جامعه و آگاهی از حقوق و تکالیف خود

آموزه‌های دینی درباره حقوق و مسئولیت‌های ما

مسئولیت ما در حفظ محیط طبیعی و محل زندگی

مسئولیت ما در دفاع از کشور

←

←

←

←

←

←

ارزش‌ها و اخلاق	حق طلبی و مسئولیت‌پذیری
-----------------	-------------------------

مسئولیت‌های ما نسبت به خود، دیگران و محیط، تکالیف ما نسبت به خداوند

←

مهارت‌های کاوشگری	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهار نظر
-------------------	--

(طبق جدول پوشش مهارت‌ها مندرج در صفحه ۶۸-۵۵ همین کتاب)

←

من حق دارم

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- مفهوم حقوق طبیعی یا فطری را توضیح دهند و چند نمونه مثال بزنند.
- برخی از حقوق خود را در خانه و خانواده، مدرسه و محیط زندگی شناسایی و درباره آنها اظهار نظر کنند.
- درباره مشکلات اجتماعی که در زمینه احقاق حقوق خود در خانه و مدرسه دارند، چاره‌اندیشی خردمندانه کنند.
- درباره مشکلات اجتماعی که در زمینه احقاق حقوق خود در خانه و مدرسه دارند، به مراجع ذیصلاح مراجعه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، کاغذ و قلم برای یادداشت کردن مواردی که دانش‌آموزان درباره آن فکر می‌کنند، چیدمان میز و صندلی‌هایی متناسب با بحث و گفت‌وگوی کلاسی (در صورت امکان دایره‌وار).

هنگام شروع درس، ابتدا آیه ۷۰ سورة مبارکه «إسراء» را با ترجمه آن بخوانید. سپس از دانش‌آموزان پرسید: «چرا انسان اشرف مخلوقات است؟ انسان چه برتری‌هایی بر سایر موجودات زنده دارد؟»

اجازه بدهید دانش‌آموزان فکر کنند و پاسخ دهند. پاسخ‌های آنها را روی تخته بنویسید. پاسخ‌های احتمالی ممکن است موارد زیر باشد:

چون انسان قوه فکر و عقل دارد؛ می‌تواند چیزهایی بسازد و خلق کند (برای مثال، این همه وسیله و ابزار مانند هواپیما، تلفن، رایانه، موشک و... که بشر ساخته است). انسان می‌تواند به کمال برسد و خصلت‌های خوب را در خودش پرورش بدهد. انسان کمال‌طلب است. انسان می‌تواند ایشار و از خودگذشتگی داشته باشد و...

پاسخ دانش‌آموزان را با توضیحات خود کامل‌تر کنید. به شگفتی‌های انسان نسبت به موجودات دیگر تأکید کنید. بشر توانسته است با استعدادی که خداوند به او اعطا کرده است، برخی قوانین عالم را کشف کند (برای مثال انسان توانسته است به کره ماه برود و دوباره به زمین برگردد).

انسان فطرتاً زیاجوی، کمال‌طلب و حقیقت‌طلب است. انسان می‌خواهد خدای خود را بشناسد؛ از معنای زندگی خود سر در بیاورد و... که این همه در موجودات دیگر مشاهده نمی‌شود. به آیاتی از قرآن که در آن ذکر شده، خداوند متعال پس از آفرینش انسان به دلیل بزرگی درجه او به همه فرشتگان امر فرمود که به وی سجده کنند، اشاره کنید (سورة بقره، آیه ۳۴؛ سورة اعراف، آیه ۱۱؛ سورة حجر، آیه ۳۰؛ سورة اسراء، آیه ۶۱؛ سورة کهف، آیه ۵۰؛ و سورة طه، آیه ۱۱۶).

سپس نتیجه بگیرید خداوند به دلیل مقامی که به انسان اعطا کرده، او را واجد داشتن حقوقی نیز دانسته است. از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۱ و ۲ را پاسخ بگویند.

فعالیت ۱: استفاده از گیاهان، جانوران و آب برای تغذیه، استفاده از هوا برای نفس کشیدن، استفاده از منابع و معادن برای تأمین نیازهای زندگی و ساختن ابزار و وسایل، برخوردار شدن از محبت دیگران، برخورداری از استعداد آموختن و داشتن قوه عقل و شعور...

فعالیت ۲: بله، زیرا همه انسان‌های عالم مخلوق خداوندند.

پس از همفکری و انجام فعالیت‌ها، حقوق طبیعی یا فطری را توضیح دهید و مثال بزنید، حق آزاد بودن (برده نبودن)، حق ازدواج کردن، حق کار کردن، حق برخورداری از نعمت‌های الهی، آب و غذا و هوا و منابع...، حق یاد گرفتن، حق انتخاب و... .

پس از توضیح حقوق فطری یا طبیعی، لازم است حقوقی را که ناشی از روابط با آدمیان و زندگی با دیگران است، توضیح دهید. تأکید کنید که انسان ناگزیر است، اجتماعی زندگی کند. لذا اگر انسان زندگی فردی داشت، بسیاری از حقوق معنایی نداشتند. برای مثال حق آزادی بیان، حق برخورداری از احترام و محبت، حق داشتن مسکن، حق برخورداری از آموزش و... . اگر انسان در یک جزیره به تنهایی زندگی کند، هیچ‌یک از موارد بالا موضوعیت پیدا نمی‌کنند.

علاوه بر حقوق ناشی از روابط اجتماعی، حقوق ملت - دولت یا حقوقی را که افراد به موجب تبعه یک کشور بودن از آن برخوردار می‌شوند، توضیح دهید.

● از دانش‌آموزان بخواهید کتاب را ببندند و فکر کنند و پنج حق خود را در خانه و خانواده روی کاغذ بنویسند و بخوانند.

(توجه کنید که در جلسات آموزش حقوق باید فضای اطمینان و اعتماد در کلاس وجود داشته باشد و افراد در بیان نظرات خود آزادی و اطمینان داشته باشند).

(به بخش ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلّم در پایان فصل رجوع کنید).

توجه کنید دانش‌آموزان ممکن است علاوه بر حقوقی چون: احترام، محبت، همفکری و... برخی از خواسته‌های مادی خود چون داشتن اتاق خصوصی، موبایل یا انجام برخی کارها مثل مهمانی رفتن با دوستان و... را مطرح کنند. صبور باشید و به حرف‌های آنها گوش کنید؛ سپس آنها را به این نکته هدایت کنید که ما در حقوق خود، آزادی بی‌قید و شرط نداریم. چون ما با دیگران زندگی می‌کنیم، همان‌طور که ما حقوقی داریم، دیگران نیز حقوقی دارند. مثال بزنید: فردی که صاحب یک خانه شخصی در شهر است، حق دارد در خانه خود سکونت کند؛ چون مالک آن خانه است، اما اگر بخواهد در بخشی از خانه خود گاوداری کند، قانون جلوی او را می‌گیرد؛ زیرا پرورش دام در آن شرایط ممکن است سلامتی ساکنان محله را به خطر اندازد؛ یا فردی که مالک یک اتومبیل است، نمی‌تواند با اتومبیل خود هر طور که می‌خواهد براند و هر جا که می‌خواهد پارک کند و... .

به آنها بگویید درباره این موضوع در درس‌های بعد با مطالب بیشتری آشنا می‌شوند. شما

می‌توانید فعالیت‌هایی را دربارهٔ «حقوق من»، «حقوق شما» یعنی شرایطی که حقوق مختلف با هم مغایرت پیدا می‌کنند، طراحی کنید.

برای مثال داستان ذیل را در کلاس تعریف کنید :

سینا و مریم، خواهر و برادر بودند. آنها به تازگی در کلاس آموزش فلوت و دف ثبت‌نام کرده بودند و خیلی دوست داشتند این آلات موسیقی را داشته باشند تا بتوانند تمرین کنند. پس از مدت‌ها انتظار، یک روز پدر به خانه آمد و گفت که برای سینا، فلوت و برای مریم، دف خریده است. بچه‌ها خوشحال شدند و تشکر کردند؛ سپس هر یک از آنها ساز خود را تحویل گرفتند و شروع به نواختن کردند. . . . بعد از مدتی سینا احساس کرد که نمی‌تواند از روی نت بزند، چون صدای دف نمی‌گذارد او تمرکز کند. برای همین سعی کرد با صدای بلندتری فلوت بزند. مریم هم که صدای فلوت را مزاحم خود می‌دید، با شدت بیشتری به دف زدن ادامه داد و آنقدر هر دو سر و صدا کردند که پدر و مادر با اعتراض به اتاق وارد شدند و . . .

اکنون بگویید حق با کدام‌یک از آنها بود؛ سینا یا مریم؟ دانش‌آموزان ممکن است به مریم یا سینا و یا هر دو اشاره کنند.

پرسید : راه حل چیست؟ . . .

وقتی هم من و هم شما حقوقی داریم. . . .

(توجه کنید که دانش‌آموزان باید چاره‌جویی و یافتن راه‌حل را بیاموزند. به عبارت دیگر زد و خورد‌ها و کشمکش‌ها در اینجا ناشی از آن است که افراد سعی نکرده‌اند با پیدا کردن راه‌حل و چاره‌اندیشی به توافق برسند).

پاسخ ممکن است تهیهٔ یک جدول زمانی و پیروی کردن از آن باشد. . . .

این مثال را با دانش‌آموزان در میان بگذارید :

خواهر و برادری یک رایانه در خانه دارند. یکی می‌خواهد نرم‌افزار جدید بازی‌ای را که خریده، مشاهده کند و دیگری می‌خواهد یک تکلیف درسی را که باید فردا تحویل بدهد، انجام دهد. حق با کدام است؟ چرا؟ چه باید بکنند؟

● دربارهٔ خواسته‌های مادی به عنوان حق، دانش‌آموزان را راهنمایی کنید که باید توان مالی خانواده را در نظر بگیرند یا برای معاشرت با دوستان باید مقررات خانه و خانواده را رعایت کنند و به نظر پدر و مادر، احترام بگذارند.

● در مرحله بعد فعالیت ۳ را در کلاس انجام دهید. موضوع را طبق کتاب درسی به سه بخش در خانه و خانواده، در مدرسه و در محیط زندگی و کشور تقسیم کنید. اجازه بدهید دانش‌آموزان در هر مورد اظهار نظر کنند و اگر حقوق دیگری به ذهنشان می‌رسد، بیان کنند.

● درباره عدم تنبیه بدنی یا مسخره نکردن در خانه توجه کنید که در اینجا حدی از تنبیه که موجب صدمه رساندن و ضرب و شتم کودکان است، مطرح شده است. «هیچ کس حق ندارد دیگری را مسخره کند یا به او صدمه برساند». این تأکید شامل همه اعضای خانواده می‌شود. به عبارت دیگر، فرزندان نیز چنین حقی را ندارند و نباید برادر و خواهر خود را مسخره کنند یا به آنها صدمه برسانند.

ممکن است دانش‌آموزانی دوست نداشته باشند درباره مسائل خود در کلاس گفت‌وگو کنند. آنها را وادار به بیان مسائل خصوصی در کلاس نکنید؛ اما اگر احساس کردید که دانش‌آموزی با ناهنجاری‌های اخلاقی مانند ضرب و شتم و توهین و تحقیر در خانه مواجه است، در خارج از کلاس با او صحبت کنید و برای مشکل او چاره‌جویی کنید و از اولیای مدرسه و مشاور آن، بخواهید به او کمک کنند.

● در مرحله بعد از دانش‌آموزان بخواهید فکر کنند و پنج مورد از حقوق خود را در مدرسه بنویسند. اجازه بدهید دانش‌آموزان نوشته‌های خود را بخوانند و بحث کنند.

● در حیطه مدرسه توجه کنید که علی‌رغم ممنوعیت تنبیه بدنی در مدارس، متأسفانه هنوز در بعضی از مدارس پسرانه تنبیهات بدنی انجام می‌شود. در هر حال، اگر چند دانش‌آموز یک مدرسه، ناآرام باشند یا رفتارهای نابهنجار داشته باشند، این هنر و مهارت مسئولان و معلمان است که با استفاده از روش‌های صحیح و معقول و به دور از زیر پا گذاشتن کرامت انسانی دانش‌آموزان و توهین و تنبیه بدنی و ...، فضای مطلوب را در مدرسه ایجاد کنند. همواره ضعف در به‌کارگیری روش‌های مناسب و اثربخش، منجر به استفاده از روش‌های نادرست می‌شود.

در این درس به سه حق دانش‌آموزان، برخورد عادلانه و به دور از تبعیض، آزادی بیان و اجتناب از تمسخر یا تنبیه بدنی پرداخته شده است. از شما معلم عزیز انتظار می‌رود ضمن به رسمیت شناختن این حقوق در گفتار و رفتار، در صورتی که در مدرسه، خلاف این موارد نیز عمل می‌شود، به چاره‌جویی و اقدام برای حل آن بپردازید.

در حیطه محیط زندگی و کشور، به سه حق برخورداری از محیط سالم و تمیز، برخورداری از

امکانات پزشکی و حق امنیت، اشاره شده است.

البته در این زمینه می‌توان حقوق دیگری را مطرح کرد؛ برای مثال حق مشارکت سیاسی (شرکت در انتخابات، داوطلب شدن و...) حق برخورداری از بیمه، حق برخورداری از آموزش، حق اشتغال، حق برابری در مقابل قانون، حق مالکیت، حق آزادی بیان و... این حقوق که زیر مجموعه حقوق شهروندی محسوب می‌شوند، به موجب تبعیت از یک کشور، موضوعیت پیدا می‌کنند و بنابراین شرایط و محدوده مقررات آن از کشوری به کشور دیگر متفاوت است.

توجه: حقوقی که در این کتاب درسی دربارهٔ خانه، مدرسه و کشور مطرح شده، جایگاه قانونی دارند و به رسمیت شناخته شده و قابل پیگیری‌اند.

به پایان برید

ضمن خلاصه کردن مطالب درسی، حقوق طبیعی، حقوق دانش‌آموزان در خانه و مدرسه، و برخی حقوق شهروندی را که به موجب تبعهٔ یک کشور بودن، به‌وجود می‌آید، مرور کنید. از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۱) و به‌کار بیندیم را انجام دهند و اگر فکر می‌کنند در خانه یا مدرسه برخی از حقوق آنها نادیده گرفته می‌شود، در خارج از کلاس به معلم خود مراجعه کنند و با راهنمایی او به مشاوران ذی‌صلاح معرفی شوند.

نکته (۱): باید به دانش‌آموزان آموزش بدهید که در این موارد به دنبال حل مسئله و چاره‌جویی باشند و همواره در این زمینه باید با افراد صاحب صلاحیت مشورت کنند.

نکته (۲): موضوع این درس در یک جلسه پایان نمی‌یابد. به عبارت دیگر بحث حقوق بچه‌ها و مسائل مربوط به آن، رسیدن به فهم و برداشت درست از موضوع و یا حل معضلات احتمالی، تداوم خواهد داشت.

در صورتی که بتوانیم به دانش‌آموزانی که در این زمینه مشکلاتی دارند، کمک کنیم، درس به اهداف خود نزدیک شده است.

بیان انواع حقوق با مثال، شرکت در بحث و گفت‌وگوی کلاسی، همفکری و تبادل نظر در انجام فعالیت‌ها و نگرش صحیح یافتن نسبت به حل مشکلات که در این مقوله بروز می‌کند، از محورهای عمده ارزشیابی این درس است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

● در آموزش حقوق، باید به سه مقوله شناخت حقوق و تمایل برای حفظ و احترام به حقوق و طرز تفکر حق‌مدارانه و همچنین احقاق حقوق توجه کرد. از آنجا که روش‌های بحث و گفت‌وگو از عمده‌ترین روش‌هایی است که در این زمینه به کار می‌رود، باید به قواعد گفت‌وگو و آموزش آنها مانند گوش کردن، به نوبت حرف زدن، احترام به نظر دیگران، تحلیل اخلاقی، حل مسئله، و چاره‌اندیشی، توجه کرد.

از سایر روش‌های مفید مانند بارش مغزی و رویدادهای جاری نیز می‌توانید استفاده کنید. معلم عزیز در این دروس باید فضایی کاملاً دوستانه و صمیمی و توأم با احساس امنیت و اعتماد فراهم کند.

● حق در لغت دارای معانی زیادی است که ثبوت و استواری از مهم‌ترین معانی آن به‌شمار می‌رود و در اصطلاح علم حقوق به توانایی سلطه شخص نسبت به شخص یا چیز دیگری که اعتبار شده و شخص صاحب حق می‌تواند از آن بهره ببرد، اطلاق شده است. گاهی حق نسبت به یک شیء است؛ مانند حق مالکیت یا حق منافع خانه‌ای که مستأجر در آن نشسته است. گاهی نیز حق نسبت به موضوعی است؛ مانند حق انتخاب شغل.

نکته مهم اینجا است که امتیازات و توانایی‌های فردی در صورتی معتبر است که مورد تأیید نظام حقوقی باشد و نظام حقوقی این امتیازات را برای فرد به رسمیت بشناسد. همچنین «حقوق» را مجموعه قواعد و مقرراتی که بر روابط افراد اجتماع حاکم است، تعریف کرده‌اند و این روابط از روابط اعضای خانواده تا روابط ملت و دولت را دربر می‌گیرد.

«علم حقوق» دانشی است که قواعد حقوقی را تحلیل می‌کند.

هر گاه صاحب حق از حق خود بهره‌برداری کند، آن را اِعمال کرده؛ مثلاً من حق دارم در این خانه سکونت کنم و اگر سکونت کردم، حق خود را اِعمال کرده‌ام؛ اما از نظر حقوقی، شخص در اعمال حق خود آزادی مطلق و بی‌قید و شرط ندارد بلکه تا حدی می‌تواند حق خود را اِعمال کند که موجب عدم رعایت قوانین و زیان و خسارت زدن به دیگران نشود.

● در مقابل هر حق، یک تکلیف وجود دارد و این دو به منزله دو کفه ترازو هستند که باید تعادل آنها حفظ شود. در پشت هر تکلیفی نیز یک الزام و اجبار قانونی وجود دارد.

تکلیف گاهی انجام فعل است؛ مثل نفقه دادن شوهر به زن یا حضانت طفل توسط پدر و مادر؛ و گاهی ترک فعل است، برای مثال همه افراد به ترک جرائم (مانند دزدی) مکلف‌اند. تفاوت مهم حق و تکلیف آن است که صاحب حق می‌تواند از حق خود صرف‌نظر و گذشت کند، مثلاً کسی که طلبی از دیگری دارد، آن را ببخشد. اما هیچ‌کس نمی‌تواند از تکلیف صرف‌نظر کند، برای مثال پدر و مادر نمی‌توانند از نگهداری فرزند، سر باز زنند یا کسی که کالایی را خریده و مکلف است قیمت آن را بپردازد، نمی‌تواند از انجام این کار شانه خالی کند. گاهی برخی از امور، آمیزه‌ای از حق و تکلیف‌اند، برای مثال حضانت و نگهداری فرزند مطابق قانون، هم نوعی حق و هم تکلیف پدر و مادر محسوب می‌شوند.

● طبقه‌بندی انواع حقوق، گسترده و گاه پیچیده است؛ اما به‌طور معمول برخی تقسیمات رایج است:

طبقه‌بندی حقوق از نظر منبع:

الف) حقوق فطری یا طبیعی که خداوند در سرشت آدمیان قرار داده است.

ب) حقوق وضعی و قراردادی و اعتباری

طبقه‌بندی از نظر افراد دریافت‌کننده:

الف) حقوق فردی مانند حق حیات، خودشکوفایی

ب) حقوق جمعی مانند آزادی از استعمار

طبقه‌بندی از نظر جنبه‌های زندگی:

الف) حقوق مدنی: آزادی بیان، آزادی مذهب، داشتن نام، دسترسی داشتن به دادگاه،

مساوی بودن در برابر قانون، و...

ب) حقوق سیاسی: آزادی تشکیل حزب، انتخاب کردن، شرکت در انتخابات و داوطلب شدن، و... .

ج) حقوق اقتصادی، اجتماعی: حق داشتن رفاه و استانداردهای زندگی، حق تغذیه مناسب، حق بیمه، حق اشتغال، حق عدالت اجتماعی، حق آموزش، حق خدمات پزشکی، و... . طبقه‌بندی از نظر گروه‌های مختلف اجتماعی: حقوق کارگران، حقوق کودکان، حقوق زنان، حقوق اقلیت‌ها، حقوق زندانیان، حقوق اسیران جنگی، حقوق پناهندگان، حقوق سالمندان، و... .

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

۱- منظمی، شهلا و ناهید فلاحیان، آموزش حقوق برای نوجوانان، راهنمای معلم، درس اختیاری دوره آموزش متوسطه، ۱۳۸۲، وزارت آموزش و پرورش.

۲- چراغی، خلیل، ژاله باقرزاده و سعید قریشی، اولین گام‌های آموزش حقوق بشر، ۱۳۸۴، نشر شورا به سفارش دبیرخانه پروژه آموزش حقوق بشر.

۳- حقوق کودک، وب سایت شخصی دکتر محیی‌الدین بهرام محمدیان mohammadian.ir/tags

۴- اسعدی، سیدحسن، حقوق متقابل والدین و فرزندان، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

۵- محمدیان، محی‌الدین بهرام، روش‌های افزایش عزت نفس در کودکان و نوجوانان، چاپ سوم، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

برای ملاحظه آخرین قانون مصوب مربوط به حمایت از کودکان و نوجوانان به پایگاه اینترنتی گروه مطالعات اجتماعی مراجعه کنید.

http://socialstudies_dept.sch.ir

من مسئول هستم

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - مسئولیت‌های افراد را در نقش‌های مختلف بیان کنند.
  - مفهوم حقوق متقابل را به اختصار توضیح دهند.
  - نسبت به تکالیف خود در مقابل خداوند متعال و مسئولیت نسبت به خود، دیگران و محیط زندگی، حساس و راغب شوند.
  - برخی تکالیف و مسئولیت‌های خود را در مقابل خداوند، خود، دیگران و محیط زندگی از راه‌های مختلف بیان کنند (مانند نامه، نقاشی، شعر و ...).
  - درباره حقوق و مسئولیت‌های اعضای خانواده خود فکر کنند و آنها را به صورت جدول مرتب کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، کاربرگ فعالیت، در صورت امکان فیلمی کوتاه درباره شگفتی‌های کار یکی از اعضای بدن (با گروه علوم تماس بگیرید)

از آموخته‌های دانش‌آموزان در دوره قبل استفاده کنید. شما ممکن است مثال مربوط به «وقتی من حق دارم و شما هم حق دارید» را که در درس گذشته عنوان شد، دوباره مطرح کنید یا مثال‌های جدیدی بزنید و موقعیت‌هایی را تعریف کنید که در آن هر دو یا سه نفر داستان، حق دارند. سپس موضوع را به نکته «حقوق متقابل در زندگی با دیگران» جلب کنید. به دانش‌آموزان بگویید در مقابل هر حق مسئولیت وجود دارد.

سپس به روش بارش مغزی از دانش‌آموزان بخواهید مسئولیت‌های خودشان را درباره هر چیزی که فکر می‌کنند، مطرح کنند.

جملات را روی تابلو بنویسید و آنها را به چهار مقوله (۱- مسئولیت نسبت به خود، ۲- خدا، ۳- محیط زندگی، ۴- دیگران یعنی اعضای خانواده، دوستان، اولیای مدرسه، افراد اجتماع و...) طبقه‌بندی کنید.

ممکن است دانش‌آموزان به برخی مقوله‌ها اشاره نکنند. با طرح پرسش‌هایی آنها را هدایت کنید تا به مسئولیت‌ها در زمینه‌های مختلف اشاره کنند و بتوانید طبقه‌بندی چهارگانه را روی تخته بنویسید.

آموزش دهید

پس از طبقه‌بندی مطالبی که دانش‌آموزان به روش بارش مغزی مطرح کرده‌اند، مفهوم مسئولیت را توضیح دهید.

— نقش‌های مختلف افراد را توضیح دهید و بگذارید دانش‌آموزان با انجام فعالیت شماره (۱) کتاب به این موضوع بهتر بی‌برند.

— در زمینه مسئولیت انسان‌ها نزد خداوند، از دانش‌آموزان بخواهید مطالب را بخوانند و با آنچه به‌شیوه بارش مغزی بیان کرده‌اند، انطباق دهند.

روی موضوع این مسئولیت که عبارت است از طاعت و اطاعت از دستورات الهی و استفاده صحیح از نعمت‌ها تأکید کنید.

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۲) را حتماً در منزل انجام دهند. توجه کنید نوشتن چنین نامه‌ای علاوه بر توجه دادن افراد و تفکر درباره نعمت‌های الهی و آثار سودمند برای تربیت دینی، در تقویت روحیه و اعتماد به نفس افراد، نقش مؤثری خواهد داشت؛ زیرا ما انسان‌ها معمولاً از نعمت‌هایی که داریم، غافلیم و گاه بیشتر به آنچه نداریم، توجه می‌کنیم. تفکر درباره این موضوع موجب می‌شود که بیشتر، قدر چیزهایی را که داریم، بدانیم. علاوه بر آن در نوشتن نامه به خداوند متعال، تأکید کنید که دانش‌آموزان می‌توانند در پایان، خواسته‌های خود را نیز به صورت دعا از خدا بخواهند (تقویت فرهنگ دعا).

— در مورد مسئولیت نسبت به خود، ابتدا از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۴ را انجام دهند.

از دانش‌آموزان داوطلب دعوت کنید درباره شگفتی‌های کار یکی از اعضای بدن با توجه به معلوماتی که در درس علوم به دست آورده‌اند، صحبت کنند.
(ممکن است این موضوع را در جلسه قبل به چند نفر سفارش بدهید).
برای مثال ممکن است دانش‌آموز، ساختمان و کار چشم، قلب، مغز، کلیه و ... را انتخاب کند و درباره شگفتی‌های هر یک سخن بگوید (چشم: تشخیص فاصله‌ها، کار مردمک، مژه، زجاجیه، عنبیه، عدسی، مایعی که درون چشم وجود دارد، اعصاب بینایی و ...).
در صورتی که می‌توانید با هماهنگی معلم علوم، فیلمی کوتاه از شگفتی کار یکی از اعضای بدن در کلاس نمایش دهید.

توجه کنید که این درس زمینه خوبی است برای آنکه دانش‌آموزان به ورود مواد مضر به بدن خود و فعالیت‌های نامناسب حساس شوند. تداوم این حساسیت‌ها در آینده در پیشگیری از روآوردن به سیگار یا مواد مخدر و ... نیز سودمند خواهد بود. از دانش‌آموزان بخواهید نامه‌ای به بدن خود بنویسند و مراقبت از اعضا را به خود تذکر دهند.

در این درس علاوه بر مراقبت از جسم، محافظت از روح و روان نیز مطرح شده است؛ به‌طوری که دوری از گناه و خطا و حفظ زبان و چشم و دست و پا از کارهای خطا، نیز مورد بحث قرار می‌گیرد.
— درباره مسئولیت‌ها نسبت به اعضای خانواده، معلمان، جامعه و محیط زندگی نیز اجازه دهید دانش‌آموزان متن را بخوانند و با پاسخ‌های مربوط به بارش مغزی خود در ابتدای جلسه، مقایسه کنند. تأکید کنید که محیط زندگی (آب، خاک، نور، هوا، جانوران و ...) جلوه‌های عظمت خداوندند و دانش‌آموزان را به نگرش آیه‌ای سوق دهید.

با جمع‌بندی و خلاصه کردن مطالب درس، مسئولیت‌ها و نقش‌های ما در چهار عرصه روابط با خدا، خلق، عالم خلقت و خود، اهم مطالب را مرور کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۶ یعنی نوشتن نامه‌ای به خود و فعالیت شماره ۲ کاربرگه شماره (۱) را در منزل انجام دهند و برای جلسه بعد به کلاس بیاورند.

توجه کنید: نامه‌هایی که دانش‌آموزان به خدا و خود می‌نویسند، به نوعی خصوصی تلقی می‌شوند؛ فقط دانش‌آموزانی که داوطلب‌اند، نامه خود را در کلاس بخوانند. درباره تحویل گرفتن نامه از دانش‌آموز و گذاشتن در پوشه کار نیز باید رضایت دانش‌آموز را برای رؤیت مفاد و محتوای آن اخذ کنید. با این حال باید از انجام اصل فعالیت اطمینان حاصل کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مفهوم حقوق متقابل و تکالیف خود نسبت به خدا، خود، دیگران و محیط زندگی با ذکر مثال و استدلال، شرکت در گفت‌وگو و بحث‌های کلاسی و انجام فعالیت‌ها و کاربرگه (۱) و نوشتن نامه‌ها از اهم موارد ارزشیابی این درس است. چک لیست‌های مشاهده رفتار و بررسی فعالیت‌ها، برگه‌های خودارزیابی و ارزشیابی از طریق والدین (به‌ویژه درباره اینکه احساس مسئولیت در زندگی واقعی محقق شده یا نه) از ابزارهای مهم ارزشیابی از این درس محسوب می‌شود.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

- طبق برنامه درسی ملی، روابط آدمی در چهار عرصه رابطه با خدا، خود، خلق و عالم خلقت تعریف شده است. در این درس نیز با استفاده از این عرصه‌ها، موضوع مسئولیت‌پذیری مطرح شده و در واقع این تقسیم‌بندی مبتنی بر برنامه درسی ملی می‌باشد.
- هدف اصلی از این درس مسئولیت‌پذیری واقعی دانش‌آموزان در چهار عرصه

مطرح شده است؛ لذا فضای کلاس و بحث‌ها را طوری تنظیم کنید که دانش‌آموزان به این مسئولیت‌پذیری‌ها راغب و برانگیخته شوند. به علاوه این درس در یک جلسه پایان نمی‌یابد و آموزش موارد را باید همواره تا پایان سال تعقیب کنید.

● بحث‌های مربوط به حقوق و مسئولیت، موضوعات ظریف و خاص‌اند. این درس‌ها بیشترین ظرفیت را برای خودارزیابی و ارزیابی از طریق والدین دارند. سعی کنید در ارزشیابی مستمر از این دو ابزار بیشتر استفاده کنید.

شبکه مفهومی فصل دوم : قانون، قانون

حوزه‌های موضوعی	مفاهیم کلیدی
فرهنگ و هویت	تعلق و هویت میراث فرهنگی
نظام اجتماعی	مسئولیت‌ها و تکالیف مقررات و قوانین نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
فضا و مکان	رابطه انسان و محیط

تعلق به کشور و تبعیت از قانون اساسی

به عنوان میراث انقلاب اسلامی

مسئولیت ما در پای‌بندی به قوانین و مقررات لزوم پیروی از مقررات و قوانین و پیامدهای عدم پیروی از آنها

قوه مقننه، (مجلس و شورای نگهبان)

قوانین و مقررات مختلف در فضاها و مکان‌های مختلف

ارزش‌ها و اخلاق	مسئولیت‌پذیری
-----------------	---------------

احساس مسئولیت نسبت به تبعیت از قوانین و مقررات و پرهیز از قانون‌گریزی

مهارت‌های کاوشگری	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر
-------------------	---

(طبق جدول پوشش مهارت‌ها مندرج در صفحه ۵۵-۶۸ همین کتاب)

چرا به مقررات و قوانین نیاز داریم؟

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - از طریق انجام فعالیت‌هایی ضرورت‌های پیدایش قوانین و مقررات را توضیح دهند و در یک مورد فرضی مقرراتی وضع کنند.
  - علل وجودی قانون و مقررات را بیان کنند.
  - پیامدهای موقعیت‌های مختلف اجتماعی را از منظر نادیده گرفته شدن حقوق افراد بررسی و بیان کنند.
  - مقررات یک مکان فرضی و کارکرد هر یک از مقررات آن مکان را در جدولی فهرست کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، چیدمان میز و نیمکت به طوری که برای همفکری و کارگروهی مناسب باشد، در صورت امکان تصویری از رعایت یا عدم رعایت مقررات در یک اجتماع که از طریق پردهٔ اسلاید نمایش داده می‌شود.

بهترین شروع برای این درس فعالیت صفحه ۱۳ است که باید فرصت زمانی کافی برای انجام آن در نظر بگیرید. پس از اینکه اهم نکات مربوط به بحث حقوق و مسئولیت‌های فصل قبل را مرور کردید و توضیح مختصری در مورد اینکه ما در اعمال حق خود آزادی بی قید و شرط نداریم دادید، دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید. از آنها بخواهید متن صفحه ۱۲ زیر تصویر را بخوانند و درباره موقعیت‌های آن بحث و گفت‌وگو کنند. آنها باید خودشان را جای کسانی که در اردو هستند، فرض کنند و فکر کنند این مشکلات برای گروه آنها در اردو به وجود آمده است.

از دانش‌آموزان بخواهید پس از بحث و گفت‌وگو درباره هریک از موقعیت‌ها با توجه به نتایجی که از بحث حاصل شده، روی یک صفحه کاغذ مقررات اردوی خودشان را بنویسند. پاسخ گروه‌ها ممکن است متفاوت باشد، زیرا هر جمعی برای یک موضوع گزینه‌های متفاوتی در نظر می‌گیرد؛ برای مثال ممکن است در مقررات یک گروه نوشته باشد: «همه افراد پس از خوردن صبحانه ۱۵ دقیقه وقت دارند برای رفتن به گردش آماده شوند». گروه دیگر ممکن است نوشته باشد: «هر روز ساعت ۱۰ صبح پس از شستن ظروف صبحانه و مرتب کردن چادر در بیرون همگی آماده رفتن به جنگل باشند...» از گروه‌ها بخواهید مقررات اردو را بخوانند. برسید چرا هر کدام از این مقررات را وضع کرده‌اند؟ آیا همه افراد گروه شما با این مقررات موافق بودند؟ اگر کسی مخالف بود، شما چه می‌کردید؟ اگر افراد این مقررات را رعایت نکنند، چه وضعی پیش می‌آید؟ ... (توجه داشته باشید که در این فعالیت باید فرصت کافی برای بحث و اظهار نظر فراهم آورید تا دانش‌آموزان به خوبی به ضرورت‌های وجود قوانین پی ببرند).

با انجام این فعالیت دانش‌آموزان برای پذیرش این درس آماده شده‌اند. برای بسط موضوع از معلوماتی که آنها در سال قبل اندوخته‌اند، استفاده کنید. دانش‌آموزان در سال ششم در کاربرگ‌ای مقررات مکان عمومی را فهرست کرده‌اند. از آنها بخواهید مجدداً این مقررات را مرور کنند. برسید در یک کتابخانه چه مقرراتی وجود دارد؟ چرا؟ در سینما چه مقرراتی وجود دارد؟ در مسجد و نمازخانه

چه مقرراتی؟ به دو ضرورت مهم: (۱) حفظ حقوق افراد، (۲) برقراری نظم و امنیت تأکید کنید. برای این منظور مجدداً بحث اردو را مطرح کنید و بگویید برای مثال مقررات مربوط به خاموش کردن آتش برای حفظ ایمنی و حفظ سلامتی افراد وضع شده است. مقررات مربوط به اینکه در چه ساعتی همگی آماده رفتن به گردش بشوند یا ممنوعیت استفاده از رادیو در ساعت خوابیدن بچه‌ها، برای حفظ حقوق افراد در نظر گرفته شده است. مقررات مربوط به این که دانش‌آموزان وسایل شخصی خود را در کجا بگذارند، برای جلوگیری از هرج و مرج در نظر گرفته شده است. در مرحله بعد در صورتی که امکان دارد تصاویری از رعایت یا عدم رعایت قانون در اجتماع را به دانش‌آموزان نشان بدهید.

در تصاویر کتاب یک تصویر مربوط به صف نانوائی وجود دارد. در اینجا فقط حقوق دیگران؛ افرادی که صف می‌بندند و به نوبت نان می‌گیرند، مدنظر است. تصویر دیگر موتورسوارانی را نشان می‌دهد که در جای نامناسب - روی خط کشی عابر پیاده - توقف کرده‌اند که نشان دهنده عدم رعایت دقیق مقررات است.

شما ممکن است از هریک از مواردی که در محل زندگی شما رایج‌تر است، با دوربین عکس بگیرید و در کلاس نمایش دهید.

سپس توجه دانش‌آموزان را به فعالیت شماره ۵ جلب کنید و درباره این فعالیت بحث و گفت‌وگو کنید. برای مثال:

اگر فردی زباله‌های خانه خود را در گوشه بوسستانی مقابل محوطه بازی کودکان بریزد، محیط آلوده می‌شود، بوی بد و منظره زشت برای رهگذران ایجاد می‌شود. میکروب‌ها و آلودگی‌ها سلامت و بهداشت ساکنان محله را به خطر می‌اندازند و حشرات موزی در محل آلودگی افزایش می‌یابد.

حق سلامتی و برخورداری از محیط زیبا از کودکان و رهگذران گرفته می‌شود.

شما می‌توانید مثال‌های دیگری مطرح کنید؛ برای مثال متأسفانه عابران پیاده نیز حقوق رانندگان را در نظر نمی‌گیرند و بدون توجه به چراغ عابر پیاده یا علائم دیگر از مکان‌های نامناسب عبور می‌کنند.

به پایان ببرید

جمع‌بندی نتایجی را که از انجام فعالیت‌های ۱ تا ۵ در کلاس حاصل شده است، خلاصه و مرور کنید و مجدداً بر حفظ حقوق افراد و برقراری نظم و امنیت به عنوان ضرورت‌های وجودی قانون تأکید کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۶ را انجام دهند.

مقررات	کارکرد مقررات
<ul style="list-style-type: none"> – در آوردن کفش‌ها و قرار دادن آنها در جاکفشی – دست زدن به درجه بخاری 	احترام به شعائر دینی، حفظ بهداشت، نظم، حفظ ایمنی و جلوگیری از آتش سوزی
<ul style="list-style-type: none"> – گذاشتن مهر و جانمازها در جای خود پس از ادا نماز 	حفظ نظم
<ul style="list-style-type: none"> – با صدای بلند حرف زدن و نخندیدن 	احترام به نمازگزاران
<ul style="list-style-type: none"> – خاموش کردن لامپ‌ها پس از خروج از اتاق یا ... 	(صرفه‌جویی در مصرف انرژی) احترام به حقوق دیگران

محورهای عمده ارزشیابی

منطبق با انتظارات یادگیری است و منع مقررات در یک موقعیت فرضی بیان علل و ضرورت‌ها، وجود مقررات و قانون، گفت‌وگو درباره پیامدهای نادیده گرفتن مقررات از اهم محورهای ارزشیابی این درس است. با توجه به انجام فعالیت‌های کلاسی به شرحی که گفته شد، در درجه اول چک لیست‌های مشاهده رفتار و فعالیت آزمون‌های کتبی و شفاهی از ابزارهای مهم ارزشیابی‌اند.

قانون گذاری

انتظارات یادگیری

انتظار می رود دانش آموزان بتوانند :

برای کلاس و مدرسه مقرراتی وضع و این مقررات را نقد کنند.

انواع مقررات را از نظر منبع وضع کننده بیان کنند (دستورهای مذهبی، مجلس و...).

ویژگی های قانون اساسی و نحوه تولید و تصویب آن را توضیح دهند.

وظایف قوه مقننه و دو بخش اصلی آن را شرح دهند.

از طریق پرس و جو، نماینده شهر یا روستای محل زندگی خود را در مجلس شورای اسلامی بشناسند.

در مواجهه با موقعیت های مختلف در زمینه کاربرد برخورد قانونی به جای برخورد خودسرانه تصمیم گیری و عمل کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، قانون اساسی جمهوری اسلامی، چیدمان میز و نیمکت های مناسب

برای همفکری گروه ها و بحث کلاسی

آماده کنید

(۱) یک جلسه پیش از آنکه این درس را شروع کنید، از دانش‌آموزان بخواهید از خانواده‌هایشان بپرسند آیا در انتخابات مجلس شورای اسلامی شرکت کرده‌اند؟ کار مجلس چیست؟ آنها در انتخابات مجلس چه کسانی را برای نمایندگی انتخاب می‌کنند؟ از آنها بخواهید پاسخ خود را روی یک صفحه کاغذ بنویسند و به کلاس بیاورند.

(۲) بهترین شروع برای این درس، فعالیت ۱ و ۲ صفحه ۱۵ است. البته برای انجام این فعالیت باید وقت کافی به دانش‌آموزان بدهید. دانش‌آموزان در جلسه گذشته با همفکری یکدیگر مقرراتی برای اردو نوشته‌اند و در این زمینه تمرین کرده‌اند. حال از آنها بخواهید باهم مشورت کنند.

روی یک صفحه کاغذ مقرراتی برای کلاس و مدرسه بنویسند. در مرحله بعد هر گروه مقررات پیشنهادی خود را می‌خواند و علل و ضرورت این مقررات را توضیح می‌دهد. سایر گروه‌ها باید این مقررات را نقد کنند. به آنها بگویید که در نقد، هم جنبه‌های خوب و هم جنبه‌های ضعیف یا منفی را ببینند. اجازه بدهید از طریق گفت و گو دانش‌آموزان به این نتیجه برسند که مقرراتی بهتر و مفیدتر است که موجب شود حقوق همه افراد به خوبی در نظر گرفته شود یا امور بهتر انجام بگیرد.

انجام این فعالیت به دانش‌آموزان می‌فهماند که قانون‌گذاری کاری سخت، حساس و مهم است و به این ترتیب آنها برای فهم کار و نقش قوه مقننه نیز آماده می‌شوند.

آموزش دهید

با توجه به آمادگی‌ای که در دانش‌آموزان پدید آمده است، انواعی از قوانین و مقررات اجتماعی را روی تخته بنویسند؛ سپس با استفاده از پرسش و پاسخ آنها را دسته‌بندی کنید.

برخی از مقررات در بخش دستورهای اخلاقی و مذهبی جای می‌گیرند مانند؛ ممنوعیت ریختن نان در زباله‌ها، ممنوعیت ورود افراد با پوشش نامناسب به داخل حرم امامان (ع) و... برخی از مقررات نیز توافق یا عادت و رسم است؛ مانند ایستادن در صف نانوائی یا بانک، رعایت مقررات در یک بازی فوتبال، ممنوعیت ریختن آشغال در بوستان یا ممنوعیت بلند بودن صدای تلویزیون و پخش

صوت در خانه‌های آپارتمانی؛ برخی دیگر مقرراتی است که توسط نهادهای دارای صلاحیت مثل مجلس تصویب شده‌اند؛ مانند همه قوانین مدنی، جزایی و کیفری.

در مرحله بعد از آنها بخواهید فکر کنند و فعالیت ۳ را پاسخ دهند و مثال بزنید.

مثال: هر کس از چراغ قرمز عبور کند جریمه شود، چه بی سواد باشد، چه استاد دانشگاه، چه انسان فقیری باشد و چه پولدار. مثال دیگر: هر کس نسبت به دیگری افترا بزند یا دیگری را مضروب کند از هر قشر و طبقه‌ای که باشد، مرتکب جرم شده است.

در مرحله بعد قانون اساسی را به کلاس ببرید. شما می‌توانید با وارد شدن به پایگاه اینترنتی درس مطالعات اجتماعی در قسمت منابع، فایل قانون اساسی را دانلود کنید و به کلاس ببرید. بهتر است چند نسخه از آن تکثیر کنید و در اختیار گروه‌های دانش‌آموزان قرار دهید. از آنها بخواهید قانون اساسی را ورق بزنند (فعالیت ۴) و توضیح دهید که این قانون، مادر همه قانون‌ها و مهم‌ترین قانون کشور است. هر کشوری قانون اساسی دارد. به آنها بگویید که قانون اساسی ۱۴ فصل و ۱۷۷ اصل دارد. سپس بخواهید چند اصل از فصل سوم حقوق ملت را بخوانند.

(توجه: دانش‌آموزان را وادار به حفظ کردن اصول قانون اساسی نکنید؛ اما از آنها بخواهید اصول را بخوانند و فهم خود را از آن با زبان خودشان بیان کنند.)

بخواهید با مراجعه به بخش واژه‌ها، مفهوم و معنای مجلس خبرگان، همه‌پرسی یا رفراندوم و سایر واژگان را دریابند.

در مرحله بعد از فعالیت شماره ۱ که در بخش آماده کنید مطرح شده بود، استفاده کنید. از دانش‌آموزان بخواهید نتایج تحقیق خود را درباره نماینده شهر یا روستای محل زندگی در مجلس شورای اسلامی و کار مجلس و... بخوانند. برای دانش‌آموزانی که این فعالیت را به خوبی انجام داده‌اند، امتیازی در نظر بگیرید (فعالیت شماره ۲ به کاربندیم).

سپس با استفاده از نتایج تحقیق دانش‌آموزان، بخش‌های قوه مقننه؛ یعنی مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان و کارکرد آنها را توضیح و آموزش دهید.

اهم موضوعات مربوط به قانون‌گذاری، قانون اساسی و قوه مقننه را مرور و جمع‌بندی کنید. سپس به عنوان فعالیت منزل از دانش‌آموزان داوطلب بخواهید درباره کار و نقش شورای دانش‌آموزی و مجلس دانش‌آموزی جمهوری اسلامی ایران پرس و جو کنند. توجه کنید تحقیق شماره ۲ به کاربرندیم اجباری و تحقیق شماره ۳ اختیاری است.

یکی از مهم‌ترین بخش‌های آموزش این درس فعالیت شماره ۱ به کار بیندیم است. شما باید با تعریف کردن داستان‌ها و موقعیت‌های مختلف در دانش‌آموزان تغییر نگرشی نسبت به مراجعه به مراجع قانونی پدید بیاورید.

توجه کنید بسیاری از پیامدهای زیانباری که در اثر برخوردهای خودسرانه به وجود می‌آید، مجازات‌های اعدام، حبس و صدمه دیدن خانواده‌ها ناشی از عدم کنترل خشم و عدم آگاهی درباره چگونگی مراجعه کردن به قانون است.

برای مثال شما می‌توانید موقعیت زیر را تعریف کنید :

موقعیت ۱ :

ظهر وقتی پرهام از مدرسه برمی‌گردد، برادر بزرگ‌ترش پویا متوجه می‌شود که او خیلی ناراحت است و گویا گریه کرده است. موضوع را جویا می‌شود. پرهام می‌گوید که یکی از بچه‌های محل (محسن) که همکلاسی‌اش نیز است، در مدرسه او را از تیم فوتبال اخراج کرده و به او حرف‌های زشت و توهین‌آمیزی نیز زده است و او آنقدر ناراحت شده که دو زنگ آخر نتوانسته به درس گوش بدهد. عصر پویا برای خرید به مغازه سرکوپه می‌رود. هنگام برگشتن محسن را در کوچه می‌بیند جلو می‌رود و ناگهان به او می‌گوید : چرا با پرهام این طوری رفتار کردی؟ بین آنها بگو مگو درمی‌گیرد. او محسن را هل می‌دهد سر محسن به جدول کنار خیابان می‌خورد و بیهوش می‌شود... مردم جمع می‌شوند داستان را نیمه تمام رها کنید و برسید...

— چه اتفاقاتی ممکن است برای محسن رخ دهد؟

— خانواده محسن با شنیدن این خبر چه خواهند کرد؟

— خانواده پویا با شنیدن این خبر چه مشکلاتی پیدا می‌کنند؟

— چه روش‌های دیگری برای حل مسئله وجود داشت که پویا باید رعایت می‌کرد؟ و...

موقعیت ۲ :

آقای فراتی متوجه می‌شود که یکی از همسایگان محل علی‌رغم تذکری که به او داده، زباله‌ها را نزدیک خانه او می‌ریزد. او هم تصمیم می‌گیرد که ماشین آن فرد را که در کوچه پارک می‌کند، پنجر کند. شب هنگام وقتی آقای فراتی به ماشین همسایه دست می‌زند، صدای آژیر دزدگیر بلند می‌شود. همسایه بیرون می‌آید و آقای فراتی را کنار ماشین می‌بیند، در این هنگام...

— چه اتفاقاتی ممکن است برای آقای فراتی و همسایه اش به وجود بیاید؟

— آیا کار آقای فراتی درست بود؟

— چه روش‌های دیگری برای حل مسئله وجود داشت؟

شما می‌توانید با توجه به اوضاع و احوال فرهنگی و اجتماعی منطقه زندگی دانش‌آموز، موقعیت‌های دیگری را تعریف و دانش‌آموزان را متوجه پیامدهای زیانبار برخوردهای خودسرانه و عجولانه کنید و تماس با پلیس، شکایت کردن از طریق قانونی، واسطه قرار دادن و مشورت کردن با افراد ذی صلاح را در این موارد به آنها بیاموزید.

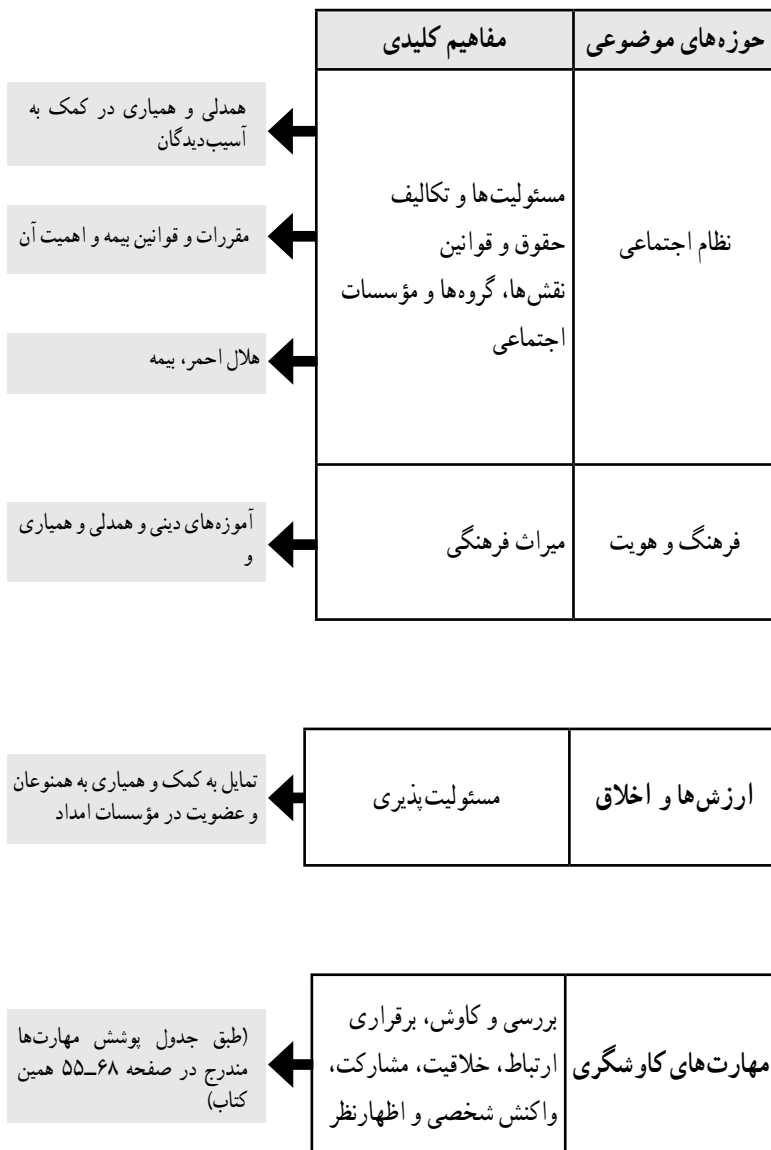
محورهای عمده ارزشیابی

بیان انواع مقررات، وضع مقررات، نقد مقررات، بیان نحوه تولید و تصویب قانون اساسی، ویژگی‌ها و نقش قوه مقننه و سرانجام شرکت در بحث و گفت‌وگو و اظهار نظر در زمینه لزوم مراجعه به قانون، پرس‌وجو و تحقیق در زمینه فعالیت‌های کتاب از محورهای عمده ارزشیابی است. خودارزیابی، ارزیابی از طریق همسالان، آزمون کتبی و شفاهی و چک لیست‌های مشاهده رفتار و بررسی فعالیت‌ها از ابزارهای عمده ارزشیابی این درس است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

برای دانلود و دریافت متن کامل قانون اساسی می‌توانید به سایت اینترنتی گروه مطالعات اجتماعی دفتر تألیف کتاب‌های درسی مراجعه کنید.

شبکه مفهومی فصل سوم : مقابله با حوادث

همدلی و همیاری در حوادث

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
- با مراجعه به اخبار و حوادث، برخی مشکلات و نیازهای مردم آسیب دیده را فهرست کنند.
  - مفهوم و علل همدلی و همیاری را با ذکر مثال و مراجعه به متون دینی بیان کنند.
  - کار و نقش جمعیت هلال احمر را توضیح دهند و مؤسساتی را که در حوادث به یاری مردم می‌شتابند نام ببرند.
  - دربارهٔ طرح‌ها و برنامه‌های جمعیت هلال احمر پرس و جو کنند.
  - به همیاری و همدلی با دیگران و عضویت در نهادها و مؤسسات مربوط ترغیب شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

بریدهٔ روزنامه‌های مربوط به اخبار حوادث غیرمترقبه که در آن ساکنان یک منطقه آسیب دیده‌اند (مانند طوفان، سیل و زلزله)، کتاب درسی، بازدید از جمعیت هلال احمر محل زندگی یا دعوت از اعضای آن به کلاس.

از قبل روزنامه‌هایی که در آنها اخبار حوادث غیر مترقبه نوشته شده تهیه و اخبار مربوطه را جدا کنید و به کلاس ببرید و درمیان گروه‌های دانش‌آموزان توزیع کنید؛ سپس از آنها بخواهید فضای منطقه‌ای را که در آن حادثه‌ای رخ داده، مجسم کنند و روی یک کاغذ فهرستی از نیازها و مشکلات مردم آسیب دیده را بنویسند (فعالیت ۱).

از هر گروه بخواهید فهرست خود را در کلاس بخوانند. این فهرست ممکن است شامل موادغذایی، دارو، پزشک و دستیار، خواربار، آب آشامیدنی، پتو، چادر و خانه‌های موقت، تانکر آب برای مصارف بهداشتی، ظروف و وسایل زندگی، مددکار اجتماعی برای صحبت کردن و تسلی دادن به آسیب دیدگان، افرادی که بتوانند مجروحان را به مراکز درمانی منتقل کنند و... باشد.

آموزش دهید

— با توجه به فعالیت قبل که در آن دانش‌آموزان آماده شده‌اند، این موضوع را مطرح کنید: همدلی چیست؟ چرا به افرادی که در یک حادثه آسیب می‌بینند، کمک می‌کنیم؟
سپس موضوع حوادث را به حوادثی که در خانواده و فامیل و محله نیز ممکن است رخ دهد، تعمیم دهید. اگر از همسایگان یا همکلاسی‌ها کسانی در اثر تصادف، بیماری یا نظایر آن دچار ناتوانی شده‌اند، در کلاس معرفی کنید، سپس از دانش‌آموزان بخواهید اگر خاطره‌ای در مورد کمک و همیاری و همدلی با انسان‌های دیگر دارند (خود یا خانواده‌شان)، در کلاس تعریف کنند (فعالیت ۳).
— توجه دانش‌آموزان را به آیه شریفه قرآن کریم و سخن امام رضا (علیه‌السلام) که در کتاب درسی آمده است، جلب کنید و بر دستورات دینی در این زمینه تأکید کنید.
— موضوع احساس مسئولیت نسبت به سایر مسلمانان جهان را با تأکید بر موضوع فلسطین اشغالی دنبال کنید.

— در این مرحله فعالیت شماره ۳ را در کلاس اجرا کنید.

— از دانش‌آموزان بخواهید دو گروه تشکیل دهند؛ یک گروه باید به منطقه آسیب دیده اعزام شوند و گروه دیگر از همان منطقه‌ای که در آن هستند، به زلزله زدگان کمک کنند.

هر گروه باید فهرستی تهیه کند. پاسخ‌های احتمالی :

گروه اول : چگونه کمک‌های اولیه به مجروحان برسانیم؟ چگونه و با چه وسایلی مصدومان را به مراکز درمانی برسانیم؟ با کودکان چگونه رفتار کنیم؟ چگونه غذا و دارو را بین حادثه‌دیدگان توزیع کنیم؟ و....

گروه دوم : از اهالی محل یا دانش‌آموزان مدرسه بخواهیم کمک‌های خود را در محلی با نظارت یک گروه جمع‌آوری کنند (غرفه‌ای برای این کار تشکیل بدهیم).

پتو، غذا، وسایل زندگی، اسباب بازی، دارو، چادر و... را جمع‌آوری می‌کنیم. شماره حسابی در بانک افتتاح و از مردم می‌خواهیم کمک‌های نقدی خود را به این شماره حساب بریزند. در جمع‌آوری کمک‌ها و اطلاع‌رسانی به مردم و بسته‌بندی کمک‌های غیرنقدی همکاری می‌کنیم. برای آموزش نقش مؤسسات اجتماعی در حوادث، پیشنهاد می‌شود که دانش‌آموزان را با هماهنگی قبلی به یکی از مراکز جمعیت هلال احمر ببرید یا اعضای این جمعیت را به کلاس دعوت کنید تا درباره کار و نقش جمعیت هلال احمر و سازمان جوانان هلال احمر برای دانش‌آموزان سخن بگویند. دانش‌آموزان را تشویق کنید که به عضویت این جمعیت درآیند.

از دانش‌آموزان بخواهید مطالب مربوط به اصول جمعیت‌های هلال احمر و صلیب سرخ جهانی را که در صفحه ۲۳ نوشته شده، بخوانند (از این بخش در امتحان پرشنی طراحی نمی‌شود). این اصول شامل ارزش‌ها و نکات اخلاقی است که پیشنهاد می‌شود روی آنها تکیه کنید و موضوعات آن را باز کنید تا دانش‌آموزان به فهم نهایی دست یابند.

فعالیت شماره ۴ را دانش‌آموزان می‌توانند در حین بازدید از دفتر هلال احمر انجام دهند یا از مسئولان مدرسه پرس و جو کنند.

فعالیت ۵ : شعر از سعدی است و معنای آن این است :

جامعه انسانی مانند پیکر یک انسان است. همه انسان‌ها را خداوند و یک خالق آفریده و سرشت مشابهی دارند و مانند پیکر واحد هستند؛ همان طور که در یک پیکر اگر عضوی بیمار باشد، بقیه اعضا نمی‌توانند به کار خود ادامه دهند و ناآرام‌اند، در یک جامعه انسانی نیز اگر بعضی افراد دچار گرفتاری و درد باشند، بقیه نمی‌توانند ساکت بمانند و اگر تو از رنج دیگران فارغی، سرشت انسانی خودت را گم کرده‌ای. شایان ذکر است که این شعر سعدی را بر سر در سازمان ملل متحد نقش کرده‌اند.

اهم مطالب درس را که شامل موارد ذیل می‌شود، مرور کنید: معنا و مفهوم همدلی و همدردی در جامعه انسانی، ضرورت همدردی و کمک با تکیه بر آموزه‌های دینی و معرفی مؤسساتی که در وقوع حوادث به یاری افراد می‌شتابند، به عنوان فعالیت پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۴ یا فعالیت شماره ۱ و ۲ به کار ببندیم صفحه ۲۸ کتاب را انجام دهند. پرس و جو و گزارش به کلاس، نوشتن گزارش بازدید یا طراحی پرسش برون‌داد این فعالیت پایانی می‌باشد.

محورهای عمده ارزشیابی

این محورها منطبق بر انتظارات یادگیری‌اند. انجام فعالیت‌های کلاسی ۵-۱، بیان مفهوم علل و مصادیق همدلی و همیاری، نقش و کار مؤسسات اجتماعی ذی‌ربط و ویژگی‌های آنها از محورهای عمده ارزشیابی است. این درس از طریق چک لیست‌های بررسی رفتار و فعالیت‌های محوله و آزمون‌های کتبی و شفاهی و عملکردی قابل انجام می‌باشد.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

هدف از طرح دادرس، آماده کردن دانش‌آموزان برای روزهای سخت مانند سیل و زلزله است. در این طرح هشت مهارت امدادی شامل پناه‌گیری و تخلیه اضطراری، ارزیابی و کنترل علائم حیاتی، پانسمان، بانداز و آتل‌بندی، تریاژ مقدماتی، حمل حیاتی پایه، حمل مصدوم اطفای حریق و چادرزنی با همکاری مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی هلال احمر به مدیران، مربیان و دانش‌آموزان مدارس آموزش داده می‌شود.

تاکنون چند صد هزار دانش‌آموز مقطع متوسطه اول و بیش از چند هزار مدیر و مربی، دوره آموزش مهارت‌های امدادی را در قالب این طرح گذرانده‌اند و این طرح به صورت آزمایشی در مدارس راهنمایی مراکز استان‌ها اجرا شده است. تفاهم‌نامه این طرح میان سازمان جوانان هلال احمر و معاونت سلامت و تندرستی وزارت آموزش و پرورش در سال گذشته امضا شد.

آدرس پایگاه اینترنتی جمعیت هلال احمر جمهوری اسلامی ایران: www.fcs.ir

بیمه و مقابله با حوادث

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - علل به وجود آمدن و کارکرد بیمه را بیان کنند.
  - دربارهٔ ویژگی‌ها و کارکرد بیمهٔ دانش‌آموزی و سایر بیمه‌های اعضای خانواده پرس‌وجو و تحقیق کنند.
  - انواع بیمه را نام ببرند و برخی از آنها را توضیح دهند.
  - به استفاده از بیمه و فرهنگ بیمه ترغیب شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

در صورت امکان کارت وسند انواع بیمه (مثل کارت بیمهٔ دانش‌آموزی، کارت بیمهٔ شخص ثالث یا بیمهٔ بدنهٔ اتومبیل، دفترچهٔ بیمهٔ خدمات درمانی و...)، کتاب درسی

— یک هفته قبل از آموزش این درس، از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ انواع بیمه‌هایی که اعضای خانواده از آنها استفاده می‌کنند، مانند دفترچهٔ بیمهٔ خدمات درمانی، بیمهٔ اتومبیل، بیمهٔ آتش‌سوزی منازل و... پرس‌وجو کنند و سپس با کمک خانواده، از کارت یا اسناد آن بیمه‌کپی بگیرند و با خود به کلاس بیاورند.

همچنین از آنها بخواهید دربارهٔ بیمهٔ دانش‌آموزی و مبلغی که در ابتدای سال برای بیمه پرداخت کرده‌اند، و کارکرد این نوع بیمه از مسئولان مدرسه پرس‌وجو کنند. در صورتی که برای بیمه دانش‌آموزی کارتی صادر شده است، کارت را نیز به کلاس بیاورند.

آموزش دهید

— با انجام دو فعالیت تحقیقی فوق، دانش‌آموزان خود به خود دربارهٔ بیمه اطلاعاتی کسب می‌کنند.

— از آنها بخواهید گزارش خود را دربارهٔ بیمه دانش‌آموزی (فعالیت ۱: الف، ب، ج) بیان کنند. در خلال گزارش به موضوع بیمه شونده، بیمه‌گر، حق بیمه و میزان تعهداتی که برای بیمه شونده وجود دارد، اشاره کنید.

— اکنون از دانش‌آموزان بخواهید تصویر یا کپی کارت‌ها و اسناد بیمه را که دربارهٔ آنها پرس‌وجو کرده‌اند روی میز بگذارند و در آنها بیمه‌گر و بیمه شونده و در صورت امکان تعهد بیمه‌گر (مثلاً مبلغی که به عنوان جبران خسارت روی کارت بیمهٔ شخص ثالث اتومبیل نوشته می‌شود) را معین کنند، از نزدیک به گروه‌ها سرکشی کنید و دانش‌آموزان را راهنمایی و موارد را به آنها نشان دهید. برسید دفترچهٔ بیمهٔ بهداشتی چه فایده‌ای دارد؟ تاکنون چه استفاده‌ای از آن کرده‌اند؟ بیمهٔ شخص ثالث اتومبیل چه کارکردی دارد؟ چرا کارفرمایان باید کارگران را بیمه کنند؟ با روش پرسش و پاسخ ضرورت‌ها و اهمیت‌ها و فواید انواع بیمه را برای آنها توضیح دهید. در صورتی که می‌توانید در قالب داستان یا بیان خاطره، ارزش و فایدهٔ بیمه‌ها را بیان کنید. سپس بگویید که بیمه انواع مختلف دارد. انواع بیمه را روی تابلو بنویسید و آنها را برحسب اجباری بودن و اختیاری بودن نیز دسته‌بندی کنید.

— از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۲ را انجام دهند و پاسخ را بگویند. این روایت که برگرفته از کتاب استاد شهید مطهری است، در واقع تکلیف جامعه و توجه به روزهای سختی و ناتوانی افراد را در آموزه‌های دینی مان نشان می‌دهد. در واقع امام علی (ع) در قبال از کارافتادگان و بازنشستگان معتقد بودند، حکومت در برابر آنها موظف است.

به پایان ببرید

مفهوم، اهمیت و ضرورت بیمه و انواع آن را خلاصه و مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۳ و ۴ و همچنین فعالیت ۲ به کار ببندیم را انجام دهند. این فعالیت‌ها در واقع جنبه تکمیلی همان فعالیت پرس و جو در بخش اول این درس می‌باشد. در اینجا دانش‌آموزان باید از اعضای خانواده سؤال کنند تحت پوشش چه بیمه‌هایی نیستند؟ چرا؟ آنها باید تحقیق کنند بیمه منازل مسکونی چیست و چه فایده‌ای دارد؟

توجه کنید که در این فعالیت‌ها بیشتر فرایند کار، اهمیت دارد و نه پاسخ دقیق و روشن و قطعی دانش‌آموزان، چه بسا دانش‌آموزی بعد از پرس و جو به این نتیجه برسد که اعضای خانواده از انواع بیمه‌ها اطلاعی ندارند یا استفاده نمی‌کنند یا حتی نمی‌دانند بیمه منازل مسکونی چیست. پس از اینکه به دانش‌آموزان فرصتی برای بیان نتایج پرس و جو دادید، خودتان انواع بیمه‌ها و ضرورت و اهمیت آنها را مجدداً گوشزد کنید و سعی کنید آنها را به استفاده از بیمه حساس کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی منطبق با انتظارات یادگیری است. دانش‌آموزان باید فعالیت‌های کلاسی پیش‌بینی شده را انجام دهند و علاوه بر پرس و جو بتوانند علل و کارکرد بیمه و انواع بیمه را توضیح دهند. آزمون کتبی و شفاهی و چک لیست‌های بررسی فعالیت‌ها و برگه‌های خودارزیابی می‌توانند از ابزارهای ارزشیابی این درس باشند.

یکی از اهداف مهم این درس ترویج فرهنگ بیمه است. متأسفانه بسیاری از ما پس از وقوع حوادث تلخ افسوس می‌خوریم که ای کاش از بیمه استفاده می‌کردیم. گاه با وقوع سیل، زلزله یا آتش‌سوزی، امکان احیا و بازسازی مجدد خانه و کاشانه به صفر می‌رسد و عواقب تلخی برای آسیب‌دیدگان پدید می‌آید. لذا سعی کنید در این درس اطلاعات بیشتری از بیمه در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید و در استفاده از بیمه تأکید داشته باشید.

در این درس نیز نیاز زیادی به همکاری و همراهی خانواده‌ها وجود دارد. بهتر است در جلسهٔ توجیهی، استفاده از بیمه را به خانواده‌ها نیز آموزش دهید.

بیمهٔ جامع منازل و مجتمع‌های مسکونی انواع مختلفی دارد و اشخاص می‌توانند با پوشش‌های مختلف آن را انتخاب و استفاده کنند. در بیمهٔ آتش‌سوزی مسکونی هرگونه خسارت آتش‌سوزی، صاعقه و انفجار به ساختمان منزل جبران می‌شود. بیمه با پوشش خطر زلزله و پوشش ااثاثیه نیز از انواع این بیمه است.

ضمناً طبق مادهٔ ۱۴ لایحهٔ اصلاح قانون تملک آپارتمان‌ها مصوبهٔ ۷۳/۳/۱۱ مجلس شورای اسلامی، مدیران مجتمع‌های مسکونی مکلف‌اند تمام مجتمع را به عنوان یک واحد در مقابل آتش‌سوزی بیمه کنند و سهم هر یک از مالکان به تناسب سطح زیربنای اختصاصی به وسیلهٔ مدیر تعیین و از شرکا اخذ و به بیمه‌گر پرداخت شود. در صورت عدم اقدام و بروز آتش‌سوزی، مدیر یا مدیران، مسئول جبران خسارت وارده خواهند بود.

شبکه مفهومی فصل چهارم : تولید، توزیع، مصرف

راهبردها یا حوزه‌های موضوعی	مفاهیم کلیدی
منابع و فعالیت‌های اقتصادی	کار و کارآفرینی بهره‌وری منابع و نظام‌های اقتصادی
فضا و مکان	رابطه انسان و محیط
نظام اجتماعی	مسئولیت‌ها و تکالیف نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
فرهنگ و هویت	میراث فرهنگی
زمان، تداوم و تغییر	تحول، پیشرفت و تداوم
ارزش‌ها و اخلاق	مسئولیت‌پذیری
مهارت‌های کاوشگری	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت، مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر

ظهور انواع مشاغل، مشاغل خدماتی و

بازیافت

عوامل تولید، نقش منابع، پول، بازار

نقش محیط طبیعی در تأمین نیازهای ما، مصرف‌گرایی و محیط زیست

صرفه‌جویی، پرهیز از اسراف، حفاظت از منابع قناعت (قدردانی از نعمات خداوند)، مؤسسه استاندارد

اخلاق اسلامی در تولید و خرید و فروش

بازارهای سرپوشیده قدیمی و کارکردهای آنها

حس قدردانی از نعمات خداوند

علاقه‌مندی به صرفه‌جویی و قناعت در وسایل زندگی و پرهیز از اسراف

تمایل به حفاظت از منابع و تلقی آنها به عنوان نعمت خداوند

(طبق جدول پوشش مهارت‌ها مندرج در صفحه ۵۵-۶۸ همین کتاب)

تولید و توزیع

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - عوامل تولید را با ذکر مثال توضیح دهند.
  - ضرورت و علل پدید آمدن مشاغل و حرفه‌های مختلف را شرح دهند.
  - درباره «تولید» در سطوح مختلف پیشنهادهایی ارائه و اظهار نظر کنند.
  - ویژگی‌های بازارهای ایرانی را بیان کنند.
  - آموزه‌های دینی و قرآنی را در زمینه خرید و فروش بیان کنند.
  - درباره بازارهای قدیمی یا هفتگی منطقه زندگی خود پرس‌وجو کنند.
  - واحدهای اقتصادی را با توجه به بخش خدمات، صنعت و کشاورزی دسته‌بندی و مواد اولیه یا خام هر صنعت را به آن مربوط کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

قرآن کریم، کاربرگه شماره ۲، کتاب درسی، در صورت امکان بازدید از یک واحد تولیدی یا بازار، تصاویری از بازارهای سرپوشیده یا بازارهای محلی و هفتگی محل زندگی دانش‌آموز...، در صورت امکان دعوت از یکی از اعضای خانواده دانش‌آموزان که در امور تولید یا توزیع و فروش کالایی فعالیت می‌کنند.

آماده کنید

● بهترین شروع برای درس، فعالیت (۱) کتاب است. این فعالیت را انجام دهید. از دانش‌آموزان بخواهید روی یک برگه کاغذ همه کالاهایی را که در یک روز از آنها استفاده کرده‌اند، بنویسند و سپس به سؤالات پاسخ دهند.

● از دانش‌آموزان بخواهید نیازها و خواسته‌های خود را فهرست کنند. مفهوم نیاز و خواسته را با توجه به تعریف واژه‌ها در پایان فصل آموزش دهید. سپس از دانش‌آموزان بخواهید فهرست خود را بخوانند و بعد جدولی ترسیم و نیازها و خواسته‌ها را طبقه‌بندی کنند.

نیازها	خواسته‌ها

سپس شما مواردی را که آنها بیان کرده‌اند، روی تابلو به دو طبقه «تولید کالا» و «تولید خدمت» تقسیم کنید:

مثلاً نیاز به آموزش دارم؛ آموزش یک خدمت است؛ نیاز به سلمانی دارم؛ این یک خدمت است. نیاز به نان و سبزیجات و میوه دارم، این یک تولید است.

تولید کالا	تولید خدمت

آموزش دهید

با انجام فعالیت فوق، دانش‌آموزان به خوبی در زمینه موضوع نیاز به تولید و تولید به عنوان یک ضرورت مهم زندگی انسان آشنا می‌شوند.

سپس به روش بارش مغزی از دانش‌آموزان بخواهید بگویند برای تولید کالاهایی که به آن نیاز دارند و آنها را می‌خرند، به چه چیزهایی نیاز است و این کالاها چگونه تولید شده‌اند؟ برای مثال (مداد).

پاسخ ممکن است طیف وسیعی از ابزارها و منابع باشد: چوب درختان جنگل، ارّه برای بریدن، کارگر، ماشین برای حمل الوار، زغال مخصوص، پول برای احداث کارخانه و... .
با استفاده از آنچه دانش‌آموزان در مورد مثال‌های متعدد شما، بیان می‌کنند، روی تابلو سه عنوان: منابع طبیعی، سرمایه و نیروی انسانی را بنویسید. سپس پاسخ‌ها را در هر ستون جای دهید و بدین ترتیب عوامل تولید را آموزش دهید.
سپس از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ فعالیت (شمارهٔ ۲ و ۳) فکر کنند و پاسخ دهند. پاسخ‌ها ممکن است متفاوت باشند.

فعالیت ۲- در بین عوامل تولید، انسان نقش محوری دارد. به عبارت دیگر انسان با نیروی فکر و کار خود می‌تواند منابع طبیعی را استخراج و به وسایل مورد نیاز خود تبدیل کند. همچنین انسان ابزار و وسایل کار و تولید را ابداع و اختراع کرده است.

فعالیت ۳- به نظر می‌رسد ابزار تولید بیشترین تغییر را داشته‌اند. این ابزار در واقع همان سطح فناوری در هر دورهٔ تاریخی است. سایر عوامل تغییرات محدودتری داشته‌اند. البته پیشرفت ابزار تولید خود موجب شده است که منابع طبیعی با سرعت و شدت بیشتری استخراج شوند یا این پیشرفت، قدرت و توانایی انسان را برای تولید بیشتر و ابداعات جدید، افزایش داده است.
بیشترین تغییرات در ابزار تولید مربوط به دو سه قرن اخیر پس از انقلاب صنعتی است که استفاده از ماشین بخار و جایگزینی ماشین به جای نیروی انسانی، شکل عمومی به خود گرفته است.

● در مرحله بعد، مجدداً بر نیروی انسانی تأکید کنید و سپس بحث مهارت‌ها و حرفه‌ها و مشاغل را پیش بکشید. شما می‌توانید با اشاره به آنچه دانش‌آموزان در سال چهارم ابتدایی دربارهٔ روند تحول زندگی بشر از غارنشینی و یکجانشینی و کشاورزی تا شکل‌گیری روستاها و زندگی شهرنشینی، آموخته‌اند، مجدداً نحوهٔ به وجود آمدن مشاغل گوناگون و تقسیم کار اجتماعی را مرور کنید. این موضوع در بخش تاریخ همین کتاب نیز مطرح شده است.

دوباره به فهرست دانش‌آموزان مراجعه کنید و از آنها بخواهید فهرست نیازها و خواسته‌های خود را بخوانند.

این بار روی تابلو سه ستون «کشاورزی»، «صنعت» و «خدمات» را رسم کنید. از روی بخش واژگان، معنا و مفهوم این سه را با دانش‌آموزان مرور کنید. بعد، هر یک از نیازها و خواسته‌هایی را که بیان می‌شود، در یکی از ستون‌ها بگذارید.

کشاورزی	خدمات	صنعت

از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگه (شماره ۲) را در کلاس کامل کنند.

پاسخ فعالیت الف کاملاً روشن است.

در بخش فعالیت ب، پاسخ: پلیس ۱۰ (خدمات)، خودروسازی (صنعت)، تولید قارچ (کشاورزی)، دامداری (کشاورزی)، میل‌سازی (صنعت)، خواربار فروشی (خدمات)، مهمانسرا (خدمات)، آرایشگاه (خدمات)، پرورش زنبور عسل (کشاورزی)، بیمه (خدمات)، خشکشویی (خدمات)، نساجی (صنعت)، سیمان‌سازی (صنعت)، مرغداری (کشاورزی) و اورژانس (خدمات) است.

● توجه کنید که تشویق دانش‌آموزان به تولید و کارآفرینی در آینده موضوع بسیار مهمی است. به همین دلیل فعالیت‌های (شماره ۵ تا ۸) کتاب را جدی بگیرید. دانش‌آموزان را وادار به تفکر و ارائه طرح و پیشنهاد کنید.

در مورد فعالیت (شماره ۵ و ۶)، اگر دانش‌آموزان چیزی نمی‌دانند، به آنها فرصت بدهید تا درباره آن از خانواده خود پرس‌وجو کنند. متأسفانه تمایل به تولید و کارآفرینی و یا مشاغل تولیدی به دلایل گوناگون در جامعه ما ضعیف است. بسیار مناسب است که در این زمینه، معلم با توضیح زندگی و شرح حال کارآفرینان، جرقه‌هایی در ذهن دانش‌آموزان ایجاد کند.

فعالیت (۸) تولید در مدرسه است. ممکن است دانش‌آموزان بتوانند با هماهنگی شما و مسئولان مدرسه در فضایی از مدرسه برای مثال سبزیجات بکارند و پرورش دهند یا محصولی را برای ارائه به سایر دانش‌آموزان آماده کنند.

● در این درس، بازدید از یک واحد تولیدی – البته یک واحد موفق که با بازدید از آن، دانش‌آموزان برای آینده انگیزه‌هایی پیدا می‌کنند – توصیه می‌شود. همچنین دعوت از یکی از اعضای خانواده دانش‌آموزان که در مشاغل تولیدی یا خرید و فروش فعالیت مؤثر دارد، بسیار مفید خواهد بود.

● در زمینه آموزش «توزیع»، بهتر است پیش از شروع این درس از دانش‌آموزان بخواهید با کمک پدر و مادر با یک فروشنده کالا ترجیحاً مغازه خواربار فروشی محله خود گفت‌وگو کنند و پرسند که برخی کالاها مثلاً شیر، پنیر، بیسکویت، ماکارونی، رب گوجه‌فرنگی و سایر اقلام چگونه و با چه فرایندی از محل تولید به آنجا می‌رسد؟ چه کسانی در این کار نقش دارند؟ سپس با استفاده از پاسخ دانش‌آموزان، شما بحث را کامل کنید.

بازارها شامل بازارهای قدیمی در شهرها، فروشگاه‌ها و مغازه‌هایی‌اند که در اطراف خیابان‌ها احداث شده‌اند. در گذشته بازار مرکزی شهرها نقش بیشتری در توزیع و فروش کالاها داشتند. در این مرحله، تصاویری از بازارهای سرپوشیده قدیمی و بازارهای هفتگی را به صورت اسلاید به نمایش بگذارید و ضمن توضیح ویژگی‌های آنها، نقش‌های اقتصادی و اجتماعی بازارها را توضیح دهید.

● در مرحله بعد از یکی از دانش‌آموزان بخواهید آیات اول سوره مطففین را از روی قرآن کریم به عربی و فارسی بخواند. از دانش‌آموزان بپرسید از این آیه چه می‌فهمند. سپس موضوع گران‌فروشی و کم‌فروشی و اصول کسب و کار حلال را توضیح دهید. برای فهم بیشتر موضوع مثال‌هایی بزنید و اجازه دهید که دانش‌آموزان، فروشنده منصف را با فروشنده‌ای که احکام دین را رعایت نمی‌کند، مقایسه کنند. در همین جا فعالیت (شماره ۱۰) را در کلاس اجرا کنید. دانش‌آموزان باید خود را در نقش یک فروشنده مجسم کنند. به دانش‌آموزان فرصت کافی بدهید تا فکر کنند و یک پاراگراف در این باره بنویسند. این پاراگراف می‌تواند تمام اصول اخلاقی و مذهبی مثل ادب و نزاکت با مشتری و پرهیز از گران‌فروشی و... را دربر بگیرد.

اگر روزی فروشنده باشم، سعی می‌کنم:

.....
.....
.....

از دانش‌آموزان بخواهید متن خود را در کلاس بخوانند. پاسخ‌های مشترک را که عمومیت دارند، روی تابلو بنویسید و برای پاسخ‌های خلاقانه نیز امتیازی در نظر بگیرید.

اهم موضوعات درس شامل عوامل تولید، شکل‌گیری مشاغل و حرفه‌های مختلف، توزیع کالاها، نقش بازار و آموزه‌های دینی را در خرید و فروش، خلاصه و مرور کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۹ (پرس‌وجو کنید) را در منزل انجام دهند. درباره بازار قدیمی سرپوشیده یا بازار هفتگی منطقه خود تحقیق کنند. آنها را راهنمایی کنید، تا کרוکی بکشند و محل بازار را روی کروکی با ذکر نام خیابان نشان بدهند. اگر می‌توانند با کمک خانواده عکسی از آن بازار بگیرند و به تحقیق خود ضمیمه کنند و روی یک صفحه بنویسند: در آن بازار چه کالاهایی فروخته می‌شود؟ بازار چه ویژگی‌هایی دارد؟ کالاها از کجا و چگونه به آن بازار حمل می‌شوند؟ ... اگر در شهر محل زندگی دانش‌آموز بازار سرپوشیده قدیمی و بازار هفتگی وجود ندارد، آنها را به تحقیق درباره بازارهای مشابه مثل بازار میوه و تره‌بار هدایت کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

مطابق با انتظارات یادگیری، بیان عوامل تولید با مثال، توضیح در پدید آمدن مشاغل، بیان ویژگی‌های بازارهای ایرانی و آموزه‌های دینی در کسب و کار و خرید و فروش و فعالیت‌های کلاسی، کاربرگه، بحث و گفت‌وگو و انجام تحقیق از محورهای ارزشیابی خواهد بود و در این زمینه از ابزارهای مختلف چون سیاهه‌های مشاهده و بررسی فعالیت‌ها و انواع آزمون‌ها می‌توان استفاده کرد.

مصرف

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - برخی حقوق مصرف‌کنندگان کالاها را توضیح دهند.
  - اطلاعات مندرج در برچسب کالاها و نشان استاندارد و علامت بازیافت را روی آنها بررسی کنند.
  - جنبه‌هایی از مصرف‌گرایی را در محل زندگی خود شناسایی، نقد و درباره آن اظهار نظر کنند.
  - آموزه‌های دینی را درباره اسراف و تبذیر بیان کنند.
  - درباره تأثیرات مخرب مصرف بر محیط زیست اظهار نظر و راهکارهایی را پیشنهاد کنند.
  - به رعایت صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف، کمک به بازیافت و حفظ محیط زیست حساس و متمایل شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تعدادی از کالاهاى مختلف مثل (شامپو، کرم، رب گوجه‌فرنگی، بیسکویت و...) که علامت‌های استاندارد، قابل بازیافت و سایر مشخصات روی آنها درج شده است، چیدمان کلاس به گونه‌ای که امکان کار و بحث گروهی وجود داشته باشد، یک یا چند نمونه کارت خرید اعتباری، سطل‌های مخصوص بازیافت که می‌توان از شهرداری‌ها گرفت.

آماده کنید

- از هفته قبل، از دانش‌آموزان بخواهید تعدادی از برجسب کالاهای مختلف (مواد غذایی، نوشیدنی مثل آب معدنی، اسباب بازی، لوازم بهداشتی و...) را تهیه کنند و به کلاس بیاورند.
(فعالیت شماره ۲ صفحه ۳۷)
- شما نیز تعدادی از کالاهای مختلف را که علامت‌های استاندارد، قابل بازیافت و سایر مشخصات روی آنها درج شده به کلاس ببرید.

از دانش‌آموزان بخواهید اطلاعاتی را که روی برجسب‌های کالاها وجود دارد، استخراج و یادداشت کنند؛ مثلاً:

بیسکویت شامل: ترکیبات:

تاریخ تولید:

تاریخ انقضای مصرف:

شماره پروانه تأسیس و شماره ثبت شرکت و کارخانه:

شرایط نگهداری:

وزن:

قیمت:

اگر دانش‌آموزان برجسب کالاهای مشابه، اما از شرکت‌ها و کارخانه‌های مختلف با خود همراه آورده‌اند، از آنها بخواهید اطلاعات برجسب‌ها را با هم مقایسه کنند.
کالاهایی را که خودتان به کلاس برده‌اید، به دانش‌آموزان نشان دهید و توجه آنها را به علامت‌های استاندارد و قابل بازیافت نیز جلب کنید.

آموزش دهید

— درس را با موضوع حقوق مصرف‌کننده آغاز کنید و مبحث پول را بعد از آن تدریس نمایید. با انجام فعالیت‌های بخش آماده کنید، توجه دانش‌آموزان به ویژگی‌های کالاهای تولیدی جلب می‌شود.

از آنها پرسید: شما به عنوان مصرف‌کننده چه چیزهای دیگری می‌خواستید درباره این کالاها بدانید که روی برجسب قید نشده است؟

سپس با استفاده از این آمادگی، حقوق مصرف‌کننده را توضیح دهید. علامت استاندارد را روی چند کالا به آنها نشان دهید و معنا و مفهوم آن را توضیح دهید و مؤسسه استاندارد را معرفی کنید. از دانش‌آموزان بخواهید برای جلسه بعد برجسب چند کالا را که نشان استاندارد دارند، شناسایی و جمع‌آوری کنند و به کلاس بیاورند (فعالیت شماره ۳).

— در مرحله بعد پرسید: شما یا خانواده‌تان چگونه این کالاها را خریده‌اید؟ یعنی در ازای این کالا چه چیزی به فروشنده داده‌اید؟ پولی که شما به فروشنده دادید، چه فایده‌ای برای او دارد؟ آیا او نیز با آن پول می‌تواند کالاهای دیگری بخرد؟ تا چه میزان؟

با انجام این پرسش و پاسخ‌ها دانش‌آموزان را آماده کنید و با توجه به معلومات قبلی آنها از درس تعلیمات اجتماعی در دوره ابتدایی، روند پیدایش و تحولات مربوط به پول را برای آنها توضیح دهید. یک یا چند نمونه کارت خرید اعتباری یا کارت‌های بانکی را که می‌توان با آنها خرید کرد به کلاس ببرد و آنها را به دانش‌آموزان بدهید تا مشاهده کنند.

شیوه استفاده از کارت، صدور کارت، رمز کارت، خرید در فروشگاه و خرید اینترنتی را برای آنها توضیح دهید و از آنها بخواهید از اعضای خانواده نیز که از این نوع کارت‌ها دارند، درباره آن پرس‌وجو کنند.

— مبحث بعدی، مسئولیت‌های مصرف‌کننده است. در این بخش، دو موضوع مصرف‌گرایی و پرهیز از اسراف و حفظ محیط زیست مطرح شده است. در بخش اول از دانش‌آموزان بخواهید متنی را که درباره مصرف‌گرایی نوشته شده بخوانند. سپس خود شما با توجه به اوضاع و احوال فرهنگی و اجتماعی منطقه‌ای که در آن تدریس می‌کنید، مثال‌هایی بیاورید و طرح موضوع کنید.

در این بحث شناخت اوضاع فرهنگی خانواده‌ها و محل زندگی دانش‌آموز، بسیار مهم است. برای مثال ممکن است جنبه‌های مختلف مصرف‌گرایی و ابعاد و ویژگی‌های آن در مناطق محروم و مناطق برخوردار از رفاه اقتصادی متفاوت باشد. لذا معلم باید مثال‌ها و موضوعاتی متناسب با مشکلات مربوط به همان منطقه را در کلاس مطرح کند.

فعالیت ۴— بحث و گفت‌وگو در کلاس را انجام دهید.

پیروی از مُد، خودنمایی، چشم و هم‌چشمی و آسیب‌های اخلاقی که مصرف‌گرایی ایجاد می‌کند، از موضوعاتی است که قابلیت بحث و گفت‌وگو دارد. در خلال بحث اجازه دهید دانش‌آموزان آزادانه

نظرات و باورهای خود را مطرح کنند؛ اما بحث را به اهداف درس هدایت کنید.

آموزه‌های دینی را دربارهٔ اسراف و تبذیر بیان کنید. از دانش‌آموزان بخواهید آیهٔ ۲۷ سورهٔ اسراء و معنای آن را و همچنین دعای امام سجاد (ع) در صحیفهٔ سجاده را بخوانند.

● بخش دیگر مربوط به آثار نامطلوب مصرف بر محیط زیست در دنیای امروز است. اگر اوضاع و احوال کنونی را حتی با سی سال پیش مقایسه کنید، درمی‌یابید که چقدر میزان و نوع بسته‌بندی کالاها و آنچه دور ریخته می‌شود، بیشتر شده است.

برای فهم بهتر این موضوع از دانش‌آموزان بخواهید نظرات افراد را که در صفحهٔ ۳۹ کتاب درسی آمده بخوانند. سپس این نظرات را به بحث و گفت‌وگو بگذارید.

برای مثال:

مادر خانواده به جای گرفتن کیسهٔ پلاستیکی از مغازه‌دار با خودش زنبیل یا کیسهٔ پارچه‌ای همراه می‌برد و . . . .

نظر شما دربارهٔ این پیشنهاد چیست؟ چرا بهتر است پلاستیک کمتر مصرف شود؟ مضرات پلاستیک در محیط زیست را در کادر مقابل آن بخوانید و بپرسید:

آیا شما با این پیشنهاد موافقید؟ آیا این کار را به خانواده‌تان پیشنهاد می‌کنید؟ در مورد ظروف یک‌بار مصرف پلاستیکی چطور؟ آیا در خانه از این ظروف استفاده می‌کنید؟

به نظر شما آیا بهتر است از یک سفره استفاده کنیم و پس از خوردن غذا، سفره را با دستمالی تمیز کنیم یا اینکه از سفره یک بار مصرف استفاده کنیم و سفره را بعد از هر بار غذا خوردن، دور بیندازیم؟

آیا بهتر است یک لیوان شخصی برای خودمان داشته باشیم و آن را با خود حمل کنیم یا هر جا رسیدیم از لیوان یک‌بار مصرف برای آب خوردن استفاده کنیم؟

آیا بهتر است دستمالی برای خشک کردن دست و صورت داشته باشیم و هرچند وقت آن را بشوئیم یا همواره از دستمال کاغذی استفاده کنیم؟

دربارهٔ بازیافت چه می‌دانید؟

در این مرحله فعالیت را برای دانش‌آموزان طراحی کنید. از آنها بخواهید با حفظ بهداشت و

نظافت (مثلاً استفاده از دستکش) زباله‌هایی را که یک روز در سطل زباله خانه جمع شده است واریسی و آنها را روی کاغذ یادداشت کنید.

برای مثال : پوست کدو و هویج، کاغذ و مقوا، بطری آب معدنی، قوطی رب گوجه فرنگی، نخ، اسباب بازی شکسته، تفاله چای و ... .

از دانش‌آموزان بخواهید فهرست زباله‌ها را بخوانند و سپس آنها را راهنمایی کنید که برخی از این زباله‌ها، قابل بازیافت هستند و نباید با زباله‌های دیگر مخلوط شوند؛ پس باید به کمک خانواده این مواد یعنی کاغذ، چوب، بطری‌های پلاستیکی، قوطی‌های فلزی، شیشه و ... را از دیگر زباله‌ها جدا کنند.

در ضمن بحث و گفت‌وگو از دانش‌آموزان بخواهید پیشنهاد‌های دیگری ارائه کنند. برای مثال برخی از پیشنهادها ارائه می‌شود :

سعی کنیم مقدار زباله را کاهش دهیم (مصرف کمتر)
سطل‌های بازیافت را معرفی کنید و این سطل‌ها را در مدرسه بگذارید تا دانش‌آموزان در اینجا نیز کمک به بازیافت را تمرین کنند.

پلاستیک، شیشه و فلز	کاغذ	زباله‌تر
------------------------	------	----------

سی‌دی‌ها (لوح‌های فشرده)، لامپ‌های کم‌مصرف و ... را با زباله‌های دیگر مخلوط نکنیم و آنها را در نایلون بیچیم و روی آن بنویسیم زباله خطرناک. بازیافت را در خانواده و فامیل تبلیغ و تشویق کنیم. کالاهای بادوام بخریم نه کالاهای یک‌بار مصرف مثلاً باتری‌های قابل شارژ مجدد، پوشک‌های قابل شستشو و ... . اگر می‌توانیم چیزی را تخریم و امانت بگیریم این کار را بکنیم، به جای دستمال کاغذی از دستمال پارچه‌ای استفاده کنیم.

با جمع‌بندی و خلاصه کردن و مرور نکات کلیدی و مهم، درس را به پایان ببرید. با این حال توجه کنید که مهارت‌ها و نگرش‌های موردنیاز این درس، نیاز به دنبال کردن در طی سال دارند. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۱ (به کار بیندیم) را در منزل انجام دهند و موارد صرفه‌جویی، پرهیز از اسراف و خودداری از خریدهای غیرضروری را روی یک برگه یادداشت کنند و به شما بدهند.

علاوه بر این تکلیف، ممکن است از گروه‌های داوطلب بخواهید فعالیت‌های دیگری مرتبط با درس انجام دهند؛ مثلاً کمک به بازیافت زباله در خانه و ...

دقت کنید درباره موضوعات مطرح شده در این درس کتاب‌های زیادی متناسب با سطح مخاطبان نوشته شده است. برخی از این کتاب‌ها در پایان همین فصل معرفی شده‌اند. دانش‌آموزان را به مطالعه گروهی و انفرادی این کتاب‌ها و مدرسه را به خرید کتاب‌های مرتبط تشویق و ترغیب کنید.

محورهای عمده ارزشیابی

مطابق با انتظارات یادگیری، بیان حقوق و مسئولیت‌های مصرف‌کنندگان با ذکر مصادیق و مثال، بحث و گفت‌وگو درباره جنبه‌های منفی مصرف‌گرایی، بیان آموزه‌های دینی درباره اسراف و تبذیر و تغییر در نگرش و رفتار دانش‌آموزان در این موضوعات از اهم موارد ارزشیابی است. برگه‌های خودارزیابی، برگه‌های ارزیابی از طریق والدین، چک‌لیست مشاهده رفتار و یا بررسی فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و شفاهی از جمله ابزارهای مورد نظر می‌باشند.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

- در این درس نیز مشارکت و همراهی خانواده‌ها الزامی است.
- در جلسه‌ای که برای خانواده‌ها می‌گذارید، موضوعات مربوط به «مصرف‌گرایی»،

«بازیافت» و ... را آموزش دهید.

توجه کنید که دانش‌آموزان باید به اهداف نگرشی و عملی این درس در بستر حمایتی خانه و مدرسه دست یابند. ضمناً اغلب خانواده‌ها نیز به آموزش‌هایی در این زمینه نیاز دارند و باید فرهنگ‌سازی برای مواردی چون مصرف‌گرایی، مصرف پلاستیک، بازیافت و حفظ محیط زیست، صورت بگیرد.

● موضوع ظهور جامعه مصرفی، کاهش منابع کره زمین و آلودگی‌هایی که زباله و مصرف برای بشر پدید آورده است، یک موضوع بسیار جدی و مهم است. لذا آموزش این بخش اهمیت ویژه‌ای دارد.

برخی نکات مهم دیگر که باید به آن توجه شود :

● در شهری بزرگ مانند تهران مردم در هر ثانیه ۸۰ کیلو و در هر روز ۷ میلیون کیلو زباله تولید می‌کنند.

● بخش بعضی از زباله‌های جدید مانند حشره‌کش‌ها، مواد شیمیایی و پلاستیک، در محیط‌زیست سلامتی همه ما انسان‌ها را تهدید می‌کند.

● عادت کنیم فقط آنچه را نیاز واقعی ما است، بخریم. کالاهای یک بار مصرف مثل لیوان یک بار مصرف، دستمال کاغذی، تیغ یک بار مصرف، باتری غیرقابل شارژ و غیره نخریم. کالاهایی با کیفیت و دوام بخریم. وسایل قدیمی را تعمیر کنیم تا عمر طولانی‌تری داشته باشند و نیاز به خرید جدید نباشد. وسایل دست دوم را به کسانی که نیاز دارند ببخشیم تا استفاده شود و آنها را دور نریزم. از کاغذهای باطله برای یادداشت‌های غیررسمی استفاده کنیم. به جای استفاده از مواد شیمیایی از جوش شیرین یا محلول سرکه و آب نمک و غیره برای پاک کردن سطوح استفاده کنیم و ...

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش‌آموزان

- ۱- شوارتز، لیندا، مارمولک و بازیافت، مترجم حمیدرضا بلوچ، کتاب‌های سبز.
- ۲- جاونای، جان، مصرف بی‌رویه و بازیافت، مترجم محمدرضا هراتی، کتاب‌های سبز.
- ۳- گروه زمین، راهنمای عملی بازیافت، مترجم هایدی کروی، کتاب‌های سبز.

- ۴- مک گاون کیت، زباله‌های خطرناک، مترجم ترانه طاهری، کتاب‌های سبز.
- ۵- شاورز، پاول، سرنوشت زباله، مترجم لادن مقیمی اسکویی، کتاب‌های سبز.
- ۶- جودیت کاندین، بازیافت کاغذ، مترجم جواد نظیری، کتاب‌های سبز.
- ۷- تامپسون، کالین، شازده آشغال، مترجم فراز پندار، کتاب‌های سبز.
- ۸- سنسل، یونی، هیولای زباله، مترجم نصرت مسرور، کتاب‌های سبز.
- ۹- لیدی، لورین، امان از دست زباله، مترجم نصرت مسرور، کتاب‌های سبز.
- ۱۰- الیزابت و لیس نانسی، خرگوش و بازیافت، مترجم هایده کروی، کتاب‌های سبز.

شبکه مفهومی فصل پنجم : محیط زندگی خود را بشناسیم

من کجا زندگی می‌کنم؟

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- دربارهٔ یک موضوع یا یک ناحیه پرسش‌های جغرافیایی طرح کنند.
- وسایل مطالعهٔ جغرافیا و محیط زندگی را نام ببرند و کاربرد آنها را بیان کنند.
- با استفاده از مقیاس خطی نقشه، مسافت واقعی بین دو مکان را روی زمین محاسبه کنند.
- با مراجعه به منابع مختلف و استفاده از ابزارهای جغرافیایی دربارهٔ محل زندگی خود تحقیق کنند.
- ویژگی‌های طبیعی و انسانی یک ناحیه را از هم تفکیک و دسته‌بندی کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

اطلس جغرافیایی، کرهٔ جغرافیایی، چند نمونه نقشهٔ دیواری (ناهمواری، گردشگری، استان‌ها، تقسیمات کشوری و...) لوح‌های فشردهٔ (cd) جغرافیایی، تعدادی عکس از محیط زندگی دانش‌آموز که ویژگی‌های طبیعی و انسانی ناحیه را نشان بدهد، خط‌کش، کتاب‌های جغرافیایی در سطح مخاطبان، در صورت امکان نقشهٔ گردشگری یا نقشهٔ استان محل زندگی دانش‌آموز، برگه‌ای که روی آن اطلاعات جغرافیایی یک مکان – ترجیحاً مکان زندگی دانش‌آموز – نوشته شده است. آلبومی از عکس‌های مختلف که پدیده‌های طبیعی و انسانی را در یک مکان نشان بدهد و معلم آن را با کمک دانش‌آموزان از روزنامه‌ها و مجلات یا اینترنت و... تهیه کند.

آماده کنید

– از دانش‌آموزان بپرسید دربارهٔ محل زندگی خود چه می‌دانند؟ از آنها بخواهید هر چه از ویژگی‌های طبیعی و انسانی محل زندگی خود می‌دانند، در کلاس بیان کنند. در حین بیان کردن اطلاعات، مرتباً از آنها سؤالات بیشتری دربارهٔ موضوع طرح کنید تا متوجه شوند که اطلاعاتشان کافی نیست و می‌تواند بیشتر از این باشد. فضای طرح سؤال در کلاس ایجاد کنید. بپرسید دربارهٔ محل زندگی خود چه چیزهایی را می‌خواهید بدانید؟

– دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید و از گروه‌ها بخواهید مطالب مربوط به شهر سمنان و روستای ونایی را که از زبان مهدیه و خداداد نقل شده، به دقت بخوانند و تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مکان را بیان کنند (مکان‌ها را باهم مقایسه کنند).

آموزش دهید

وقتی دانش‌آموزان شهر سمنان و روستای ونایی را با هم مقایسه می‌کنند (برای مثال یکی آب و هوای گرم و خشک دارد و برای کشاورزی مساعد نیست؛ دیگری آب فراوان و خاک حاصلخیز دارد. هردو جاذبه‌های گردشگری دارند. هر دو مکان دارای درصد زیادی باسواد هستند و...) در بیان خود به ویژگی‌های طبیعی و انسانی اشاره می‌کنند. بر این ویژگی‌های طبیعی و انسانی تأکید کنید. ویژگی‌های طبیعی را روی تخته بنویسید. همچنین ویژگی‌های انسانی را در طرف دیگر یادداشت کنید. اکنون از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ هریک از ویژگی‌های طبیعی این دو مکان توضیح دهند. برای مثال دربارهٔ موقعیت جغرافیایی بگویند.

– شهر سمنان در استان سمنان از شمال به کوه‌های البرز و از جنوب به دشت کویر محدود شده است.

روستای ونایی در استان لرستان در شمال غربی بروجرد (روی نقشه) و در رشته کوه‌های زاگرس قرار دارد.

آب و هوا :

– شهر سمنان با کمبود بارندگی (خشک) روبه‌روست.

— روستای ونایی در زمستان سرد و در تابستان معتدل است.

.....

جمعیت :

— شهرسمنان حدود ۱۲۶۰۰۰ نفر جمعیت دارد.

— روستای ونایی بیش از ۴۰۰۰ نفر جمعیت دارد.

.....

شما می‌توانید جدولی ترسیم کنید و این اطلاعات را در جدول بگذارید و به دانش‌آموزان پیاموزید که هر مکان دارای ویژگی‌های طبیعی و انسانی است و دانش جغرافیا به ما کمک می‌کند که این ویژگی‌ها و رابطه متقابل آنها را بشناسیم.

برای تعمیق یادگیری این بخش بهتر است، از قبل یک صفحه مطلب درباره شهر، روستا یا استان محل زندگی دانش‌آموز یا یک مکان دیگر تهیه و تکثیر کنید. در این برگه هم اطلاعات طبیعی و هم ویژگی‌های انسانی مکان را بنویسید. البته سعی کنید که اطلاعات در این بخش دسته‌بندی شده نباشد. سپس برگه را در کلاس توزیع کنید و از دانش‌آموزان بخواهید در پشت صفحه جدولی ترسیم کنند و ویژگی‌های طبیعی و انسانی را تشخیص بدهند و در جدول یادداشت کنند.

ویژگی‌های طبیعی	ویژگی‌های انسانی
— در کنار دریای خزر واقع شده است	جمعیت آن ۵ نفر است
— آب و هوای مرطوب دارد	به فرودگاه دسترسی دارد
— جنگل‌های انبوه و سرسبز و شالیزارهای برنج	مردم به فعالیت‌های ماهیگیری و کشتیرانی اشتغال دارند
.....	.....

(توجه کنید لازم نیست دانش‌آموزان اطلاعات جغرافیایی سمنان و لرستان و موارد مشابه را به خاطر بسپارند بلکه هدف مهم نوع، ویژگی‌ها، رابطه آنها و دسته‌بندی آنهاست.)

— توضیح دهید که جغرافیدانان برای مطالعه یک مکان ابتدا پرسش‌هایی را طرح می‌کنند؛ سپس از گروه‌ها بخواهید درباره یک مکان یا محل زندگی خودشان تا آن جا که می‌توانند پرسش‌های جغرافیایی طرح کنند (فعالیت ۲). البته نیازی نیست که به پرسش‌ها پاسخ بدهند یا پاسخ پرسش‌ها را بدانند؛ بلکه دانش‌آموزان با مهارت طرح سؤال که اولین مقدمه هر کاوشگری است، آشنا می‌شوند. به

دانش آموزانی که پرسش های بیشتری طرح می کنند، امتیاز بیشتری بدهید.

مثال : شهر تهران در کدام بخش از ایران قرار گرفته است؟

شهر تهران از شمال به کدام کوه ها مربوط می شود؟ آب و هوای تهران چگونه است؟

مساحت و جمعیت تهران چقدر است؟ چرا جمعیت زیادی در تهران متمرکز شده است؟

تهران از چه زمانی به عنوان پایتخت انتخاب شد؟ چرا؟ شهردار تهران کیست؟ چه کسانی شهر

تهران را اداره می کنند؟ چرا هوای تهران آلوده است؟ چگونه می توان مشکل آلودگی هوای تهران را

رفع کرد؟ و... در شهر تهران در سال های اخیر چه امکاناتی ایجاد شده است؟

— با بردن انواع نقشه به کلاس اعم از اطلس (مجموعه نقشه ها) و همچنین نقشه های کوچک

و دیواری، انواع نقشه را به دانش آموزان آموزش دهید و بگذارید دانش آموزان خودشان دریابند که

از هر نقشه چه نوع اطلاعاتی می توان به دست آورد. البته دانش آموزان در سال گذشته با نقشه های

گردشگری آشنا شده اند. اگر به انواع نقشه دسترسی ندارید، از نقشه های کتاب ها کمک بگیرید و

فعالیت ۳ و ۴ را انجام دهید.

نقشه ناهمواری ها : کوه ها، جلگه ها، قله های بلند، کوهپایه ها با رنگ قهوه ای تا زرد کم رنگ

و ارتفاعات با رنگ سبز مشخص شده است.

نقشه گردشگری : هتل ها، بوستان ها، فضای سبز، ترمینال، فرودگاه، موزه ها، بناهای تاریخی

و...

نقشه تقسیمات کشوری : استان ها، مراکز استان، شهرستان ها و...

نقشه راه ها : راه های اصلی و فرعی، بزرگراه و آزاد راه، پمپ بنزین، پل، راه آهن و...

برای آشنایی بیشتر با کره جغرافیایی، بهتر است حداقل سه یا چهار کره جغرافیایی تهیه کنید. آنها

را بین گروه ها توزیع کنید و از آنها بخواهید مکان هایی را روی کره پیدا کنند. برای مثال قطب شمال، قطب

جنوب، نیم کره شمالی و جنوبی، نیم کره شرقی و غربی، خط استوا و نصف النهار مبدأ، کشور ایران،

قاره ها، اقیانوس ها، دریاهای ایران و... انجام این فعالیت دانش آموزان را برای آموزش موقعیت ایران

در جهان در درس بعدی آماده می کند و آنها می توانند به خوبی فعالیت نقشه خوانی مربوطه را انجام دهند.

— در این مرحله آموزش مقیاس را شروع کنید. البته دانش آموزان در این پایه فقط با مقیاس

خطی یا ترسیمی آشنا می شوند و در سال بعد محاسبه با مقیاس کسری را تمرین می کنند و می آموزند.

برای آموزش مقیاس ترسیمی همان طور که در کتاب آمده، اقدام کنید. از دانش آموزان بخواهید با

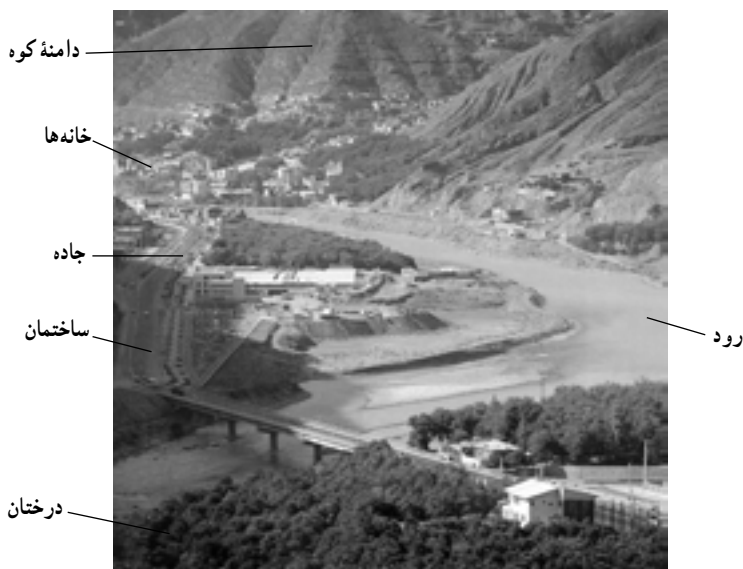
خط کش فاصله میدان فلسطین تا چهارراه ولیعصر را که با دایره های خاکستری نمایش داده شده اندازه

بگیرند و همان مقدار (۳ سانتی متر) را روی مقیاس مدرج پایین نقشه بگذارند که معادل ۶۰۰ متر است.
 - برای تمرین بیشتر فعالیت‌های ۵ و ۶ کتاب را در کلاس انجام دهید و بگذارید دانش‌آموزان خودشان نتیجه را به دست آورند.

- از میدان انقلاب تا ابتدای بلوار کشاورز، روی نقشه حدود ۴ سانتی متر است که روی مقیاس مدرج معادل ۸۰۰ متر خواهد بود؛ یعنی بین فاصله واقعی این دو نقطه ۸۰۰ متر است. از میدان انقلاب تا چهارراه فلسطین نیز حدود ۵/۵ سانتی متر است که روی مقیاس مدرج معادل ۱۱۰۰ متر می‌باشد.
 (یک کیلومتر و ۱۰۰ متر) $1100 / 1000$

- مرحله بعد آموزش عکس خوانی است. بهتر است از قبل با کمک دانش‌آموزان آلبومی از عکس‌های مختلف که پدیده‌های طبیعی و انسانی را در یک منطقه نشان می‌دهند، تهیه کنید و به کلاس ببرید. از گروه‌ها بخواهید در صورت امکان عکسی از فعالیت‌های انسانی که در عین حال محیط طبیعی را نیز نشان بدهد، از محیط زندگی خود تهیه کنند و به کلاس بیاورند (البته امروزه تهیه عکس با وجود دوربین‌های دیجیتالی یا تلفن همراه بسیار آسان است و آنها می‌توانند از پدر و مادر برای این کار کمک بگیرند) (فعالیت شماره ۸).

- توجه کنید که دانش‌آموزان در پایه چهارم ابتدایی فعالیت مشابه را انجام داده‌اند و با معین کردن اجزای یک تصویر آشنا شده‌اند. لذا به خوبی از عهده این کار برمی‌آیند. از گروه‌ها بخواهید عکس‌ها را روی یک صفحه سفید بچسبانند و با فلش اجزای عکس را معین کنند.

در فعالیت شماره ۷ پاسخ‌های احتمالی به شرح زیر است: عکس ۱ کتاب درسی یک روستا را نشان می‌دهد. روستا در دامنه کوه واقع شده است و جاذبه گردشگری دارد؛ چون در این منطقه صنایع دستی نیز برای فروش گذاشته شده‌اند. خانه‌های این روستا حالت پلکانی دارند. احتمالاً بخشی از درآمد مردم این روستا از طریق گردشگری و فروش کالا به مسافران تأمین می‌شود (عکس روستای ماسوله است).

– عکس شماره ۲ کتاب درسی یک منطقه کوهستانی را نشان می‌دهد. بارش برف و باران کافی در منطقه، موجب روئیدن مراتع در کوه‌ها شده و منطقه برای پرورش دام مساعد است و فعالیت دامداری می‌تواند برای مردم درآمد داشته باشد. احتمالاً این منطقه مستعد زندگی کوچ نشینی است (عکس از استان چهارمحال بختیاری گرفته شده است).

– در مرحله بعد کتاب‌های جغرافیایی، لوح‌های فشرده و سایر منابع را که به کلاس برده‌اید، به دانش‌آموزان معرفی کنید. در صورتی که در مدرسه به اینترنت دسترسی دارید، به یک سایت جغرافیایی مثلاً پایگاه داده‌های علوم زمین (www.ngdir.ir) وارد شوید و نقشه‌ای را دانلود کنید یا اطلاعاتی به دست بیاورید. همچنین روش گردآوری اطلاعات را به دانش‌آموزان آموزش دهید. در صورتی که به اینترنت دسترسی ندارید، از یک رایانه و لوح فشرده (cd) استفاده کنید. در پایان این فصل منابعی در این زمینه معرفی شده است. از دانش‌آموزان بخواهید در کتابخانه مدرسه یا سایر کتابخانه‌ها جست‌وجو کنند و کتابی درباره معرفی یک مکان پیدا کنند و به کلاس بیاورند. به هر گروه فرصت دهید در چند دقیقه کتابی را که یافته‌اند، در کلاس معرفی کنند (فعالیت ۹ و ۱۰ که در جلسه بعد انجام می‌گیرد).

به پایان ببرید

– با جمع بندی و خلاصه کردن درس ویژگی‌های طبیعی و انسانی یک محیط، چگونگی طرح پرسش‌های جغرافیایی، وسایل و ابزار مطالعه در جغرافیا را مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی فعالیتی طراحی کنید که دانش‌آموزان از منابع وسایل و ابزار گفته شده در این درس استفاده کنند و تحقیقی درباره یک مکان انجام دهند. فعالیت شماره ۱ به کار ببندیم الگوی خوبی در این زمینه است. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا در گزارش خود هم به ویژگی‌های طبیعی و هم ویژگی‌های انسانی اشاره کنند و از نقشه، عکس، کتاب‌های جغرافیایی و... نیز در جمع‌آوری اطلاعات استفاده کنند.

توانایی دسته بندی ویژگی های طبیعی و انسانی، طرح پرسش های جغرافیایی، توانایی بیان و کاربرد انواع نقشه و انجام یک تحقیق جغرافیایی با استفاده از منابع و ابزار مورد نظر از محورهای ارزشیابی این درس است. از آزمون کتبی و شفاهی و چک لیست ها برای فعالیت ها و تحقیق دانش آموزان استفاده کنید.

ملاحظات تدریس / دانستنی های معلم

سؤالات کلیدی در جغرافیا: جغرافیدانان در مطالعات جغرافیایی سعی دارند به ۶ سؤال اساسی که پنج w و یک h نام گرفته اند، پاسخ دهند. پنج سؤال اساسی که با w شروع می شوند، عبارت است از: چه خبر؟ کجا؟ چرا؟ چه موقع و چه کسانی؟ و یک سؤال دیگر که با H شروع می شود: چگونه؟ (What? where? why? when? who? How)

در مرحله جمع آوری و ساماندهی اطلاعات به طور عمده از دوروش استفاده می شود:

۱- مطالعات میدانی (استفاده از منابع مستقیم) مانند کار روی زمین، مشاهده و ثبت اطلاعات، مصاحبه و پرسش نامه

۲- مطالعات کتابخانه ای (استفاده از منابع غیر مستقیم) مانند استفاده از اطلس ها، کتاب ها، نشریات و روزنامه ها، فرهنگ نامه ها و نقشه ها و منابع اینترنتی

مقیاس: نقشه دارای مقیاس است. مقیاس نقشه عبارت است از: نسبت فاصله های روی نقشه به فاصله های واقعی آنها روی زمین.

مقیاس نقشه معمولاً به صورت مقیاس عددی (کسری) یا مقیاس خطی (ترسیمی) نمایش داده می شود. در مقیاس عددی عموماً صورت کسر عدد یک و مخرج آن عددی را نشان می دهد که ابعاد زمین، به اندازه آن روی نقشه کوچک شده است. برای مثال در نقشه با مقیاس $\frac{1}{100,000}$ یک سانتی متر روی نقشه برابر است با $\frac{100}{1000}$ سانتی متر یا ۱۰۰۰ متر یا ۱ کیلومتر روی زمین هر چه مخرج مقیاس کوچک تر باشد، دقت نمایش عوارض و پدیده های روی نقشه کمتر است. در مقیاس ترسیمی از یک نوار افقی مدرج در پایین نقشه استفاده می شود. حُسن مقیاس ترسیمی در آن است که وقتی نقشه توسط دستگاه های تکثیر کوچک یا بزرگ می شود، نوار مدرج زیر آن نیز به همان اندازه کوچک و بزرگ می شود و در محاسبه اشکالی پدید نمی آید.

ایران، خانه ما

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - میزان مساحت و تعداد جمعیت ایران را بیان کنند.
  - نام شهر، روستا، شهرستان و استان محل زندگی خود را بدانند و روی نقشه نشان دهند.
  - برخی از مهم‌ترین خدمات شهرداری را بیان کنند و برای همکاری با آن پیشنهاد بدهند.
  - درباره کارکرد قبض عوارض نوسازی پرس و جو کنند.
  - ویژگی‌های نواحی مرتفع و پست ایران را بیان و قله‌ها، دشت‌ها و جلگه‌های مهم را روی نقشه جانمایی کنند.
  - روی نقشه جهان نما، موقعیت قاره‌ها و اقیانوس‌ها و کشور ایران را با توجه به مدار استوا و نصف النهار مبدأ و قاره‌ها و اقیانوس‌ها معین کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه دیواری تقسیمات کشوری ایران، نقشه دیواری جهان نما، نقشه دیواری ناهمواری‌های ایران، کره جغرافیایی، نقشه استان محل زندگی و شهرستان‌های مربوطه روی کاغذ A4 که توسط معلم تهیه و کپی و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد، کتاب درسی، کاربرگه‌های ۳، ۴، ۵، ۶؛ مواد لازم برای ساختن مدل ناهمواری‌ها (گچ، خمیر، مقوا، چسب، آبرنگ و ...) و اسلایدهایی از فعالیت‌های شهرداری در محل زندگی آنان

– نقشه استان‌های ایران (بدون رنگ) و نقشه استان محل زندگی دانش‌آموز را که در آن تقسیمات شهری نیز مشخص شده باشد، تهیه (در قطع A4) کپی و تکثیر کنید. نقشه استان‌های ایران را می‌توانید از صفحه بعد همین کتاب کپی کنید. برای تهیه نقشه تقسیمات استان محل زندگی خود می‌توانید از کتاب‌های جغرافیایی استان‌های مختلف با سایر منابع (مراجعه به استانداری، بخشداری یا شهرداری محل زندگی) یا اینترنت استفاده کنید.

– نقشه‌ها را بین دانش‌آموزان توزیع کنید و بگویید در درس قبل شما توسط توضیحات مهدیه و خداداد، تا حدودی با محل زندگی آنها آشنا شدید و پرسش‌هایی نیز درباره محل زندگی خودتان طرح کردید. اکنون روی نقشه گنگ استان‌های کشور، استان محل زندگی خودمان را پیدا و رنگ آمیزی کنید و نام استان‌های همسایه آن را در زیر نقشه بنویسید.

– اکنون کاربرگ شماره ۳ را که مربوط به تقسیمات استان سمنان (یعنی شهرستان‌ها) است، انجام دهید تا دریابید که هر استان به چند شهرستان تقسیم می‌شود هر شهر و استان شامل تعدادی شهر و روستاست.

– در این مرحله به نقشه استان محل زندگی دانش‌آموز که در قطع A4 تهیه کرده و به دانش‌آموزان داده‌اید، توجه کنید و اجازه دهید دانش‌آموزان شهرستان محل زندگی خود را رنگ آمیزی کنند و شهر و روستای محل زندگی خود را مشخص کنند (بدیهی است در استان سمنان فقط انجام مرحله ۲ کافی است. البته از سال آینده این کاربرگ تغییر خواهد کرد به جای آن محلی برای چسباندن نقشه استان محل زندگی دانش‌آموز طراحی خواهد شد)

آموزش دهید

– با انجام این فعالیت دانش‌آموزان برای فهم ویژگی‌های انسانی کشور ایران آماده شده‌اند. مساحت و جمعیت کشور و انواع زندگی (شهری، روستایی و عشایری) را ذکر کنید. همچنین از طریق پرسش و پاسخ علل وجودی این تقسیمات را مطرح کنید.

– پس از آن که دانش‌آموزان به علل تقسیمات کشوری اشاره کردند، آنها را متوجه دو نهاد شهرداری و شورای روستا به عنوان اداره کنندگان شهر و روستا کنید.

در این جا بهتر است معلم عکس هایی از محل زندگی دانش آموز را درباره اقدامات شهرداری تهیه کند (از طریق عکاسی یا مراجعه به اینترنت یا نهادهای مربوطه) و در کلاس نمایش دهد و به این ترتیب مهم ترین خدمات شهرداری در کلاس مورد بحث قرار بگیرد. اقدامات عمرانی انجام شده در روستاها را نیز می توان به همراه اسامی اعضای شورای اسلامی روستا به دانش آموزان معرفی کرد. اگر ساکن شهرید، یک قبض نوسازی را به کلاس ببرید و به دانش آموزان نشان دهید. از آنها بخواهید در منزل درباره آن پرس و جو کنند و نتیجه را به کلاس بیاورند.

— زمانی که خدمات شهرداری را در کلاس به بحث می گذارید، اجازه دهید دانش آموزان فعالیت ۲ را انجام دهند. فرصت فکر کردن به آنها بدهید تا راه هایی برای حفاظت از شهر پیشنهاد کنند. پاسخ های احتمالی می توانند کمک به بازیافت زباله، نریختن زباله در مکان های عمومی مانند جوی های آب و معابر، قدردانی از رفتگران، پرداختن به موقع عوارض نوسازی، حفاظت از اماکن و وسایلی که شهرداری جهت رفاه حال شهروندان در شهر ایجاد کرده است؛ مانند نیمکت های بوستان ها و وسایل بازی، صندلی ها و وسایل بازی در بوستان ها، فرهنگ سرا، حفاظت از گل کاری ها و فضاهای سبز... باشند.

— بحث بعدی موضوع اشکال زمین است. با توجه به نقشه ص ۵۱ و نقشه دیواری ناهموارهای ایران، نواحی مرتفع و بلند (شمال البرز) غرب (زاگرس) و کوه های پراکنده مرکز و جنوب شرقی و همچنین نواحی پست و هموار را توضیح دهید.

— برای آنکه آموزش ها ثبت شود، لازم است دانش آموزان فعالیت های نقشه خوانی را انجام دهند. به همین منظور کاربرگ شماره ۵ و ۴ را در کلاس انجام دهید.

— یکی از اقدامات مفید در این زمینه مدل سازی است. این کار را می توانید در جلسه قبل یا خارج از ساعت کلاس با کمک دانش آموزان علاقه مند انجام دهید. با استفاده از خمیر یا مقوا یا گچ، مدل البرز مرطوب و خشک را بسازید و روی آن دامنه های شمالی و جنوبی البرز و دریای خزر را نمایش دهید (فعالیت شماره ۲ به کار بیندیم). توجه کنید که از این مدل می توانید برای آموزش آب و هوای معتدل و مرطوب کنار دریای خزر در درس آینده نیز استفاده کنید.

— شما می توانید با کاغذهای سفید مچاله شده، مدلی از کوه بسازید و روی یک مقوا بچسبانید؛ سپس دامنه های رو به دریا را با رنگ سبز و دامنه های خشک رو به نواحی مرکزی ایران را با رنگ قهوه ای نشان دهید. روی این مدل می توانید جلگه، دشت و کوهپایه را نیز به دانش آموزان نشان بدهید.

– مرحله دیگری از آموزش، موضوع ایران در جهان است. کره جغرافیایی را به کلاس ببرید. اجازه دهید دانش‌آموزان هر گروه خودشان روی این کره، کشور ایران را پیدا کنند و به یکدیگر نشان بدهند. از آنها بخواهید خط استوا و نصف النهار مبدأ که زمین را به نیم کره‌های شمالی و جنوبی و شرقی و غربی تقسیم می‌کند، روی کره نشان بدهند و موقعیت ایران را در نیم کره شرقی و شمالی (قرار گرفتن در شمال استوا و قرار گرفتن در شرق نصف النهار مبدأ) بهتر بشناسند.

– تمرین با کره جغرافیایی دانش‌آموزان را آماده می‌کند که کاربرگه شماره ۶ ایران در جهان را انجام دهند. از آنان بخواهید این کاربرگه‌ها را نیز در کلاس تکمیل کنند.

به پایان ببرید

– ویژگی‌های مهم انسانی (جمعیت، مساحت، تعداد شهرها و روستاها و استان‌های و...) و ویژگی‌های مهم طبیعی (اشکال عمده ناهمواری‌ها) را مرور و خلاصه کنید.

سپس به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت‌های شماره ۱ و ۳ به کار ببندیم را انجام دهند. اجازه دهید دانش‌آموزان فعالیت ۱ تا ۳ را به دلخواه انتخاب کنند. کسانی که به اینترنت دسترسی دارند، فعالیت شماره ۳ و کسانی که از سایر منابع توأم با اینترنت یا بدون آن استفاده می‌کنند، فعالیت ۱ را انجام دهند. در انجام تحقیق باید نشانی سایت اینترنتی، کتاب‌ها، مجلات، و سایر منابع را به دانش‌آموزان معرفی کنید و آنها را در اختیارشان بگذارید.

محورهای عمده ارزشیابی

– محورهای عمده ارزشیابی از این درس منطبق با انتظارات یادگیری است. انجام صحیح کاربرگه‌ها و جانمایی مکان‌ها روی نقشه و همچنین انجام فعالیت تحقیقی مربوط به قبض عوارض نوسازی یا جمع‌آوری اطلاعات درباره استان محل زندگی خود و بیان ویژگی‌های مهم طبیعی و انسانی ایران است ابزارها شامل چک لیست و آزمون کتبی و شفاهی است.

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش آموزان

- ۱- گروه نویسندگان، دنیای ما خانه ما، ترجمه شهرزاد فتوحی، انتشارات فنی ایران، ۱۳۸۸
- ۲- کاترین چامبرز، نیکولاس لاتیهورن، کوه‌ها (از مجموعه جغرافیای سیاره ما) ترجمه رضا عشر و گیتا حجتی، انتشارات دلهام، ۱۳۸۸
- ۳- کاترین چامبرز، نیکولاس لاتیهورن، رودخانه‌ها (از مجموعه جغرافیای سیاره ما) ترجمه رضا عشر و گیتا حجتی، انتشارات دلهام، ۱۳۸۸
- ۴- جک ناولتون، نقشه و کره جغرافیایی، ترجمه علیرضا توکلی، انتشارات مدرسه، ۱۳۷۵.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ۱- نرگس علی‌مردانی، راهنمای گردشگری ایران (ایران شناسی، جغرافیا)، انتشارات وزرا، ۱۳۹۰
- ۲- مجتبی یمانی، مبانی نقشه‌خوانی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۰

شبکه مفهومی فصل ششم : از زیستگاه‌های ایران حفاظت کنیم

تنوع زیستگاه‌های ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - ارتباط بین شرایط آب و هوایی و نوع پوشش گیاهی و زندگی جانوری را معین و مفهوم زیستگاه را بیان کنند.
  - با استفاده از داده‌های دما و بارش یک منطقه منحنی دما و بارش آن را ترسیم کند.
  - با توجه به نقشه نواحی آب و هوایی نوع اقلیم مناطق مختلف را معین کند.
  - ویژگی‌های چهار ناحیه آب و هوایی ایران را بیان و آنها را با هم مقایسه کند.

مواد و وسایل مورد نیاز

در صورت امکان اسلایدهایی از زیستگاه‌های مختلف ایران و فیلمی از یک منطقه که نوع پوشش گیاهی و جانوران ساکن در آن نمایش داده شده باشد، نمونه‌ای از سالنامه‌های هواشناسی، چراغ قوه، کاربرگه‌های شماره ۷، ۸، ۹، در صورت امکان تصاویری از ادوات هواشناسی (بادسنج، بادنما، دماسنج، رطوبت سنج)

برای آمادگی می‌توان از روش‌های مختلفی استفاده کرد :

– دو تصویر یکی از جنگل‌های شمال و دیگری از پوشش گیاهی مناطق داخلی ایران را نشان دهید. از دانش‌آموزان بخواهید آنها را با هم مقایسه کنند و نوع آب و هوای آنها را حدس بزنند.

– تصاویری از نواحی مختلف آب و هوایی را روی کاغذ بچسبانید. تصاویری از حیوانات شاخص نواحی مختلف نیز تهیه کنید. تصاویر نواحی را به دانش‌آموزان نشان دهید و از آنها بخواهید حدس بزنند میزان دما، بارش و رطوبت این مناطق چگونه است؟ سپس تصاویر جانوران هر منطقه را نشان دهید و از دانش‌آموزان بخواهید محل زندگی هریک را از روی تصاویر زیستگاه تعیین به هم مربوط کنند.

گاندو	عقرب و شتر	کل	خرس
کویت	جنگل	منطقه کوهستانی با پوشش مرتعی	
		ناحیه ساحلی خلیج فارس	

آموزش دهید

– با انجام این فعالیت و نشان دادن تصاویر صفحه ۵۶ کتاب، دانش‌آموزان در می‌یابند که در نواحی مختلف نوع پوشش گیاهی و زندگی جانوری با یکدیگر متفاوت است. در این مرحله تعریف زیستگاه را روی تابلو بنویسید.

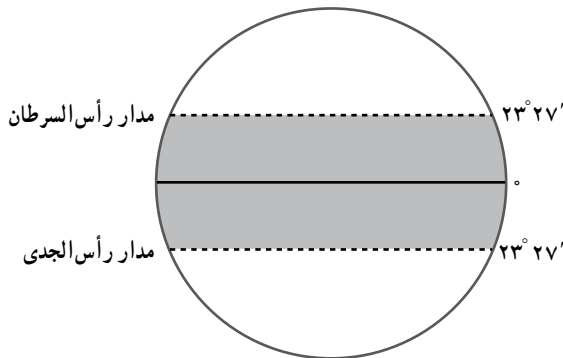
– در جلسه قبل از دانش‌آموزان بخواهید به اخبار هواشناسی استان خود گوش دهند و یادداشت بردارند؛ سپس یادداشت‌های خود را در کلاس بخوانند. توضیح دهید که ایستگاه‌های هواشناسی مختلفی در کشور وجود دارد که اطلاعات مربوط به دما، بارش، رطوبت و... را اندازه‌گیری و ثبت می‌کند که از این اطلاعات برای تقسیم‌بندی اقلیمی هر منطقه استفاده می‌شود. تصاویری از ادوات هواشناسی را به دانش‌آموزان نشان دهید.

– عوامل زیادی در ایجاد شرایط آب و هوایی یک منطقه تأثیر می‌گذارند که از آن جمله می‌توان به ارتفاع، زاویه تابش خورشید (عرض جغرافیایی محل)، دوری و نزدیکی به دریا، جهت جریان‌های هوا و منشأ آنها اشاره کرد.

— عمدتاً دما و بارش تعیین کننده نوع آب و هوای مناطق است.

— در مرحله بعد برای دانش آموزان توضیح دهید که برای نمایش اعداد و ارقام دما و بارش می توان از نمودار استفاده کرد. دما را با منحنی خطی قرمز و بارش را با ستون های آبی نمایش می دهند.

— با استفاده از تصویر مقابل برای دانش آموزان توضیح دهید که مناطقی که زاویه تابش خورشید در آنها بزرگ تر است، گرم ترند. برای درک بهتر این موضوع چراغ قوه ای را با خود به کلاس ببرید و بعد از تاریک کردن کلاس آن را روشن و به طور عمود بر سطح زمین بتابانید. دانش آموزان خواهند دید که در این حالت دایره کوچکی روی زمین روشن می شود. حال چراغ قوه را با زاویه مایل بتابانید. دایره بزرگ تر می شود؛ اما نور آن کمتر می شود؛ دقیقاً مثل وقتی که خورشید به منطقه ای به صورت مایل می تابد و محدوده بزرگ تری را گرم می کند؛ در نتیجه گرمای کمتری ایجاد می شود.

— از دانش آموزان بخواهید به نمودار دمای صفحه ۵۸ نگاه کنند و بگویند در تیرماه میانگین دمای شهر یزد چند درجه است؟ در چه ماهی شهر یزد بالاترین و پایین ترین دما را دارد؟ سپس به ستون های بارش نگاه کنند و بگویند در چه ماه هایی یزد بارندگی ندارد یا بیشترین میزان بارش در این شهر در چه ماهی است؟

و در آخر این که می توان این دو نمودار را برهم منطبق نمود.

— برای این که آموزش های داده شده، ثبت شود، کاربرگه شماره ۷ در کلاس توسط دانش آموزان پاسخ داده شود.

– برای تدریس انواع آب و هوا در ایران بهتر است ابتدا از دانش‌آموزان بخواهیم به نقشه صفحه ۵۹ نگاه کنند و با توجه به راهنمای نقشه بگویند که چند منطقه آب و هوایی در کشور مشاهده می‌کنند؟ هر کدام به چه رنگی نمایش داده شده است؟ قلمرو هریک کجاست؟ مثلاً بهتر است از دانش‌آموزان بخواهید محدوده منطقه معتدل و مرطوب خزری را با انگشت معین کنند و از آن جا که در درس قبل با ناهمواری‌های ایران آشنا شده‌اند، می‌توانند بگویند که این منطقه بین کوه‌های البرز و دریای خزر قرار گرفته است یا در مورد منطقه گرم و شرجی بگویند که از آبادان شروع می‌شود و در امتداد سواحل خلیج فارس و دریای عمان تا شرق چابهار ادامه می‌یابد.

– درباره منطقه خزری می‌توانید از مدل ساخته شده برای درس قبل استفاده کنید و فرایند صعود هوای مرطوب در دامنه‌های شمالی البرز را که سبب تشکیل ابر و بارندگی در این منطقه می‌شود توضیح دهید. همچنین برای توضیح ویژگی‌های هریک از این مناطق از تصاویر یا اسلایدهای مناسب بهره بگیرید.

– در زمان طرح همین مبحث می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید که در محدوده هر اقلیم نام چند شهر را بگویند (فعالیت شماره ۳)

– برای مقایسه این مناطق دانش‌آموزان فعالیت شماره ۲ را انجام دهند. با توجه به مباحث طرح شده دانش‌آموز دریافته است که علت بارش فراوان در ناحیه شمالی وجود رشته کوه‌های مرتفع البرز است که مانع عبور توده هوای مرطوب می‌شود و هنگام صعود هوای مرطوب شرایط تشکیل ابر و بارندگی را فراهم می‌آورد.

– در ضمن با توجه به کمی بارش در نواحی آب و هوایی سه و چهار امکان کشت دیم در این مناطق وجود ندارد.

– از دانش‌آموزان بخواهید به تصاویر کارتونی صفحه ۶۱ نگاه کنند و تفاوت‌های اقلیمی مناطق را با یکدیگر بیان کنند؛ سپس کاربرگه شماره ۸ در کلاس و توسط دانش‌آموزان انجام شود.

- ضمن تعریف زیستگاه، نواحی مختلف آب و هوایی ایران را با ویژگی‌های مهم آن مرور و خلاصه کنید.
- کاربرگه شماره ۹ به منظور استنباط از متن و دسته‌بندی اطلاعات است؛ لذا از دانش‌آموزان بخواهید ویژگی‌های محل سکونت هریک از این افراد را بخوانند و آنها را بر اساس جدول داده شده دسته‌بندی کنند و در آخر نام ناحیه آب و هوایی هریک از این افراد را بنویسند. در پایان کلاس نوشته‌های دانش‌آموزان را بررسی کنید.

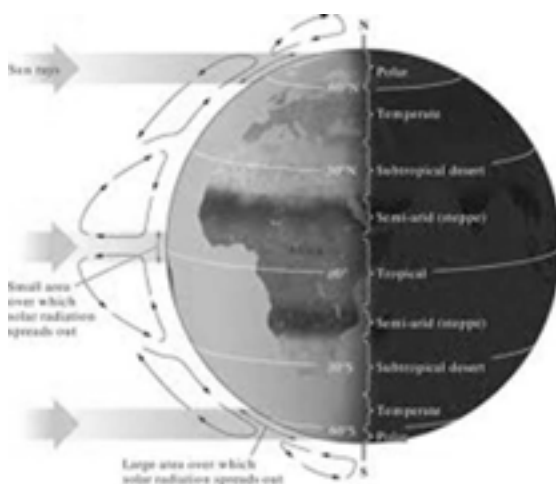
محورهای عمده ارزشیابی

- محورهای عمده ارزشیابی از این درس منطبق با انتظارات یادگیری است.
- انجام صحیح کاربرگ‌ها، ترسیم نمودار دما و بارش با استفاده از داده‌های جدول و تعیین قلمرو نواحی آب و هوایی روی نقشه کتاب، بیان ویژگی‌های هریک از نواحی آب و هوایی
- ابزارهای مورد نیاز نیز چک لیست و آزمون کتبی و شفاهی است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

- ممکن است دانش‌آموزان با پیدا کردن محل زندگی خود روی نقشه صفحه ۵۹ مشاهده کنند که شرایط آب و هوایی معین شده روی نقشه با آب و هوای شهر یا روستای آنها در همان محدوده منطبق نیست؛ لذا معلم باید درباره عوامل محلی تأثیرگذار در ایجاد آب و هوای خاص یک محدوده اطلاعاتی فراهم کند. مثل تأثیر ارتفاع و یا ورود توده‌های هوایی خاص که سبب می‌شوند، یک منطقه کوچک تابع اقلیم غالب منطقه اصلی نباشد.
- شایان ذکر است با توجه به تأثیر پرفشار جنب حاره در ایجاد بیابان در کشورمان (به عنوان عمده ترین عامل ایجاد بیابان) همکاران گرامی اطلاعاتی در این باره کسب کنند.

پرفشار جنب حاره : از آنجا که در منطقه استوا هوا گرم و سبک است، به سمت بالا صعود می کند و بعد از ایجاد بارش در این نواحی به سمت قطب ها حرکت می کند؛ اما به دلیل سرد و سنگین شدن در حوالی مدار رأس السرطان و رأس الجدی فرو می نشیند و در این عرض ها، هوای پرفشار جنب حاره را به وجود می آورد. نواحی جنوبی ایران تحت استیلای این پدیده اند؛ لذا با وجود داشتن رطوبت زیاد به دلیل نشست همیشگی هوا و نبود عامل صعود امکان تشکیل ابر و بارندگی در این مناطق بسیار کم است.

حفاظت از زیستگاه‌های ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - عواملی را که سبب تخریب محیط زیست می‌شود، بیان کند.
  - با ذکر مثالی ارتباط بین استفاده نادرست از محیط و به هم خوردن تعادل طبیعت را توضیح دهد.
  - در مورد تفکیک زباله در خانه و مدرسه به منظور بازیافت احساس مسئولیت و همکاری کند.
  - برخی اقداماتی را که می‌تواند برای کمک به حفاظت از محیط زیست انجام دهند، بیان کند.
  - در مورد فواید گیاهان دارویی برای انسان، تحقیق و گزارشی تهیه کند.
  - یک گروه هوادار محیط زیست تشکیل دهند و اقداماتی را برای حفاظت از محیط زیست انجام دهند و آن را گزارش کنند.
  - با مراجعه به قرآن کریم، آیات مربوط به طبیعت به عنوان یک نعمت الهی را استخراج کند.

مواد و وسایل مورد نیاز

- تصاویری از گونه‌های گیاهی و جانوری منحصر به فرد و نادر ایران، فیلمی از آلودگی‌های سواحل یا جنگل‌ها، کاربرگه شماره ۱۰.

ابتدا تصاویری از گونه‌های منحصر به فرد ایران مانند سوسن چلچراغ، لاله‌ واژگون، سمندر لرستانی را در کلاس نمایش دهید و دربارهٔ ویژگی‌های آنها گفت‌وگو کنید. فیلمی از قطع کردن درختان، تخریب زیستگاه‌ها یا از آلودگی‌های محیط زیست مانند تجمع زباله و پلاستیک در مراکز تفریحی نمایش دهید.

— از دانش‌آموزان بپرسید عامل تخریب و آلودگی زیستگاه‌ها چیست؟ فکر کنید و پاسخ دهید (توجه کنید ویژگی‌های گونه‌های منحصر به فرد و نادر در بخش دانستنی‌های معلم این فصل معرفی شده است): از جمله گونه‌های منحصر به فرد و نادر دیگر می‌توان به سنجاب کاراکال، پلنگ ایرانی، خرس قهوه‌ای، ماهی کور، سنجاب درختی، اردک تاجدار، اردک بلوطی، گوزن زرد ایرانی، میش ارمنی، مارال، و گیاهانی چون بادام کوهی، انجیر کوهی و گز اشاره کرد.

آموزش دهید

— با انجام فعالیت ابتدای کلاس توجه دانش‌آموزان به خطراتی که محیط زیست را تهدید می‌کند جلب خواهد شد، حال با توجه به تصاویری از گونه‌های گیاهی و جانوری خاص کشورمان (تصاویر ص ۶۲) و توضیح مختصری دربارهٔ هریک از آنها ذهن دانش‌آموزان را به ضرورت حفظ این موجودات معطوف کنید.

— از دانش‌آموزان بپرسید چرا جنگل‌ها از بین می‌روند؟ چرا آب دریاها و رودخانه‌ها آلوده می‌شود؟ با استفاده از پاسخ آنها توجه آنها را به مهم‌ترین عامل تخریب طبیعت یعنی انسان جلب کنید (فعالیت ۱ صفحه ۶۳)

— سپس از آنها بخواهید به تصویر صفحه ۶۳ نگاه کنند و بگویند چرا انسان‌ها درختان را قطع می‌کنند؟ با طرح این پرسش توضیح دهید که انسان برای رفع نیازهای خود ناچار به استفاده از طبیعت است؛ اما در این راه باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی کند که تعادل طبیعت را برهم نزنند.

— از جلسه قبل از دانش‌آموزان بخواهید هر کدام که وسایل زینتی شامل حیوانات خشک شده یا اجزایی مثل شاخ، پوست و... حیوانات را در خانه دارند، با خود به کلاس بیاورند و در کلاس ضمن

نشان دادن آنها، این نکته را متذکر شوید که بسیاری از موجودات صرفاً به دلیل تفریح و سرگرمی یا استفاده از اعضای آنها به عنوان وسایل زینتی از بین می روند و نه رفع نیاز.

— تعدادی بطری یک بار مصرف، کاغذ، قوطی فلزی و زباله‌تر (مانند پوست میوه) با خود به کلاس بیاورید (یا از یکی از دانش‌آموزان بخواهید در سطل زباله کلاس را بردارد و بگوید چه نوع زباله‌هایی در آن سطل است) سپس از دانش‌آموزان بخواهید که بگویند کدام یک از این زباله‌ها در زمان کوتاه‌تری به طبیعت برمی‌گردد (تجزیه می‌شود). در این حین توجه آنها را به زباله‌های پایدار و پرهیز رهاسازی آنها در محیط جلب کنید. همچنین از دانش‌آموزان بخواهید به تصویر کارتونی صفحه ۶۳ نگاه کنند و استنباط خود را از آن بگویند. برایشان توضیح دهید که طبیعت متعلق به همه موجودات است.

— در جلسه قبل این درس، از چند دانش‌آموز بخواهید تا عکس‌ها یا نقاشی‌هایی از جانوران صفحه ۶۴ تهیه کنند و در صورت امکان اطلاعاتی نیز در مورد آنان جمع‌آوری کنند. در روز تدریس از هریک از آنها بخواهید تصاویر یا نقاشی‌ها را روی نقشه دیواری کلاس بچسبانند و در مورد آنها توضیح دهند.

— دانش‌آموزان را گروه بندی کنید و از آنها بخواهید روی یک کاغذ دلایل ضرورت حفاظت از زیستگاه‌ها را بنویسند. بعد از چند دقیقه از آنها بخواهید دلایل خود را بگویند و آنها را روی تابلو بنویسند و درباره هریک توضیح دهند. سپس آیه ۳ سوره فرقان را از صفحه ۶۵ بخوانید و شرح دهید که چگونه انسان با اعمال نادرست خود این نظم را به هم می‌زند.

— از دانش‌آموزان بخواهید با مراجعه به عطاری درباره چند گیاه دارویی و خواص آن تحقیق کنند و در صورت امکان آنها را با خود به کلاس بیاورند. در ضمن درباره گیاهان دارویی که در منطقه محل سکونت آنها رشد می‌کند، تحقیق کنند و نتایج آن را در کلاس ارائه کنند (به کار ببندیم صفحه ۶۹)

— با خواندن خبری درباره محیط بانان از دانش‌آموزان پرسید: آیا می‌دانند محیط بان کیست؟ (مانند خبر کمبود ۴۷۰۰ محیط بان برای حفاظت از حیات وحش (روزنامه همشهری ۶۰۷۰، ۲۶ شهریورماه ۹۲) یا چرا روز تولد امام رضا (ع) به نام روز محیط بان نام‌گذاری شده است؟) از پاسخ‌های دانش‌آموزان استفاده کنید و ضمن توضیح درباره شغل محیط بانی و وظایف آن سازمان حفاظت از محیط زیست را معرفی کنید.

با خلاصه و جمع‌بندی مطالب، علل و عوامل تخریب زیستگاه‌ها و راهکارهای مهم مربوط به حفاظت از محیط زیست را مرور کنید.

به‌عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید به‌طور داوطلبانه یکی از فعالیت‌های زیر را به‌صورت گروهی انتخاب و اجرا کنند.

فعالیت شماره ۷ (ترتیب‌دادن نمایشگاه عکس یا پوستر دربارهٔ حفظ محیط زیست و تشکیل هیئت داوران و انتخاب بهترین‌ها)

فعالیت شماره ۲ به‌کار بیندیم؛ درختکاری و ارائه گزارش

فعالیت شماره ۳ به‌کار بیندیم، تشکیل گروه هوادار محیط زیست و انجام اقدامات عملی و ارائه گزارش

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

محورهای عمدهٔ ارزشیابی منطبق بر انتظارات یادگیری است. انواع آزمون‌های کتبی و عملکردی، چک‌لیست‌های بررسی تحقیق‌ها و کارهای گروهی دانش‌آموزان و برگهٔ خودارزیابی از ابزارهای مهم ارزشیابی این درس است.

– مباحث مربوط به تولیدهای کارشناسی زیست‌شناسی را در صفحهٔ ۶۸ به دقت بخوانند و بگویند کدام یک از این توصیه‌ها را رعایت می‌کنند و کدام را تصمیم می‌گیرند رعایت کنند؟ اجازه بدهید دانش‌آموزان پیشنهاد بدهند.

– پس از آموزش منطقهٔ حفاظت‌شده، از فهرست مناطق حفاظت‌شده که در آخرین فصل آمده نام مناطق حفاظت‌شدهٔ محل زندگی دانش‌آموزان را استخراج و به آنها معرفی کنید.

– دانش‌آموزان در فصل اول کتاب با قانون اساسی آشنا شده‌اند. از آنها بخواهید قانون اساسی را که به کلاس برده‌اید، ورق بزنند و اصل ۵۰ را بخوانند. نکتهٔ مهم این اصل این است که حفاظت از محیط زیست یک وظیفهٔ عمومی و همگانی است. کاربرگهٔ شماره ۱۰ را در کلاس از طریق بحث و گفت‌وگو اجرا کنید. سعی کنید دانش‌آموزان را نسبت به مسائل مطرح شده در کاربرگه حساس کنید و آنها را نسبت به موضوعات برانگیزانید.

فهرست مناطق چهارگانه حفاظت شده: فهرست مناطق چهارگانه حفاظت محیط زیست ایران، ارائه شده توسط سازمان حفاظت محیط زیست ایران در تاریخ آبان ۱۳۹۰

پارک‌های ملی

به محدوده‌ای از منابع طبیعی، من جمله جنگل، مرتع، بیشه‌های طبیعی، دشت، رودخانه، دریاچه و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایانگر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی باشد. دولت‌ها به منظور حفظ همیشگی وضعیت زیست بوم و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد گیاهان در خطر انقراض و برای جلوگیری از دخالت‌های مخرب انسانی، این مناطق را تحت حفاظت قرار می‌دهند.

— ارومیه (آذربایجان غربی و شرقی)، کنتال (بخشی از پناهگاه گیامکی) (آذربایجان شرقی)، کلاه قاضی — قمیشلو (تیران اصفهان)، نای بند — دیر — نخیلو (بوشهر)، خجیر — سرخه حصار — لار (تهران)، تنگ صیاد (چهارمحال و بختیاری)، تندوره (خراسان رضوی)، سالوک — ساریگل (خراسان شمالی)، دز — کرخه — (خوزستان)، توران — کویر (سمنان)، بختگان — بمو — قطویه (فارس)، خبر (کرمان)، گلستان (گلستان)، بوجاق (گیلان)، پابند — کیاسر (مازندران)، سیاهکوه (یزد)،

آثار طبیعی ملی

پدیده‌های نمونه یا مجموعه‌های گیاهی و جانوری (زیست محیطی) نادر با اشکال و مناظر کم نظیر، ویژه و غیرقابل جایگزین که از جهات علمی، تاریخی یا طبیعی دارای ارزش حفاظتی باشند، به عنوان اثر طبیعی ملی، با تعیین محدوده از آنها حراست می‌شود.

— مراغه — غار سهولان — قله سبلان — غار یخکان — دهلران — تنگ رازیانه — کوه نمک جاشک — جزیره خارکو — تار و هویر — تنگه واشی — غار رودافشان — لاله واژگون — بزنگان — چشمه گراب — قلل بینالود — ارس سرانی — سرو قره باغ — صنوبر شیروان — سرو زرین سنگان — چشمه گل فشان تنگ — چشمه گل فشان پیرگل — قله تفتان — سرو سیرج — غار پروآ — غار قوری قلعه — سوسن سفید — سروهرزویل — چشمه فکجور دمکش — غار ماهی کور — غار چال نخجیر — خشکه داران — قلل سه گانه علم کوه، سیاه کمان، تخت سلیمان — قله دماوند — گنبد‌های نمکین خرسین — سرو ابرکوه.

پناهگاه‌های حیات وحش

زیستگاه‌های نمونه گونه‌های جانوران وحشی است که از اهمیت زیست‌محیطی و ملی برخوردارند. این مناطق، محیط‌های مناسبی برای فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی به ویژه در ارتباط با جانوران وحشی به‌شمار می‌آیند.

– کیامکی – تالاب کانی برازان – دشت سوتا و حمامیان – قمیشلو (به مساحت اضافه شده – کلاه قاضی – موته – عباس آباد – خارک – تالاب کجی نمکزار – رباط شور – میان‌دشت – حیدری – شیر احمد – شادگان – انگوران – توران – خوش بیلاق – هامون – بختگان – زریوار – روچون – دربند راور – زریاب – مهر وئی – بیستون – امیر کلاهی – لوندویل – سلکه – سرخانگل – چوکام – میانکاله – دودانگه – دشت ناز – سمسکنده – فریدونکنار – جاسب – راسبند – شیدور – هندورابی – بوروئی – نایندگان طبس – دره انجیر و نی باز.

مناطق حفاظت شده

یکی از مناطق چهارگانه حفاظت محیط زیست ایران می‌باشد. اراضی به نسبت وسیع با ارزش حفاظتی زیاد که با هدف حفظ و احیای رویشگاه‌های گیاهی و زیستگاه‌های جانوری انتخاب می‌شوند.

– ارسباران – مراکان – سهند – دیزمار – کاغذکنان – میرآباد – تالاب سد نوروزلو – مغان – آق داغ – کرکس – دالانکوه تیران – قمصر و بزرک – کهیاز – مانشت و قلاترنگ – کولک – کبیرکوه – مند – حله – جاجرود – ورجین – کویر – البرز مرکزی – سبزکوه – تنگ صیاد – هلن – قیصری – شیدا – آرک و کرنگ – شاسکوه و اسفدن – درمیان – مظفری – گرزمی – کوه بزنگان – تخت سلطان – بینالود – تندوره – دربادام – درونه – رئیس – هلالی – ارس سیستان – جنگل خواجه – افتخاری – باغ کشمیر – هنگام – قرغه – پروند – قرخود – ساریگل – سرانی – سالوک – شیمبار و حوزه دریاچه سد کارون – دز – کرخه – شالو و مونگشت – هفت شهیدان – کرابی – دیمه – چهل پا – میشداغ – میانگران – هورالعظیم – انگوران – سرخ آباد – توران – پرور – گاندو – کوه بیرک – کوه پوزک – شیله – تنگ بستانک – آبشار مارگون – بهرام گور – هرمد – ارژن و پریشان – میان جنگل فسا – ماله گاله – باشگل – پلنگ دره – بیجار – بدر و پریشان – عبدالرزاق – کوسالان و شاهو – بیدوئی – بحرآسمان – دهج – سنگ مس – کوه شیر – مارز – کوه جوپار – چاه کومه – سعدی – کوه آسیاب کوهبنان – قلاجه – بیستون – بوزین و مرخیل – دنا – کوه خیز و سرخ – سولک –

کوه خامین - کوه دیل - دناى شرقى - سيوک - زاو - لوه - جهان نما - ليسار - سياه کشيم - گشت رودخان و سياه مزگى - بوجاق - سياهرود رودبار - سرولات و جواهر دشت - اشترانکوه - سفيدکوه - خيوس و انجيل سى - واز - اساس - بلس کوه - چهارباغ - هراز - هزارجريب - آبشار شيرگاه - بولا - شش رودبار - الوند - هفتادقله - حرا - گنو - جزاير فارور - سراج - حراى تياب و ميناب - حرا (گابريك و جاسک) - حرا رود گز - حراى خوران - کوه کشار - کوه هماگ - کوه باز - پرزوئيه - طارم - لشکردر - خانگرمز - گلپراباد - شراء (نشر) - آلموبلاغ - ملوسان - کالمند - کوه بافق - سياه کوه - باغ شادى .

لاله واژگون : لاله واژگون از راسته سوسن سانان است. عمر اين گل بسيار کوتاه و گل دهى آن از اوایل اردیبهشت آغاز می شود و در فصل بارش پایان می یابد. لاله واژگون از گیاهان علفی پیازدار و چند ساله است که تا کنون ۱۵ گونه آن در ایران شناسایی شده است. اين گیاه به علت وجود موادی در آن خاصیت مسکن و ضد درد هم دارد. لاله واژگون در نقش سرستون های ساسانی دیده شده است. نقل است اين گل در آن زمان که گلولی سیاوش با تیغ گرسیوز آشنا شده، شاهد ماجرا بوده و از اين آندوه سر به زیر می افکنده تا آرام آرام به بی گناهی سیاوش اشک بریزد. مشهورترین دشت لاله های واژگون در استان چهارمحال و بختیاری است؛ اما اين در مناطقی چون فریدون شهر، اقلید، ایوان، ایلام و خوانسار هم مشاهده شده است.

سمندر لرستانی : سمندر کوهستانی لرستان دارای بدنى به طول ۱۴ سانتى متر است و پوست آن در قسمت پشت قهوه اى رنگ با خال های و یا نوارهای زرد و نارنجی است که ظاهری زیبا به اين دوزیست بومی ایران بخشیده است. اين گونه به عنوان یک گونه بومی منحصرأ در مرزهای جنوبی استان لرستان و شمال استان خوزستان یافت می شود. سمندر از حشره ها و کرم های خاکی و بندپایان کوچک تغذیه می کند. رنگ بندى متفاوت و زیبای آن و قیمت بالای پوست آن، باعث شکار بی رویه آن شده و اين حیوان را در خطر انقراض قرار داده است کل جمعیت سمندر لرستانی کم تر از ۱۰۰۰ عدد است.

سوسن چلچراغ : سوسن چلچراغ یکی از گونه های تیره سوسن است. ارتفاع آن بین ۵۰ تا ۱۵۰ سانتى متر و معمولأ دارای ۴ تا ۱۰ گل است. اين گونه تا کنون فقط در گیلان کشف شده و در خارج از ایران تنها در جمهوری آذربایجان مشاهده شده است. گل ملی سوسن چلچراغ در فهرست آثار ملی ثبت شده است و زمان گل دهی آن خرداد ماه است. به علت منحصر به فرد بودن اين گل، سازمان حفاظت محیط زیست اطراف منطقه رویش آن را حصار کشی کرده و مورد

حفاظت قرار داده است.

تقسیم بندی آب و هوای ایران

نواحی براساس دو عنصر دما و بارش تقسیم بندی می شود.

۱- معتدل و مرطوب خزری

۲- معتدل و نیمه خشک کوهستانی

۳- گرم و خشک

۴- گرم و شرجی سواحل جنوبی

تعریف مناطق مرطوب: مناطق مرطوب و نیمه مرطوب در تمام ماه های سال بارندگی

دارند و زراعت بدون آبیاری در این مناطق امکان پذیر نیست.

تعریف مناطق خشک: مناطقی اند که در تمام ماه های سال بارندگی ندارند.

نیمه خشک ۲۵۰-۴۵۰ میلی متر در سال	} از نظر میزان بارش
خشک ۱۰۰-۲۵۰ میلی متر در سال	
نیمه بیابانی ۵۰-۱۰۰ میلی متر در سال	
بیابان کمتر از ۵۰ میلی متر در سال	

۱- مناطق خشک کمتر از ۵۰۰ میلی متر در سال باران دارند.

مرطوب بیش از ۷۰۰ میلی متر در سال	}
نیمه مرطوب ۵۰۰-۷۰۰ میلی متر در سال	

۲- مناطق مرطوب بیشتر از ۵۰۰ میلی متر در سال باران دارد.

مرطوب از مینودشت گرگان تا آستارا، گرگان و ناهارخوران نیمه مرطوب و بخش شمال

گلستان و شمال گرگان نیمه خشک است.

ولی میزان بارندگی به تنهایی برای تقسیم بندی کفایت نمی کند؛ بلکه توزیع بارندگی در

طول سال نیز اهمیت زیادی دارد.

برای مثال کوهرنک ۱۲۰۰ میلی متر در سال بارندگی دارد. اسپیدان در فارس هم

همین طور حدود ۷۰۰ میلی متر و معادل ساری در سال بارندگی دارد. ولی ساری را مرطوب

می گویم چون در تمام ماه های سال بارندگی دارد و از نظر گیاهی همواره سبز است و اسپیدان

و کوهرنک چهارماه از سال باران ندارند و از نظر منظره گیاهی نیز خشک اند.

(لندن و بیت المقدس هر دو ۶۰۰ میلی متر بارندگی دارند ولی لندن مرطوب و بیت المقدس

خشک است).

تعریف دیگر :

منطقه مرطوب جایی است که متوسط بارش سالانه اش بیشتر از تبخیر و تعرق بالقوه سالانه باشد.

منطقه خشک به سرزمینی گفته می شود که میزان تبخیر و تعرق بالقوه سالانه اش بیشتر از بارندگی سالانه باشد.

طبقه بندی دیگری نیز به نام «طبقه بندی اکولوژیک» (از نظر تأمین نیاز آب برای موجودات زنده) وجود دارد.

۱- منطقه مرطوب و نیمه مرطوب (در تمام ماه های سال باران دارد)

۲- منطقه نیمه خشک (۹ ماه از سال باران دارد؛ مثل همدان و کرمانشاه)

۳- منطقه خشک (چند بارندگی در طول سال دارد، کاشت دیم امکان پذیر نیست. مثل گرمسار، دامغان، قم).

۴- نیمه بیابانی (در طول سال بدون بارندگی نیست؛ اما ممکن است حتی یک بارندگی مؤثر هم در آن اتفاق نیفتد، مثل یزد و نائین).

(بارندگی مؤثر: بارندگی ای که در رشد گیاه مؤثر واقع شود؛ یعنی فردای روز بارندگی آن منطقه نیاز به آبیاری نداشته باشد. حدود ۲۵-۱۰ میلی متر بیارد که در ۱۰ تا ۱۵ سانتی متر از خاک نفوذ کند.

۵- بیابانی (یک یا دو سال یا سال ها باران نمی بارد؛ مثل بیابان آتاکاما در شیلی، بیابان لوت و خور و خندق در نزدیکی دشت کویر)

(تبصره: منطقه لارستان با این که منطقه ای خشک است؛ اما به دلیل وزش بادهای موسمی بارندگی تابستانه دارد)

باید توجه کرد از روی پوشش گیاهی هم می توانیم منطقه را تشخیص بدهیم :

مرطوب: جنگل و پوشش گیاهی انبوه و سرسبز در تمام سال

نیمه خشک: درختچه و بوته

خشک: جنگل ندارد (بوته ها پراکنده مثل تهران و قم)

نیمه بیابانی: در دشت های مسطح فاقد گیاه و فقط در آبراهه ها گیاه دارد.

بیابان: منطقه وسیع فاقد گیاه مثل بیابان لوت که در آن گاه، کیلومترها هیچ اثری از گیاه دیده نمی شود. در بیابان گاه ممکن است به دلیل بالا بودن آب زیرزمینی در منطقه گیاه بروید ...

منبع: دکتر پرویز کردوانی، سخنرانی

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش‌آموزان

- ۱- کیست گیلت، حفاظت از محیط زیست (از مجموعه علوم برای نوجوانان)، مترجم فاطمه مظفرنژاد، انتشارات به نشر، ۱۳۸۶
- ۲- آنتیا گانری، خانه‌های حیوانات (از مجموعه در قلمرو جانوری)، مترجم مجید عمیق - انتشارات دلهام، ۱۳۸۸
- ۳- رزی هارلو، سامی مورگان، حفاظت محیط زیست، مترجم بابک امین تفرشی، انتشارات فنی ایران.
- ۴- گروه نویسندگان، محیط زیست برای کودکان، مترجم شادی حامدی آزاد، انتشارات فنی ایران.
- ۵- سالی مورگان، رزی هارلو، جانوران در خطر نابودی، مترجم بابک امین تفرشی، انتشارات فنی ایران.
- ۶- شارون رالگیش، نجات حیات وحش، مترجم نیلوفر مهربان، انتشارات فنی ایران.
- ۷- جینی اتکینز، جنگل مال همه ماست، مترجم هاید کروی، انتشارات فنی ایران.
- ۸- سازمان حفاظت از محیط زیست، تنوع زیستی ایران (مجموعه دانستنی‌های زیست محیطی) برای آموزشگران (۶) انتشارات سازمان حفاظت از محیط زیست.
- ۹- لوح فشرده زمین تنها نیست. (شامل ۱۲ فیلم کارتون با موضوع حفاظت زیست)، سازمان حفاظت از محیط زیست
- ۱۰- لوح فشرده زیباترین ترانه (شامل ترانه‌های زیست محیطی) سازمان حفاظت از محیط زیست

معرفی منابع برای مطالعه پیش‌زمینه معلم

- ۱- گروه مؤلفان نشر طلایی، فرهنگ نامه حیات وحش ایران، انتشارات نشر طلایی، ۱۳۹۰
- ۲- بهلول علیجانی، آب و هوای ایران، انتشارات پیام نور، ۱۳۷۴
- ۳- جی. تی. میلر، زیستن در محیط زیست، ترجمه دکتر مجید مخدوم. انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۱

شبکه مفهومی فصل هفتم : جمعیت و منابع

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
پراکندگی جمعیت در ایران مفهوم تراکم و تفرق	فضا و مکان
رابطه تراکم جمعیت با فعالیت‌های انسانی	
حفاظت از آب و خاک	
مسئولیت نسبت به استفاده از منابع آب و خاک	نظام اجتماعی
سازمان جنگل‌ها و مراتع، مرکز آمار ایران سازمان آب و فاضلاب	
آموزه‌های دینی در استفاده از منابع آب	فرهنگ و هویت
مصرف بهینه آب و خاک	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
نقش فعالیت‌های اقتصادی در تخریب منابع	
بقایای بندها و قنات‌های باستانی	زمان، تداوم و تغییر
تغییر الگوهای مصرف آب در گذشته و حال	
علل تغییر الگوهای مصرف آب در طی زمان	
حساس بودن نسبت به استفاده صحیح از منابع و قدردانی از نعمات الهی	ارزش‌ها و اخلاق
تمایل به مشارکت در حفاظت از منابع کشورمان ایران	
(رجوع شود به جدول پرسش مهارت‌های مندرج در همین کتاب صفحه ۶۸-۵۵)	مهارت‌های کاوشگری
	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر

جمعیت ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
  - با استفاده از نمادهای جمعیتی روی نقشه جمعیت یک کشور را محاسبه کنند (نقشه خوانی).
  - مفهوم رشد جمعیت را بیان کنند.
  - دربارهٔ مشکلات ناشی از رشد منفی جمعیت اظهار نظر کنند.
  - با داشتن تعداد جمعیت و مساحت یک مکان، تراکم جمعیتی آن را محاسبه کنند.
  - عوامل مؤثر بر میزان تراکم جمعیت در نواحی کشورمان را دسته‌بندی و بیان کنند.
  - روی نقشه نواحی پرتراکم و کم تراکم را نشان دهند و محدودهٔ آن را معین کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشهٔ طبیعی ایران، تصاویری از هرم سنی کشورهای مختلف، نقشهٔ پراکندگی جمعیت ایران، کتاب درسی (در قطع دیواری)

آماده کنید

— اتوبوسی را روی تابلو کلاس ترسیم کنید و در آن تعدادی آدمک به عنوان مسافر... بکشید.
به دانش‌آموزان بگویید در یک ایستگاه دو نفر پیاده می‌شوند؛ اما ۵ نفر سوار می‌شوند. تعداد جمعیت مسافران اتوبوس چه تغییری می‌کند؟ حالا در ایستگاه دیگری ۶ نفر پیاده می‌شوند و ۴ نفر سوار می‌شوند. در این صورت چه اتفاقی می‌افتد؟
— پس اگر تعداد کسانی که سوار اتوبوس می‌شوند بیشتر از پیاده شدگان باشد، جمعیت داخل اتوبوس زیاد می‌شود. به همین ترتیب در یک مکان اگر کسانی که متولد می‌شوند، از کسانی که می‌میرند بیشتر باشند، جمعیت آن مکان افزایش می‌یابد و بالعکس.
از دانش‌آموزان سؤال کنید طبق تحقیقی که در درس‌های قبل انجام داده‌اند، جمعیت شهر و یا روستای آنها چقدر است؟

آموزش دهید

تعداد جمعیت کشور ایران را بر مبنای آخرین سرشماری در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید و سپس از آنها بخواهید با خواندن و محاسبه نمادهای جمعیتی روی نقشه صفحه ۷۲ نقشه خوانی کنند و جدول را کامل کنند. دانش‌آموزان باید با شمردن آدمک‌ها به این نتیجه دست یابند.

نام کشور	پاکستان	ایران	ترکیه	عراق	افغانستان	عربستان	آذربایجان	ترکمنستان	کویت	ارمنستان
میلیون نفر	۱۷۷	۷۵	۷۳	۳۱	۲۹	۱۶	۹	۶	۳	۳

توجه: رقم مربوط به ترکمنستان اشتباه شده که در سال آینده تصحیح خواهد شد.

— در مرحله بعد برای نمایش گروه‌های سنی اشکال زیر را روی تابلو بکشید

کشور الف ۶۵	کشور ب الف ۶۵
۲۵-۶۵	۲۵-۶۵
۱-۲۵	۱-۲۵

چه عاملی سبب شده در کشور الف جمعیت ۲۵-۱ سال کم باشد؟ از پاسخی که دانش‌آموزان می‌دهند (زاد و ولد کم) استفاده کنید و پرسید: تعداد جمعیت ۶۵-۲۵ ساله این کشور در آینده چه تغییری خواهد

کرد؟ (کاهش می‌یابد) سپس نتیجه بگیرید از آنجا که این گروه سنی افرادی اند که فعالیت‌های اقتصادی کشور را انجام می‌دهند؛ پس این کشور در آینده نیازمند نیروی کار خواهد بود. حال از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به مطالب گفته شده شرایط این دو کشور را در آینده با هم مقایسه کنند (فعالیت ۳) در اینجا می‌توانید از هرم سنی کشورهایی که شرایط مشابه این دو کشور را دارند، استفاده کنید.

ضمن معرفی مرکز آمار ایران از دانش‌آموزان بخواهید تا نموداری ستونی ترسیم کنند (تعداد ستون‌ها به تعداد کلاس‌های مدرسه باشد)؛ سپس تعداد جمعیت هر کلاس را روی نمودار نشان دهند. در مرحله بعد مساحت تقریبی یک کلاس را از مسئولان مدرسه پرسند یا با متر حساب کنند. برای تعمیق بیشتر یادگیری فعالیت ۵ را در کلاس انجام دهید.

تراکم جمعیت استان‌های سیستان و بلوچستان و البرز از تقسیم جمعیت بر مساحت به دست می‌آید. (استفاده از ماشین حساب بلامانع است) تراکم استان البرز بسیار بیشتر است. تراکم استان سیستان و بلوچستان، ۱۴ نفر در کیلومتر مربع است. تراکم استان البرز، ۴۷۱ نفر در کیلومتر مربع است. سپس بحث تراکم جمعیت را به کشور ایران تعمیم دهید.

تراکم کشور ایران از تقسیم جمعیت آن بر مساحت آن به دست می‌آید که معادل ۴۶ نفر در کیلومتر مربع است با توجه به نقشه پراکندگی جمعیت، تراکم‌های کم و یا تراکم‌های زیاد را آموزش دهید. از دانش‌آموزان بخواهید با توجه به راهنمای نقشه محدوده زردرنگ را به عنوان تراکم ۱۰-۱ نفر در کیلومتر مربع معین کنند و بگویند چرا این ناحیه کم جمعیت است. سپس تراکم چهار ناحیه منطقه شهری تهران، جلگه‌های کناره دریای خزر، نواحی دارای صنعت و معدن و نواحی کوهپایه ای را با روش پرسش و پاسخ مطرح کنید.

در حین انجام آموزش فوق از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۶ صفحه ۷۶ را انجام دهند و جدولی روی یک برگ کاغذ رسم کنند و علل تراکم جمعیت را در هر ناحیه بنویسند.

نام ناحیه	میزان تراکم	علل
منطقه شهری تهران	زیاد	پایتخت بودن، وجود سازمان‌های مهم دولتی، دانشگاه‌ها، بیمارستان‌ها و صنایع
جلگه‌های کناره دریای خزر	زیاد	باران کافی، آب فراوان، هوای معتدل و خاک حاصلخیز
دشت کویر لوت	کم	کمبود بارش و آب و هوای گرم و خشک
استان خوزستان	زیاد	داشتن منابع نفت و گاز

با جمع‌بندی و خلاصه کردن درس، مفاهیم رشد جمعیت و تراکم جمعیت و چگونگی پراکنش جمعیت در ایران را مرور کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید با انجام فعالیت ۴ نمودار ستونی جمعیت مدرسه را که باید با پرس و جو از کلاس‌ها انجام شود، تکمیل کنند و برای جلسه بعد به دیوار کلاس نصب نمایند. از آنها بخواهید فعالیت ۷ را انجام دهند. محل تقریبی شهر یا روستای زندگی خود را روی نقشه پراکندگی جمعیت علامت بزنند و نوع تراکم را معین کنند. همچنین در صورتی که به اینترنت دسترسی دارند، آنها را راهنمایی کنید فعالیت شماره ۴ به کار ببندیم را انجام دهند.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

افزایش سریع جمعیت کشورمان در دهه ۶۰ سبب شد دولت‌ها در دهه هفتاد و هشتاد سیاست‌های کنترل جمعیت را اعمال کنند. این سیاست‌ها عدد رشد طبیعی جمعیت را از ۳/۲٪ در سال ۶۰ به ۱/۵٪ در سال‌های اخیر رسانده است. با توجه به کاهش نگران‌کنندهٔ مولید و سخنان مقام معظم رهبری دربارهٔ این موضوع اعمال سیاست‌های تشویقی توصیه شده است، لذا در بحث گروهی باید بر ارزشمند بودن جمعیت جوان و فعال کشور تأکید شود.

رشد طبیعی جمعیت از فرمول زیر به دست می‌آید:

رشد طبیعی به درصد $100 \times$ رشد طبیعی جمعیت نرخ مرگ و میر در هزار - نرخ

مولید در هزار

در محاسبهٔ رشد مطلق جمعیت علاوه بر نرخ مولید و مرگ و میر، نرخ مهاجرت را نیز محاسبه می‌کنند. بدین ترتیب مهاجرانی را که به یک منطقه وارد می‌شوند و مهاجرانی که از آنجا خارج می‌شوند را به حساب می‌آورند.

تعداد مهاجران $\pm$ نرخ مرگ و میر نرخ مولید رشد مطلق جمعیت

منابع آب و خاک

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- چرخه آب در طبیعت و مراحل آن را توضیح دهند.
- میانگین بارش سالیانه کشور را با توجه به نمودار با سایر کشورها مقایسه کنند.
- رودهای مهم و حوضه‌های آبریز کشور را روی نقشه جانمایی کنند و نشان دهند.

- درباره مصرف آب در گذشته با سالمندان خانواده مصاحبه کنند.
- راه‌های صحیح مصرف آب را بیان کنند و در این باره پیشنهادهایی بدهند.
- اهمیت و چگونگی تشکیل خاک را بیان کنند.
- علل آلودگی خاک را بیان کنند و پیشنهادهایی جهت مقابله با فرسایش خاک بدهند.

- نسبت به حفاظت از منابع آب و خاک حساس شوند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه ناهمواری‌های ایران، نقشه توزیع بارش در ایران (از کتاب جغرافیای دوم متوسطه)، مدلی ساخته شده از گل رس با توجه به تصویر صفحه ۷۷، سنگریزه و خاک برگ، تصاویری از استفاده‌های انسان از آب، تصاویری از راه‌های بهره‌برداری از منابع آب (سد، قنات و...)، در صورت امکان دسترسی به اینترنت، کتاب درسی.

تصاویری را که در آنها استفاده‌های مختلفی، از آب می‌شود، به دانش‌آموزان نشان دهید. برای مثال: کودکی در حال استحمام، فردی در حال ماهیگیری در کنار یک رودخانه، کشاورزی در حال آبیاری زمین و ...

— از دانش‌آموزان بخواهید استفاده‌های دیگری را که در طی یک روز از آب می‌کنند، بگویند؛ سپس از آنها بپرسید چه فعالیت‌هایی در زندگی و محیط اطراف آنها وجود دارد که انجامش مستقیم یا غیر مستقیم به آب بستگی دارد (فعالیت ۱ صفحه ۷۷).

آموزش دهید

— تصویری مشابه تصویر صفحه ۷۷ روی تابلو بکشید و از دانش‌آموزان بخواهید مراحل گردش آب در طبیعت را توضیح دهند. توجه کنید مقدار آب ثابت است و زیادت نمی‌شود. آب‌ها تبخیر می‌شوند (آب‌های دریاها، رودها، آب‌های داخل گیاهان و ...) دوباره پس از تشکیل ابر به صورت برف و باران به زمین می‌بارند و قسمتی از آب‌های سطحی و بخشی از آب زیر زمینی را تشکیل می‌دهند. از آنها بپرسید آب لوله‌کشی منزلشان از کجا تأمین می‌شود؟ از آنجا که آنها در به آب رودها و آب‌های زیرزمینی اشاره می‌کنند، توجهشان را به ارتباط بین آب موجود در یک منطقه و میزان بارش در آن منطقه جلب کنید و از آنها بخواهید بعد از دیدن نمودار صفحه ۷۸ به فعالیت ۳ پاسخ دهند. این مقایسه نشان می‌دهد ایران کشور کم آبی است.

— با توجه به قرار گرفتن سرزمینمان روی نوار بیابانی ۲۰ شمالی، همچنین ارتفاع و جهت ناهمواری‌ها، دلیل کمبود بارش در ایران را توضیح دهید (به دانستنی‌های معلم درس ۱۱ رجوع کنید). — از قبل، در حیاط مدرسه یا محلی دیگر با استفاده از خاک مدلی از ناهمواری‌ها، مشابه تصویر صفحه ۷۷ بسازید (برای این کار می‌توانید از دانش‌آموزان کمک بگیرید)؛ سپس دانش‌آموزان را به حیاط ببرید تا با آب پاش روی این مدل آب بریزند. آنها خواهند دید آبی که از ارتفاعات جاری می‌شود، جوی‌های کوچک را تشکیل می‌دهد و به مناطق پست تر سرازیر می‌شود، روی این مدل مفهوم حوضه آبریز را برای دانش‌آموزان شرح دهید.

— از روی نقشه ناهمواری ها، تأثیر جهت قرار گرفتن و شیب کوه ها را در ایجاد سه حوضه آبریز دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان و حوضه آبریز داخلی توضیح دهید.

— از دانش آموزان بخواهید نقشه صفحه ۷۸ را به دقت بررسی کنند و سپس کاربرگه شماره ۱۱ را کامل کنند. آنها باید قادر باشند موقعیت برخی رودهای مهم را روی نقشه جانمایی کنند.

— فعالیت شماره ۵ را مطرح کنید تا دانش آموزان درباره آن فکر کنند. پاسخ این است که آب دریاها شور و غیر قابل استفاده برای آشامیدن و کشاورزی است.

— مرحله بعد پیوند موضوع با تاریخ یا بهتر بگوییم روند تاریخی استفاده از آب های سطحی و زیرزمینی است. مطالب صفحه ۸۰ را با توجه به تصاویر توضیح دهید و تأکید کنید که قنات و سد از ابداعات ایرانیان بوده است و ایرانیان توانسته اند با کم آبی و خشکی مقابله کنند و برای این منظور به چاره اندیشی پرداخته اند.

— در موضوع مصرف آب، حد مجاز مصرف آب و زحماتی را که برای تصفیه و انتقال آب لوله کشی کشیده می شود، بیان کنید.

پیشنهاد می شود فعالیت شماره ۱ را به کار ببندیم؛ یعنی دعوت از کارشناس سازمان آب و فاضلاب به کلاس را عملی کنید، همچنین می توانید دانش آموزان را به بازدید از یک مرکز تصفیه آب شهر یا روستا ببرید.

برخی از روش های استفاده صحیح از آب را مطرح کنید؛ سپس به دانش آموزان اجازه بدهید با انجام کاربرگه شماره ۱۳ پیشنهادهایی را برای مصرف صحیح آب در کلاس ارائه کنند (فعالیت شماره ۷) پاسخ های احتمالی:

آبیاری باغچه : هنگام غروب و عصر که تبخیر کمتر است، باغچه را آبیاری کنیم.

از آب باقی مانده شستن برنج، میوه و سبزی برای آبیاری باغچه و گلدان ها استفاده کنیم.

مسواک زدن : هنگام مسواک زدن شیر آب را باز نگذاریم؛ از یک لیوان آب برای مسواک زدن استفاده کنیم.

حمام کردن : موقع شست و شو، دوش را باز نگذاریم. از دوش های مخصوص که قابلیت تنظیم آب کمتر دارند، استفاده کنیم. زمان حمام کردن را کوتاه تر کنیم.

شستن سبزی و میوه : ابتدا سبزی و میوه را در یک ظرف آب خیس کنیم تا پس از ضد عفونی با مقدار کمتری آب تمیز شوند. گل ها و ضایعات سبزی را بگیریم که آب کمتری مصرف شود.

شستن اتومبیل : به جای شیلنگ از سطل آب استفاده کنیم. حتی الامکان هر روز با پارچه‌های نرم دار ماشین خود را تمیز کنیم.

استفاده از ماشین لباسشویی : صبر کنیم لباس‌های کثیف به مقدار کافی جمع شوند تا دفعات کمتری ماشین لباسشویی را روشن کنیم.

نظافت حیاط یا راه پله : از جارو برای جمع کردن آشغال‌ها استفاده کنیم نه از شیلنگ آب. برای شستن پله‌ها از سطل آب و زمین شوی استفاده کنیم.

(فعالیت ۸)   لیتر ۸۰۰ × ۴   ۲۰۰ × ۲۰

(فعالیت ۹) شعر آب را گل نکنیم، از سهراب سپهری از اشعاری است که دانش‌آموزان می‌توانند انتخاب کنند و در کلاس بخوانند.

در پایان این بخش از دانش‌آموزان بخواهید (فعالیت ۶) کاربرگه شماره ۱۳ یا مصاحبه با یکی از سالمندان خانواده یا فامیل درباره مصرف آب در گذشته و حال است را انجام دهند. از دانش‌آموزان بخواهید نتایج مصاحبه را در کلاس تعریف کنند.

● در مرحله بعد به منظور آموزش موضوع خاک ابتدا فعالیت شماره ۱۰ را انجام دهید و اجازه دهید دانش‌آموزان خودشان تصاویر را توضیح دهند.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در این تصویر انسان از میوه و سبزی و غلات استفاده می‌کند. به عبارت دیگر بخشی از غذای انسان را گیاهان تشکیل می‌دهند و گیاهان نیز برای رشد و نمو به خاک نیاز دارند و مواد غذایی خود را از خاک می‌گیرند.

همچنین بخش دیگری از غذای ما از جانوران تأمین می‌شود. این جانوران مانند دام‌ها نیز برای تغذیه از علف استفاده می‌کنند. به عبارت دیگر این حیوانات گیاهخوارند و گیاهان مورد استفاده در خاک رشد می‌کنند. علاوه بر غذا، انسان‌ها از خاک برای ساختن ظروف و وسایل زندگی، جاده و خانه و... استفاده می‌کنند. پس از اینکه دانش‌آموزان خودشان تصاویر را توضیح دادند و شما یافته‌های آنان را تکمیل کردید، از آنها بخواهید فعالیت ۱۱ را انجام دهند.

دانش‌آموزان با انجام این فعالیت پی می‌برند که هر ماده غذایی که در جدول بنویسند، به خاک بستگی دارد و به عبارت دیگر اهمیت خاک بهتر لمس می‌شود.

برای آموزش چگونگی تشکیل خاک، مقداری خاک مخلوط به سنگریزه‌ها و برگ‌ها را به کلاس ببرید و خرد شدن تدریجی سنگ‌ها در اثر عوامل مختلف و گیاه خاک یا هوموس را برای آنها توضیح دهید. به فرایند تدریجی بودن و کند تشکیل شدن خاک تأکید کنید. مجدداً از طریق پرسش و

مطالب صفحه ۸۵ عوامل از بین رفتن خاک و نقش و وظایف سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری را توضیح دهید و به دانش‌آموزان یادآوری کنید که حفاظت از خاک تنها وظیفه این سازمان نیست؛ بلکه وظیفه همه ماست.

به پایان ببرید

با خلاصه کردن و جمع‌بندی مطالب مربوط به چرخه آب، حوضه‌های آبریز و پراکندگی رودهای ایران مصرف صحیح آب، اهمیت خاک و عوامل از بین رفتن آن، اهم مطالب را مرور کنید.

به عنوان فعالیت پایانی و خارج از کلاس از دانش‌آموزان بخواهید یکی از دو فعالیت شماره ۲ و ۳ به کار ببندیم را انتخاب کنند و انجام دهند.

در فعالیت ۲ گروهی که علاقه‌مند به تهیه پوسترند، پوستری را طراحی کنند. پوسترها را در محل مناسب - برای مثال آبخوری مدرسه - نصب کنید.

در فعالیت ۳ دانش‌آموزان برای هریک از عوامل باید راه حل جست‌وجو و پیشنهادی ارائه کنند.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان مراحل چرخه آب روی تصویر، معین کردن محل رودهای مهم ایران روی نقشه، انجام مصاحبه، تهیه پوستر، اظهارنظر درباره مصرف آب، بیان اهمیت‌های خاک و کلیه مواردی که در انتظارات یادگیری مطرح شده، محور ارزشیابی‌اند و برای این منظور از آزمون‌های کتبی و شفاهی و عملکردی و سیاهه‌های بررسی فعالیت ۱ و خودارزیابی و ارزشیابی از طریق والدین می‌توان استفاده کرد.

- حوضه آبریز محدوده جغرافیایی است که جریان‌های سطحی ناشی از بارندگی را به یک پایانه نظیر اقیانوس، دریا، دریاچه و تالاب می‌کند.
- رودهای فصلی و دائمی: رودها را از نظر تغییر مقدار آب در طول سال به دو دسته دائمی و فصلی تقسیم می‌کنند. در اقلیم‌های مرطوب که مقدار بارندگی زیاد و تبخیر کم است، رودخانه‌ها از نوع دائمی‌اند. آب رودخانه‌ها در زمانی که بارندگی نیست، از ذوب برف و یخ نواحی مرتفع یا از آب‌های زیر زمینی تأمین می‌شود.
- در مقابل در منطقه خشک که مقدار بارندگی کم و تبخیر زیاد است، رودخانه‌ها بیشتر موقتی و فصلی‌اند. این رودخانه‌ها بنا به شرایط ممکن است فقط در خلال بارندگی و کمی بعد از آن یا فقط در طول فصل مرطوب سال آب داشته باشند. معمولاً در این مناطق سطح آب زیرزمینی پایین‌تر از آن است که بتواند رودخانه‌ها را تغذیه کند.
- در صورت امکان به سایت Worldometers.info/fa مراجعه کنید. در این سایت می‌توانید از میزان فرسایش خاک، گسترش بیابان، تعداد درختان قطع شده در یک ماه، یک هفته و حتی همان روز مطلع شوید.

جدول استاندارد مصرف آب آشامیدنی براساس ۱۵۰ لیتر برای یک نفر در روز		
۱ لیتر	نظافت خانه و آبیاری باغچه	استحمام ۵ لیتر
		دستشویی ۳ لیتر
۵ لیتر	کولر و تهویه	لباس شویی ۲ لیتر
۵ لیتر	آشامیدنی و غیره	پخت و پز ۱۵ لیتر
۱۵ لیتر	جمع کل	ظرف‌شویی ۱۵ لیتر

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش آموزان

- ۱- گروه نویسندگان، آب یعنی آبادانی، مترجم شادی حامدی آزاد، انتشارات فنی ایران
- ۲- جاونا، جان، حفاظت آب‌ها، مترجم محمدرضا هراتی، انتشارات فنی ایران
- ۳- مورگان، سالی، ارزش آب، مترجم شهرزاد فتوحی، انتشارات فنی ایران
- ۴- مورگان، سالی، ارزش خاک، مترجم شهرزاد فتوحی، انتشارات فنی ایران
- ۵- سازمان حفاظت از محیط زیست، آب (مجموعه دانستنی‌های زیست محیطی) برای آموزشگران (۱)، انتشارات سازمان حفاظت از محیط زیست
- ۶- جاونا، جان، حفاظت آب‌ها، مترجم محمدرضا هراتی، کتاب‌های سبز
- ۷- جاونا، جان، آب و صرفه جویی، مترجم محمدرضا هراتی، کتاب‌های سبز
- ۸- شوارتز، لیندا، مارمولک و صرفه جویی در مصرف آب، مترجم حمیدرضا بلوچ، کتاب‌های سبز.
- ۹- دالگلیش، کمبود آب، مترجم کوروش ریاضی، کتاب‌های سبز
- ۱۰- ضیا شهابی، مهرنوش، زنده باد زاینده رود، ۱ و ۲، کتاب‌های سبز
- ۱۱- دالگلیش، شارون، ارزش خاک، مترجم شهرزاد فتوحی، کتاب‌های سبز

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ۱- محمد میرزایی، گفتاری در باب جمعیت‌شناسی کاربردی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶
- ۲- نعمت‌الله تقوی، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات آیدین، ۱۳۹۲
- ۳- ابراهیم پذیرا، حفاظت از منابع فیزیکی تولید در کشاورزی (آب و خاک)، انتشارات کمیته ملی آبیاری و زهکشی ایران، ۱۳۹۱
- ۴- بهرام آزادبخت، غلامرضا نوروزی، جغرافیای آب‌های ایران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۷
- ۵- پرویز کردوانی، حفاظت خاک، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳
- ۶- پرویز کردوانی، منابع مسائل آب در ایران (جلد دوم)، انتشارات قومس ۱۳۷۱

شبکه مفهومی فصل هشتم : گردشگری در ایران

مفاهیم کلیدی	راهنماها یا حوزه‌های موضوعی
پراکندگی جاذبه‌های مختلف گردشگری در ایران	فضا و مکان
نقشه‌های گردشگری	
رابطه فعالیت‌های گردشگری با محیط بوستان‌های ملی	
مسئولیت گردشگران در مکان‌ها و محیط‌ها	نظام اجتماعی
یونسکو، آستان قدس رضوی	
آموزه‌های دینی در سیر و سفر، معرفی اماکن مقدس و زیارتگاهی و ابنیه تاریخی	فرهنگ و هویت
گردشگری و تنوع جاذبه‌های فرهنگی در کشور ما	
نقش گردشگری در ایجاد شغل و درآمد	منابع و فعالیت‌های اقتصادی
طبیعت گردی	
آثار و ابنیه تاریخی	زمان، تداوم و تغییر
علاقه و تعلق و افتخار به زیبایی‌های کشور	
تمایل به حفاظت از جاذبه‌های گردشگری محل زندگی خود و کشور	ارزش‌ها و اخلاق
(رجوع شود به جدول پوشش مهارت‌ها مندرج در صفحه ۶۸-۵۵ همین کتاب)	مهارت‌های کارشگری

گردشگری چیست؟

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموز بتواند :
  - مفهوم گردشگری را بیان کند.
  - انواع گردشگری را براساس «هدف گردشگر از سفر»، دسته‌بندی کند.
  - چند مورد از اهمیت‌های گردشگری را در یک مکان بیان کند.
  - با در دست داشتن نقشه گردشگری یک شهر، مسیرهای خواسته شده را معین کند.
  - با استفاده از نقشه راه‌ها فاصله بین دو شهر را به کیلومتر محاسبه کند.
  - علل افزایش تعداد مسافرت‌ها را در سال‌های اخیر بیان کند.
  - درباره فعالیت اقتصادی مربوط به گردشگری در محل زندگی خود پیشنهادی ارائه کند.

مواد و وسایل مورد نیاز

تصاویری از جاذبه‌های گردشگری ایران، در صورت امکان فیلمی از بناهای تاریخی یا چشم‌اندازهای طبیعی ایران، نقشه گردشگری یک شهر (ترجیحاً شهر یا استان محل زندگی دانش‌آموز)، اطلس یا نقشه راه‌های ایران.

برای آماده کردن کلاس درس می‌توان از روش‌های مختلفی استفاده کرد. بهترین شروع برای درس انجام فعالیت ۱ است. با انجام این فعالیت ذهن دانش‌آموزان درباره گردشگری، مسافرت و مناطق گردشگری ایران فعال می‌شود. حداقل پانزده دقیقه به دانش‌آموزان فرصت دهید تا با هم همفکری کنند. از آنها بخواهید مکان مورد نظر و دلایل انتخاب خود را در کلاس بگویند، شما می‌توانید از سخنان دانش‌آموزان نتیجه بگیرید که گردشگران با اهداف مختلف و به جاهای مختلف سفر می‌کنند؛ برای مثال سفر زیارتی، طبیعت گردی و... .

— در صورت امکان فیلمی از نقاط گردشگری کشورمان را نمایش دهید یا تصاویری از جاذبه‌های طبیعی یا تاریخی ایران را نشان دهید. با نشان دادن هر تصویر از دانش‌آموزان پرسید چند نفر این مکان را از نزدیک دیده‌اند؟ (فعالیت ۲ صفحه ۸۹) سپس توضیح دهید که کدام یک از شما هنگام بازدید از این مکان‌ها گردشگر محسوب می‌شدید؟

آموزش دهید

— با استفاده از مطالب بالا توضیح دهید که مردم با اهداف گوناگون سفر می‌کنند (زیارت، تفریح، کسب علم و...). از آنها بخواهید به فعالیت ۳ صفحه ۸۹ پاسخ دهند؛ سپس با استفاده از اطلاعاتی که در بخش دانستنی‌های معلم ذکر شده، پاسخ‌های آنها را کامل کنید.

— یک منطقه فرضی را برای دانش‌آموزان توضیح دهید یا شکل آن را روی تابلو بکشید و توضیح دهید از زمانی که در این منطقه به دلیل چشمه آب گرم معدنی، تعدادی حمام و استخر ساخته‌اند، گردشگران زیادی در راه سفر خود به شهر دیگر به این ناحیه می‌آیند. مجسم کنید وقتی گردشگران به این ناحیه می‌آیند، چه تأثیرات اقتصادی‌ای در اینجا به وجود می‌آید؟

— حال با پرسش و پاسخ درباره میزان کالاهای خرید و فروش شده، میزان درآمد هتل‌ها، افراد شاغل در این هتل‌ها و مغازه‌ها و... توجه دانش‌آموزان را به ارتباط بین تعداد گردشگران و افزایش درآمد و ایجاد شغل در یک شهر یا منطقه جلب کنید.

— از دانش‌آموزان پرسید در صورت افزایش تعداد گردشگران شهر یا روستای محل زندگی آنان، زمینه ایجاد چه شغل‌هایی فراهم است؟ (فعالیت ۴ صفحه ۹۰). توجه کنید این فعالیت به منظور پرورش و تقویت روحیه کار آفرینی در دانش‌آموزان طراحی شده و در این زمینه فرصت تفکر به آنها بدهید.

– سپس بحث نیاز گردشگران را به نقشه مطرح کنید. دانش‌آموزان در سال ششم با نقشه‌های گردشگری آشنا شده‌اند.

– از دانش‌آموزان بخواهید به نقشه گردشگری صفحه ۹۰ نگاه کنند؛ سپس پاسخ سؤالاتی مانند سؤالات زیر از آنها بخواهید.

– اگر در میدان رسالت باشیم و بنزین اتومبیلان در حال تمام شدن باشد، از چه مسیری می‌توانیم خودمان را به نزدیک‌ترین پمپ بنزین برسانیم؟

– مسیر رسیدن به اولین پارک را از خیابان هنرستان با کشیدن خط نشان دهید.

– میدان معلم نسبت به حرم در کدام جهت جغرافیایی قرار گرفته است؟ (فعالیت ۵ صفحه ۹۱).

– این فعالیت سبب تثبیت آموخته‌های دانش‌آموزان می‌شود؛ سپس از آنها بخواهید کاربرگه شماره ۱۵ را پاسخ دهند.

– در صورت امکان بخشی از نقشه راه‌های ایران را به تعداد دانش‌آموزان تکتیر کنید و در اختیار آنان بگذارید. دو نقطه را در این نقشه مشخص کنید و از آنان بخواهید با در دست داشتن یک خط کش و توجه به مقیاس نقشه فاصله این دو نقطه را به کیلومتر محاسبه کنند.

به پایان ببرید

– ضمن تعریف گردشگری خلاصه ای از درس را برای دانش‌آموزان بازگو کنید و از آنها بخواهید کاربرگه شماره ۱۴ را پاسخ دهند.

قزوین – تاکستان (روی نقشه فاصله این دو شهر ۵ سانی متر است؛ از آنجا که با توجه به مقیاس ترسیمی هر یک سانی متر ۱۰ کیلومتر است؛ مقیاس نقشه $\frac{1}{1,000,000}$ است) برای محاسبه، عددی را که با خط کش به دست آوردیم، در مقیاس ضرب می‌کنیم.

– از دانش‌آموزان بخواهید به صورت گروهی به فعالیت ۷ صفحه ۹۱ پاسخ داده و نقشه تهیه شده را برای جلسه بعد حاضر نمایند.

محورهای عمده ارزشیابی

انجام صحیح کاربرگ‌ها، نظارت بر درستی انجام فعالیت‌های کتاب، تعیین جهات جغرافیایی مکان‌های خواسته شده، نسبت به یک مکان مبدأ با استفاده از نقشه گردشگری، محاسبه فواصل

نقاط روی نقشه با توجه به مقیاس، بیان تعریف گردشگری و انواع آن، بیان اهداف و دلایل اهمیت گردشگری، ابزارهای مورد نیاز نقشه، جدول، چک لیست و آزمون به صورت کتبی و شفاهی است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

– در مورد گردشگری تعاریف متعددی ارائه شده؛ اما سازمان جهانی گردشگری (wto) این تعریف را ارائه کرده است: «تمام مسافرت‌هایی که منجر به اقامت حداقل یک شبه در مقصد شود؛ اما مدت زمان دور بودن از منزل نباید بیشتر از یک سال متوالی باشد»
– عواملی که سبب گسترش گردشگری در قرن بیستم شده به شرح زیر است:

۱- ظهور و توسعه وسایل نقلیه موتوری

۲- توسعه شهرنشینی

۳- توسعه ارتباطات و افزایش سطح فرهنگ و آگاهی مردم

۴- بهبود درآمد مردم

۵- پیدایش مؤسسات و دفاتر گردشگری

– علاوه بر انواع گردشگری که در درس به آنها اشاره شده می‌توان انواع دیگری از گردشگری را به شرح زیر نام برد:

– گردشگری اجتماعی: عمدتاً با هدف‌های اجتماعی، مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی صورت می‌گیرد.

– گردشگری درمانی: شامل افراد و گروه‌هایی می‌شود که برای استفاده از تغییرات آب و هوا (با هدف پزشکی و درمانی) استفاده از آب‌های معدنی، گذراندن دوران نقاهت و معالجه و نظایر آن اقدام به مسافرت می‌کنند.

– گردشگری آموزشی و فرهنگی: برای آشنایی با آثار میراث فرهنگی و هنری، آداب و رسوم، بناها و آثار تاریخی با هدف‌های آموزشی، تحقیقاتی و پژوهشی صورت می‌گیرد.

– ژئوتوریسم: از انواع گردشگری است که به تازگی مطرح شده و شباهت بسیاری با طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) دارد. ژئوتوریسم از ترکیب واژه ژئو (زمین) و توریسم (گردشگری) پدید آمده است که نیازمند بهره‌گیری از علوم زمین به‌ویژه جغرافیای طبیعی، زمین‌شناسی، ژئوفیزیک و سایر علوم طبیعی است.

جاذبه‌های گردشگری ایران

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموز بتواند :
  - انواع گردشگری را نام ببرد.
  - دربارهٔ شخصیت امام رضا (ع) و آداب زیارت ایشان تحقیق کند.
  - ویژگی‌های مجموعهٔ آستان قدس رضوی را بیان و درباره شخصیت‌های علمی- مذهبی که در حرم مطهر امام رضا (ع) به خاک سپرده شده‌اند، تحقیق کند.
  - جاذبه‌های مهم گردشگری تاریخی و طبیعت‌گردی ایران را مختصراً توضیح دهد.
  - نسبت به حفاظت از آثار تاریخی و طبیعی کشور احساس مسئولیت کند.
  - دربارهٔ مکان‌های دیدنی منطقهٔ زندگی خود پرس‌وجو کرده و برنامه‌ای برای گردشگری در آنجا بنویسد.
  - خسارت‌های ناشی از گردشگری در محیط طبیعی را پیش‌بینی و راه‌حل‌هایی برای آن ارائه دهد.

مواد و وسایل مورد نیاز

تصاویری از جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و طبیعی ایران، نقشهٔ گردشگری ایران، در صورت امکان نمایش فیلمی از بارگاه امام رضا (ع) (در این زمینه نرم افزارهایی تولید شده است؛ همچنین با ورود به پایگاه اینترنتی آستان قدس رضوی می‌توانید عکس‌ها و فیلم‌هایی را دانلود کنید) نمایش فیلم کوتاه از انواع جاذبه‌های گردشگری (طبیعی، تاریخی و مذهبی)

آماده کنید

– تصاویری از جاذبه‌های گردشگری مذهبی، تاریخی و طبیعی ایران را که با شماره‌هایی مشخص شده‌اند، بین دانش‌آموزان توزیع کنید؛ سپس از آنها بخواهید تصاویری را که مربوط به گردشگری مذهبی است در یک دسته و آنهایی را که مربوط به گردشگری تاریخی یا طبیعی (اکوتوریسم) می‌باشد، در دسته‌های دیگر قرار دهند. دانش‌آموزان را ترغیب کنید زیر هر تصویر در صورتی که مکان معروفی است، نام آن را بنویسند.

– در صورت امکان فیلمی از جاذبه‌های گردشگری ایران نمایش دهید و از دانش‌آموزان بخواهید انواع جاذبه‌ها را ذکر کنند. توجه کنید با توجه به پیشرفت‌های فنی در عکس‌برداری و فیلم‌برداری شما معلم عزیز می‌توانید در سفرهایی که به مناطق مختلف دارید، عکس‌ها و فیلم‌های جالبی تهیه کنید.

آموزش دهید

– با توجه به مطالب آموخته شده در درس قبل، انواع گردشگری را در جریان پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان توضیح دهید.

– قبل از تشکیل این جلسه، از دانش‌آموزان بخواهید که دربارهٔ بارگاه امام رضا (ع) تحقیق کنند و دانش‌آموزانی که به اینترنت یا منابع دیگر دسترسی دارند، در مورد بخش‌ها و ویژگی‌های خاص آستان قدس رضوی مانند موزه‌ها، کاشی‌کاری‌ها، مساجد، آرامگاه شخصیت‌ها و خدام حرم تحقیق کنند و هنگام ارائهٔ درس هریک مطالب خود را برای دانش‌آموزان بازگو کنند (فعالیت ۱ و ۳ ص ۹۴).

– با مراجعه به سایت آستان قدس رضوی می‌توانید اطلاعات جامعی دربارهٔ موارد فوق کسب و مطالب ارائه شده توسط دانش‌آموزان را تکمیل کنید.

– در نظر داشته باشید که بارگاه امام رضا (ع) تنها بعد از زیارتگاهی آن مطرح نیست؛ بلکه پرداختن به معماری و موزه‌های این مکان از جنبهٔ تاریخی، هنری و مردم‌شناسی حائز اهمیت است.

– در معرفی خدام حرم ذکر این نکته ضروری است که این افراد به لحاظ احترام، علاقه و ارادتی که به امام هشتم دارند، حاضرند و قششان را بدون دریافت هیچ وجهی در جهت خدمت به زائران امام رضا (ع) صرف کنند (فعالیت ۴ صفحه ۹۵). از جمله خدماتی که خادمین حرم ارائه می‌کنند،

راهنمایی زائران به سمت ضریح و قسمت‌های مختلف حرم یا خدمات در بخش‌های مختلف حرم مانند کفشداری، نگهداری امانات، نظافت حرم، پهن کردن فرش‌ها برای اقامه نماز، کمک به افراد ناتوان، نقاره زنی، غبار رویی ضریح مطهر و... است.

— با نشان دادن تصاویری از بناهای تاریخی ایران ضمن اشاره به قدمت تاریخی سرزمین‌مان، به ظرفیت‌های موجود در ایران برای جذب گردشگر در این زمینه و سطح بالای مهارت و توان علمی ایرانیان در آن دوره اشاره کنید.

— با اشاره به جاذبه‌های توریستی ایران روی نقشه گردشگری به این نکته اشاره کنید که ایران مقام پنجم دنیا را به لحاظ داشتن جاذبه‌های طبیعی و مقام دهم جاذبه‌های انسانی و تاریخی را برای جذب گردشگر داراست.

— با توجه به ثبت تعدادی از این بناها به عنوان میراث جهانی برای دانش‌آموزان شرح دهید تنها بناهایی به عنوان میراث جهانی ثبت می‌شوند که بی‌همتا و استثنایی باشند؛ لذا این بناها در مقایسه با آثار دیگر کشورهای جهان نیز از شکوه و عظمت بالایی برخوردارند؛ سپس توجه آنان را به لزوم حفاظت از این آثار ارزشمند جلب کنید.

— در صورت امکان با نمایش فیلم یا نشان دادن تصاویری از تخت جمشید در مورد ویژگی‌های این بنای عظیم توضیح دهید.

— ضمن تعریف طبیعت‌گردی (اکوتوریسم) از دانش‌آموزان بخواهید به تصاویر صفحه ۹۷ و ۹۸ نگاه کنند و بگویند در شهر یا استان محل سکونت آنان کدام جاذبه طبیعی گردشگری وجود دارد؟ — ضمن توضیح مختصری در مورد هریک از مکان‌های تعریف شده عبارت «میراث زیستی جهانی» را روی تابلو برای دانش‌آموزان بنویسید.

— از دانش‌آموزان بخواهید به تصویر صفحه ۹۹ نگاه کنند. تصاویر دیگری از آلودگی سواحل و جنگل‌ها که در درس‌های قبل تهیه کرده‌اید، به آنان نشان دهید و بخواهید به فعالیت ۵ این صفحه پاسخ دهند. فعالیت ۵ زباله‌های زیادی در اثر بی‌توجهی مسافران پدید آمده است. پلاستیک‌ها و زباله‌ها موجب آلودگی خاک و پدید آمدن منظره‌های زشت می‌شود. رعایت بهداشت و نظافت توسط مسافران، احداث مکان‌هایی برای جمع‌آوری زباله مسافران و سرانجام احداث بوستان‌های ملی از اقداماتی است که می‌توان برای تمیزی و سالم ماندن طبیعت انجام داد. از دانش‌آموزان بخواهید به فعالیت شماره ۳ «به کاربندیم» با صراحت و تأکید پاسخ دهند.

ضمن توضیح مختصری دربارهٔ انواع گردشگری، از روی نقشهٔ گردشگری ایران جاذبه‌های مهم گردشگری ایران را با کمک دانش‌آموزان مرور کنید.

از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۱ و ۲ به کار ببندیم صفحه ۱۰۰ را کامل کنند و در جلسه بعد به کلاس بیاورند. در فعالیت ۱ دانش‌آموزان باید از طریق پرس و جو از خانواده، یک برنامه بازدید بنویسند. بهتر است برنامه طوری نوشته شود که ساعات و زمان مورد نظر را در برداشته باشد. برای مثال ساعت ۹-۸ خوردن صبحانه و آماده شدن، ساعت ۳: ۹ رفتن به بیرون و گرفتن تاکسی، ساعت ۱۲-۱۰ بازدید از موزه...، ساعت ۳: ۱۲-۱۲ برگشتن به منزل، ساعت ۴-۳: ۱۲ استراحت در منزل، ساعت ۸-۴ بعدازظهر رفتن به بیرون شهر و بازدید از آبشار...

این فعالیت یک نوع مهارت اجتماعی و مهارت زندگی است که به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا بتوانند هم در آینده مهمان‌های خود را برای بازدید از مکان‌های مورد نظر راهنمایی کنند و هم حس تعلق و علاقه‌مندی نسبت به جاذبه‌های محل زندگی خود در آنها تقویت شود.

در فعالیت شمارهٔ ۲، دانش‌آموزان جدولی رسم می‌کنند این فعالیت را به صورت گروهی نیز می‌توان در مدرسه انجام داد. خسارت‌ها یا ضررها می‌تواند شامل:

- ۱- ممکن است زباله‌ها را در آب رود بریزند.
- ۲- ممکن است به درختان تاب ببندند یا روی درختان یادگاری بنویسند.
- ۳- ممکن است در میان درختان آتش روشن کنند.
- ۴- ممکن است بطری نوشیدنی و آب و کنسرو و پلاستیک مواد غذایی را در محیط رها کنند.
- ۵- ممکن است تمرین تیراندازی با تفنگ بادی داشته باشند.

سپس از دانش‌آموزان بخواهید برای هر مورد، پیشنهادی در مقابل بنویسند؛ برای مثال:

نصب تابلوی ممنوعیت تیراندازی یا احداث محلی برای آن، گذاشتن سطل زباله با فاصله مناسب و...

مجموعه تاریخی تخت جمشید

مجموعه کهن و تاریخی تخت جمشید به عنوان خاستگاه تاریخ و تمدن کهن پارسی، در فهرست آثار و میراث فرهنگی بین‌المللی به ثبت رسیده و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری و همچنین یونسکو بر آن نظارت دارند.

مجموعه تاریخی تخت جمشید شامل کاخ‌هایی است که در دوره پادشاهان ایران باستان بنا نهاده شده است و هر کدام از شاهان قسمتی از آن را بنا کرده‌اند. این بارگاه با عظمت سرانجام به دست اسکندر مقدونی به آتش کشیده شد و از بین رفت؛ اما بقایای آن نیز عظمت و شکوه این بنا را نشان می‌دهد. تاریخ بنای تخت جمشید به ۵۱۲ سال قبل از میلاد مسیح باز می‌گردد و بر اساس آنچه در متون تاریخی آمده، ساخت این مجموعه تاریخی کهن ۱۵۰ سال به طول انجامیده است. بنای تخت جمشید را اعراب، «شهر پارسه» و یونانیان «پرسپولیس» می‌نامند. اکنون نیز بسیاری از گردشگران که به دیدن تخت جمشید می‌شتابند آن را به نام پارسه یا پرسپولیس می‌شناسند.

داریوش اول در سال ۵۱۸ قبل از میلاد بنای تخت جمشید را آغاز کرد و تالار آپادانا و کاخ تچر را بنیان نهاد. این دو کاخ که هنوز قسمت‌هایی از آن بر جا مانده، زیباترین بخش سنگی مجموعه تخت جمشید است که بیننده را مسحور عظمت و شکوه خود می‌کند.

پس از داریوش، خشایارشا پسرش تالار هدیش را در مجموعه کهن تخت جمشید بنا نهاد و طرح تالار بزرگ صد ستون نیز در زمان همین شاه ایرانی بنیان گذاشته شد.

اردشیر اول، دیگر شاه ایرانی تالار صد ستون را تکمیل ساخت که از آن برای پذیرایی از میهمانان و اقوام و ملل مختلف که به تخت جمشید می‌آمدند، استفاده می‌شده است.

کاخ صد ستون بزرگ‌ترین کاخ و مجموعه سنگی تخت جمشید است که در زمان داریوش اول ساخته شده و به آن «کاخ بار» نیز می‌گویند.

کاخ آپادانا نیز که محل برگزاری جشن‌های نوروزی بوده با زیورآلات گرانبها و طلا آذین بندی شده بود که در تهاجم اسکندر همه این جواهرات به یغما رفت و اکنون بخش‌هایی از این جواهرات در موزه ملی نگهداری می‌شود. کاخ آپادانا در محدوده‌ای که ۳۶ ستون دارد، ساخته شده و ارتفاع هر ستون به حدود ۱۸ متر می‌رسد.

تالار شورا نیز از بناهای زیبای تخت جمشید است که از آن به عنوان تالار آئینه نیز نام برده‌اند. دیوارهای صاف و صیقلی این تالار از ویژگی‌های شگرف آن است که بیننده را متوجه عظمت و شکوه خود می‌سازد.

برخی انگیزه اسکندر مقدونی را از ویران‌سازی تخت جمشید کینه‌توزی او نسبت به ایرانیان و تلافی ویرانی شهر آتن به دست خشایارشا می‌دانند و برخی نیز این حادثه را یک پدیده اتفاقی برمی‌شمرند.

آسیب‌هایی که به تخت جمشید وارد شده تنها به زمان آتش سوزی آن محدود نمی‌شود. این بنای کهن در دوران‌های بعد و حتی زمان‌های اخیر نیز آسیب‌های فراوان دیده است. از جمله نکات قابل توجه در ساخت تخت جمشید آن است که تمام سازندگان این بنای سنگی، حقوق و دستمزد دریافت می‌کرده‌اند.

با کشف بیش از ۴۰ هزار لوح گلی که به عنوان اسناد تاریخی ساخت تخت جمشید از آن یاد می‌شود، معلوم شد که سازندگان تخت جمشید اعم از کارگران، استادکاران و معماران همگی مزد دریافت کرده‌اند.

این الواح گلی که در نوع خود نوعی اسناد حسابداری به شمار می‌آیند، فرضیه ساخت تخت جمشید را با استفاده از بیگاری رعایا و کارگران - مانند آنچه در مورد اهرام مصر گفته می‌شود - نقض کرد و معلوم شد همه کسانی که در بنای تخت جمشید نقش داشته‌اند، از روی رغبت و با دریافت مزد کار کرده‌اند. علاوه بر کارگران و معماران ایرانی کارگران مصری، یونانی، عیلامی و کارگرانی از سایر ملل نیز در تخت جمشید کار کرده‌اند. از این رو معماری تخت جمشید نیز نوعی معماری آمیخته با هنر معماری مصر، یونان و معماری سایر ملت‌هاست که روح ایرانی و پارسی در آن دمیده شده است. این موضوع نشانگر آن است که تخت جمشید علاوه بر اینکه جایگاه تمدن ایرانی و پارسی و آشتی دهنده ملت‌ها و اقوام بوده است، خاستگاه عدالت و دادگری نیز بوده و هر کس می‌توانسته در این مکان به دادخواهی پردازد.

برخی از زنان و دختران نیز که در ساخت بنای تخت جمشید مشارکت کرده‌اند، به عنوان دستمزد گندم، گوشت و سایر غلات و اجناس دریافت کرده‌اند. از این رو پرداخت دستمزد فقط شامل مردان نمی‌شده و زنان نیز در ساخت این بنای کهن دستمزد دریافت کرده‌اند.

از جمله موارد ارزشمندی که در تخت جمشید بوده و قسمت‌هایی از آن بر جا مانده است، خطوط و کتیبه‌های تخت جمشید است. این کتیبه‌ها مردم را به رعایت قانون، پرستش

اهورامزدا دعوت کرده و همه چیز را در قدرت و عظمت اهورامزدا دانسته است. خیرخواهی برای مردم و ملل، دعوت به صلح و قانون مداری و توجه به حقوق شهروندی نیز از جمله مواردی است که از سنگ نوشته‌های تخت جمشید به دست می‌آید. این کتیبه‌ها و الواح به زبان‌های پارسی و عیلامی نوشته شده و رد پای از تاریخ و تمدن ملت‌های مختلف در آن دیده شده است.

مجموعه تاریخی تخت جمشید که وسعت آن بیش از ۱۲۵ هزار متر مربع است، هزاران سال در زیر خاک مدفون بوده و در سال‌های بعد قسمت‌های مهم آن از زیر خاک بیرون آمده است.

مدفون بودن تخت جمشید این فرصت را برای این بنای کهن فراهم کرده است که دست کم قسمت‌های مختلف آن از یورش باد و باران و فرسایش و همچنین از دست یغماگران و کسانی که با بی‌مبالاتی روی سنگ‌های تخت جمشید کنده‌کاری و یادگاری نوشته‌اند، مصون بماند.

به‌رغم بی‌توجهی‌های فراوان که نسبت به تخت جمشید شده است، در سال‌های اخیر قدری توجه به این بنای تاریخی بیشتر شده؛ اگر چه هنوز تخت جمشید در معرض آسیب و تخریب قرار دارد.

احیای برنامه نور و صدا در تخت جمشید و روایت تاریخ ساخت این بنای کهن با نورپردازی و پخش صدا در دل تاریک شب خاطره شکوه تاریخ و تمدن پارسی را در دل بیننده و شنونده احیا می‌کند.

اگرچه برای میهمانانی که به دیدن تخت جمشید می‌آیند، هنوز به طور کامل اسباب آرامش و آسایش فراهم نیست؛ اما برخی موارد از جمله راه اندازی یک مرکز توریستی و جهانگردی در حاشیه این بنای کهن مقدماتی است که دیدار از تخت جمشید را آسان می‌کند.

در هر حال دیدار از تخت جمشید و یادآوری شکوه و عظمت تاریخی آن، یادآور بخشی از تاریخ و تمدن ایرانی و پارسی است. تخت جمشید یکی از شهرهای باستانی ایران است که دورانی پایتخت ایران بوده و سندی از تمدن اصیل و هویتی قدیم از دوران باستان در این خطه به حساب می‌آید.

تخت جمشید را نه ایرانیان بلکه جهانیان میراثی از گذشتگان خود می‌دانند که آثار تمدن عمیق، علمی و انسانی را در خود نهفته دارد.

معرفی منابع برای مطالعات تحقیقی دانش آموزان

۱- محمد ناصری، علامه جعفری، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹

۲- بتول زرکنده، شیخ بهایی، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹

معرفی منابع برای مطالعات بیشتر معلم

۱- حسن زنده دل، راهنمای گردشگری یکصد روستای شگفت ایران، نشر ایرانگردان

۱۳۸۸ -

۲- ساسان سلونی، معصومه بابا نیا نوری، بیابان گردی در ایران، انتشارات ایران شناسی،

۱۳۹۰

۳- مجید اسکندری، آبشارهای ایران، انتشارات ایران شناسی.

۴- مصطفی سلامی، غارهای ایران، نشرنی

۵- محمدرضا محبوب فر، جعفر کریمی، گردشگری روستایی ایران، انتشارات ارکان

دانش، ۱۳۹۰

شبکه مفهومی فصل نهم: سرزمین ما، کاوش در گذشته‌های دور

مفاهیم کلیدی	راهبردها یا حوزه‌های موضوعی
<p>آثار و مدارک به جا مانده از تمدن‌های کهن</p> <p>تحول در شیوه زندگی ایرانیان کهن از غارنشینی تا شهرنشینی</p>	زمان، تداوم و تغییر
موزه‌ها، سازمان میراث فرهنگی	نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
لزوم حفاظت از میراث فرهنگی ظهور پیامبران الهی و نقش آنها در تاریخ	میراث فرهنگی تنوع شیوه‌های زندگی
تنوع شیوه‌های زندگی در طی زمان و گذشته‌های دور	
پراکندگی تمدن‌های باستانی در ایران	پراکندگی رابطه انسان و محیط
نقش عوامل جغرافیایی در شکل‌گیری تمدن‌ها	مکان و فضا
علاقه و تعلق و افتخار به کشور ایران به عنوان جایگاه تمدن‌های کهن	ارزش‌ها و اخلاق
تمایل به حفاظت از میراث فرهنگی	میهن دوستی
(رجوع شود به جدول پوشش مهارت‌ها در صفحه ۵۵-۶۸ همین کتاب)	مهارت‌های کاوشگری بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلاقیت مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر

میراث فرهنگی و علم تاریخ

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- انواع میراث فرهنگی را شناسایی و معنا و مفهوم و ارزش میراث فرهنگی را بیان کنند.
- نسبت به حفاظت از میراث فرهنگی حساس و راغب شوند.
- کارکرد و نقش سازمان میراث فرهنگی و موزه را بیان کنند.
- موضوع و قلمرو علم تاریخ و روش کار مورخان و باستان‌شناسان و ارتباط آنها با یکدیگر را شرح دهند.
- پرسش‌های تاریخی درباره موضوعات یا رویدادهای گذشته، طرح کنند.
- در صورت بازدید از یک موزه گزارشی تهیه کنند و یا اطلاعاتی درباره آن جمع‌آوری کنند.
- تعدادی موزه را در محل زندگی خود (شهر، شهرستان، استان) شناسایی کنند و از نوع آثاری که در آن نگهداری می‌شود، اطلاعاتی به دست آورند.
- درباره محافظت از میراث فرهنگی محل زندگی خود پیشنهادهایی ارائه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

تعدادی عکس از ابنیه تاریخی، اشیای تاریخی، کتاب‌ها، وسایل و ادوات جنگی باستانی، ظروف قدیمی، تصویر نقاشی یا تندیس شخصیت‌های معروف تاریخی که روی چند صفحه به طور درهم (غیرطبقه‌بندی شده) چسبانده شده، در صورت امکان فیلم آموزشی کوتاه از حفاری یا دیگر عملیات باستان‌شناسی در یک منطقه که از مراکز مربوط تهیه شده یا اسلایدهایی درباره این موضوع، هماهنگی با یک موزه جهت بازدید دانش‌آموزان از آن، کتاب‌های درسی، عکس‌ها یا اسلایدهایی از چند موزه مهم ایران و حداقل یک موزه محلی.

آماده کنید

— تعدادی تصویر شامل مکان‌ها و ابنیه تاریخی، اشیاء و ظروف تاریخی، نقاشی، قالی‌بافی، وسایل جنگی، کتاب‌های تاریخی، تصویر نقاشی یا تندیس شخصیت‌های تاریخی که روی چند صفحه کاغذ صورت درهم چسبانده‌اید.

دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید. برگه‌ها را در اختیار هر گروه بگذارید و از آنها بخواهید تصاویر را قیچی و دسته‌بندی کنند. برای مثال ابنیه تاریخی را در یک بخش کنارهم بگذارید. ظروف و اشیاء و وسایل زندگی را در کنارهم بچسبانید و چنانچه نام شخصیت‌ها یا بناهای تاریخی را می‌دانند، زیر آن بنویسند.

آموزش دهید

— پس از انجام آمادگی، از دانش‌آموزان بپرسید: آیا می‌دانید به مجموعه این آثار چه می‌گویند؟ آیا این آثار با ارزش هستند؟ آیا این آثار باید حفظ بشوند؟ چرا؟ میراث فرهنگی چه ارزش و اهمیتی دارد؟ چرا ملت‌ها و دولت‌ها هزینه‌های زیادی را صرف حفاظت از این آثار می‌کنند؟

— اگر شما مسئول حفاظت از این آثار بودید، برای نگهداری و مراقبت از آن، چه می‌کردید؟ — دانش‌آموزان را در جریان پرسش و پاسخ هدایت کنید تا معنای میراث فرهنگی (هر آنچه از گذشتگان به ما به ارث رسیده اعم از مادی و معنوی) را درک کنند و تأکید کنید که میراث فرهنگی نشان هویت ملی هر ملت است و علاوه بر ابزارهای مادی ممکن است چیزهای غیر مادی مثل اعتقادات، آداب و رسوم، زبان و... را شامل شود.

— در مرحله بعد بپرسید با توجه به تصاویری که دسته‌بندی کرده‌اند بگویند با دیدن این تصاویر به چه چیزهایی در مورد گذشتگان پی می‌برند؟ اجازه بدهید دانش‌آموزان همفکری کنند. درباره معماری و هنر یا شیوه‌های زندگی حدس‌هایی بزنند.

— سپس از آنها بخواهید یکی از تصاویر را انتخاب کنند و تعدادی سؤال درباره آن طرح کنند و بگویند دوست دارند چه چیزهایی درباره آن شیء یا بناهای تاریخی بدانند. پرسش‌های خود را بنویسند و در کلاس بخوانند. با این کار آنها را متوجه اولین مرحله کاری مورخان کنید. سپس درباره موضوع، قلمرو، روش و هدف علم تاریخ توضیح دهید. نحوه ارتباط و نوع همکاری مورخ و باستان‌شناس را

برای دانش‌آموزان شرح دهید.

— در صورت امکان فیلمی کوتاه از کاوش‌های باستان‌شناسی یک منطقه را در کلاس نشان دهید یا عکس‌ها و تصاویری از این موضوع راتهی کنید و در اختیار دانش‌آموزان قرار دهید. تا آنها متوجه کار باستان‌شناسان و ویژگی‌های آن شوند. به دانش‌آموزان بگویید که در دانشگاه رشته‌ای به نام «باستان‌شناسی» وجود دارد که علاقه‌مندان می‌توانند در آینده در این رشته تحصیل کنند. همین توضیح را دربارهٔ تحصیل در رشتهٔ تاریخ نیز بدهید.

— به دانش‌آموزان بگویید فرض کنید شما مورخ‌اید و می‌خواهید درباره گذشته تحقیق کنید. اولین مرحلهٔ کار شما طرح پرسش‌هایی دربارهٔ موضوع است. سپس برای تمرین از آنها بخواهید فعالیت ۲ را انجام دهند. البته نیازی نیست که به پرسش‌ها پاسخ بدهند. هر چه تعداد پرسش‌های طراحی شدهٔ هر گروه بیشتر باشد، به آن امتیاز بیشتری بدهید.

— پرسش‌های احتمالی دربارهٔ موضوعات به شرح زیر است :

آریایی‌ها چه کسانی بودند؟ سکونتگاه اولیه آنان کجا بوده است؟ علت یا علل مهاجرت آریایی‌ها چه بوده است؟ آنها چه زمانی (چند سال پیش) به فلات ایران مهاجرت کرده‌اند؟ آریایی‌ها از چه مسیر یا مسیرهایی وارد ایران شده‌اند؟ آنها پس از مهاجرت به ایران چه کردند؟ و... .

اسکندر مقدونی که بود؟ اسکندر مقدونی اهل کدام کشور بود؟ انگیزه و هدف اسکندر مقدونی از حمله به قلمرو امپراتوری هخامنشی چه بود؟ وقتی اسکندر به ایران حمله کرد، ایرانیان چه کردند؟ آیا بین سپاه اسکندر و هخامنشیان جنگی در گرفت؟ اسکندر چند سال پیش به ایران حمله کرد؟ آثار و نتایج حملهٔ اسکندر به ایران چه بود؟

جنگ بین اسکندر و ایرانیان در کدام نواحی رخ داد؟ اسکندر از کدام سمت به ایران وارد شد و به چه مناطقی رفت؟ و... .

سلسه ساسانیان در چه زمانی تأسیس شد؟ ساسانیان چند سال پیش در ایران حکومت می‌کردند؟ این سلسه در زمان کدام پادشاه ساسانی سقوط کرد؟ چرا حکومت ساسانی سقوط کرد؟ دلایل و عوامل این سقوط چه بود؟ دشمنان و رقیبان خاندان ساسانی چه کسانی بودند؟ سلسلهٔ ساسانی در نتیجهٔ کدام جنگ یا جنگ‌هایی فرو پاشید؟ و... .

بهترین راه برای آموزش کارکرد و نقش موزه‌ها و سازمان میراث فرهنگی ترتیب دادن بازدید علمی از یک موزه است. دانش‌آموزان در طی سال باید حداقل یک بار از آثار و ابنیهٔ تاریخی یا موزه

بازدید کنند پس از بازدید علمی از دانش‌آموزان بخواهید که گزارشی در این باره تهیه کنند (فعالیت ۳ به کار بیندیم).

در صورتی که امکان بازدید علمی وجود ندارد و در مدرسه به اینترنت دسترسی دارید، به همراه دانش‌آموزان به پایگاه موزه ایران باستان بروید و به آنها آموزش دهید چگونه می‌توانند اطلاعات مورد نیاز را به دست بیاورند.

در صورتی که به اینترنت دسترسی ندارید، خودتان عکس‌ها و اسلایدهایی از موزه‌های مهم ایران به‌ویژه موزه ایران باستان تهیه کنید و در کلاس نمایش دهید (نمای بیرونی، نمای داخلی و اشیای داخل موزه) و درباره نقش موزه و چگونگی محافظت از آثار در آن توضیح دهید.

به پایان برید

با خلاصه کردن و جمع‌بندی درس اهمیت میراث فرهنگی، کار نقش مورخان و باستان‌شناسان و همچنین اهمیت علم تاریخ را مرور کنید؛ سپس به عنوان تکلیف پایانی دو کار انفرادی و گروهی را به دانش‌آموزان سفارش دهید.

فعالیت انفرادی (فعالیت شماره ۴) از دانش‌آموزان بخواهید به طور انفرادی در خانواده و فامیل پرس‌وجو کنند و شیء قدیمی را که میراث خانوادگی است و از آن حفاظت و نگهداری می‌شود، بیابند و در کلاس نتیجه را بازگو کنند.

فعالیت گروهی (فعالیت شماره ۵ و ۶ و فعالیت شماره ۱ و ۲ به کار بیندیم)

این فعالیت‌ها را بین گروه‌ها تقسیم کنید. در جلسه بعد گروهی از دانش‌آموزان یک یا چند میراث فرهنگی مهم شهر یا روستای خود را شناسایی و در کلاس بیان کنند. گروهی نیز شماره تلفن و نشانی نزدیک‌ترین موزه به محل زندگی خود را پرس‌وجو و ارائه کنند و گروهی دیگر عکسی از یک بنای تاریخی محل زندگی یا استان خود انتخاب و تهیه کنند و با همفکری یکدیگر دستورالعملی برای محافظت از آن بنویسند. دقت کنید در جلسه بعد دانش‌آموزان پس از ارائه کار خود نتایج را با یکدیگر مبادله کنند و هر گروه در جریان دستاوردهای گروه دیگر قرار بگیرند.

شرکت در فعالیتهای کلاسی شامل دسته‌بندی کردن میراث فرهنگی و شرکت در بحث و گفت‌وگو، تحقیق دربارهٔ موزه و آثار تاریخی و میراث فرهنگی محل زندگی و ارائهٔ پیشنهاد برای حفاظت از آنها و همچنین بیان موضوع و قلمرو علم تاریخ و نقش و کار مورخان و باستان‌شناسان و توانایی طرح پرسش‌هایی تاریخی از مهمترین محورهای ارزشیابی است. این کار از طریق ابزارهایی چون چک لیست‌های مشاهدهٔ رفتار و بررسی فعالیت، آزمون و... انجام می‌گیرد.

قدیمی ترین سکونتگاه‌های ایران

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

– تقسیم زمانی تاریخ ایران را به دو دوره باستان و اسلامی دریابند و روی خط زمان نشان دهند.

– ویژگی‌های تمدن را بیان کنند و با توجه به این ویژگی‌ها برای اطلاق تمدن به اقوام کهن در ایران دلیل بیاورند.

– مراحل تاریخی زندگی در ایران (غارنشینی، یکجانشینی، ظهور تمدن‌ها و...) و برخی ویژگی‌های تمدن‌های کهن مانند ایلام را مختصراً بیان کنند.

– روی نقشه مکان برخی تمدن‌های مهم و مکان‌های باستانی را نشان دهند.

– نقش عوامل جغرافیایی را در به وجود آمدن تمدن‌ها با ارائه مثال بیان کنند.

– با مراجعه به قرآن کریم چند آیه درباره پیامبران الهی و سرگذشت آنها استخراج کنند.

– به منظور درک قدمت مکان‌ها و تمدن‌های کهن در ایران زمین شواهد و مدارکی را به طور دقیق مشاهده و بررسی کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

مقوایی که بر روی آن نمودار ویژگی‌های تمدن رسم شده است (از صفحه ۱۰۹ کتاب)، کتاب درسی، کاربرگه شماره ۱۶، نمودار خط زمان و تقسیم آن به دو دوره اسلامی و پیش از اسلام (صفحه ۱۰۷) که روی مقوای بزرگ ترسیم شده است.

آماده کنید

— از فعالیت‌هایی که بعضی از دانش‌آموزان در جلسه قبل انجام دادند، استفاده کنید و از آنها بخواهید حدس بزنند برخی از میراث فرهنگی که تصویر آن را در جلسه قبل جمع‌آوری کردند یا بناها و میراث فرهنگی محل زندگیشان را که درباره حفاظت از آنها دستورالعمل نوشتند یا تحقیق کردند، حدوداً مربوط به چندسال پیش یا کدام دوره زمانی است؟ سپس پاسخ‌های صحیح را در اختیار آنها بگذارید.

— تصاویری از اشیاء یا میراث فرهنگی ایران باستان و تصاویری نیز از ابنیه و آثار فرهنگی دوره اسلامی تهیه کنید و نمایش دهید. سپس سن تقریبی و دوره زمانی هر اثر را ذکر کنید.

— از فعالیتی که در درس قبل درباره موزه ایران باستان انجام داده‌اید، استفاده کنید و این پرسش را طرح کنید که چرا به آن موزه ایران باستان می‌گویند.

آموزش دهید

— توجه کنید که دانش‌آموزان در سال گذشته با محور خط زمان و قرار دادن رویدادها با ترتیب و توالی روی آن (البته در دوره اسلامی و با ذکر قرن و تاریخ هجری) آشنا شده‌اند.

— از آنها پرسید: مبدأ تاریخ ما مسلمانان چیست؟ (دانش‌آموزان در سال پنجم ابتدایی مبدأ تاریخ را خوانده‌اند. البته لازم نیست وارد بحث تاریخ هجری قمری و هجری شمسی شوید. دوباره سؤال کنید: هم‌اکنون ما در چه سالی به سر می‌بریم؟ برای مثال (۱۳۹۲) منظور از ۱۳۹۲ چیست؟ یعنی ۱۳۹۲ سال از هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه گذشته است. سپس توضیح دهید که پس از گذشت چند سال اعراب مسلمان ایران را فتح کردند و ایرانیان به تدریج به دین اسلام گرویدند. لذا با ورود اسلام به ایران تاریخ ما به دو دوره زمانی تقسیم شده است.

— محور خط زمان را که در کتاب ترسیم شده، بررسی کنید بگویید پیش از ورود اسلام به ایران چه سلسله‌هایی در ایران حکومت کرده‌اند و چه آثاری از آنها به جای مانده است. آنها را به ترتیب به ۴۰۰۰، ۵۰۰۰، ۶۰۰۰ سال و... به عقب ببرید و بگویید ابتدای محور معلوم نیست ولی باستان‌شناسان تاکنون آثاری مربوط به ۱۰۰۰۰ سال پیش را در ایران کشف کرده‌اند.

— نمودار خط زمان را در تمام مراحل تدریس در معرض دید دانش‌آموزان قرار دهید و توجه آنان را به آنها جلب کنید. ضرورتی برای حفظ کردن محتوای نمودار زمان وجود ندارد و به آنها بگویید امسال شما با بخش تاریخ پیش از اسلام یا ایران باستان آشنا می‌شوید.

— پس از آموزش تقسیم‌بندی کلی تاریخ ایران به دو دوره آنها را متوجه قدمت زندگی در ایران کنید. بهتر است در این مرحله از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگ شماره (۱۶) شواهد سنگ نگاره را در کلاس انجام دهند.

— توجه کنید هدف از این فعالیت جلب توجه دانش‌آموزان به مشاهده دقیق مدارک و شواهد است و یادآوری این نکته که هر آنچه از گذشته برجای مانده، حتی یک نقاشی ساده و ابتدایی می‌تواند پژوهشگران را در شناخت زندگی انسان‌های گذشته کمک کند.

— این سنگ‌نگاره (در محل ابراهیم آباد اراک) بیانگر دوره‌ای از زندگی بشر است که شکار نقش مؤثر و مهمی در زندگی او داشته است و شاید برای حفظ چنین موضوع مهم و خوشایندی که مورد علاقه و دلمشغولی او بوده، اقدام به کندن آن موضوع روی سنگ کرده است.

— دانش‌آموزان می‌توان تصاویری چون تیرو کمان، شکارچی، بز، سگ، قوچ و... را شناسایی کنند و دور آن خط بکشند.

— پس از انجام این کاربرگه و توضیح درباره مرحله غارنشینی و شکار، سیر تحول زندگی را از یکجانشینی و رونق کشاورزی و سپس به وجود آمدن تمدن‌ها توضیح دهید.

— نمودار ویژگی‌های تمدن را که روی مقوا درست کرده‌اید، روی تابلو بگذارید و توضیح دهید که انسان‌ها به تدریج با توسعه زندگی اجتماعی به این ویژگی‌ها (مثلاً داشتن تشکیلات حکومتی، خط، زبان و...) دست یافتند.

— در توضیح همه مراحل تأکید کنید، شواهد و مدارکی که از نقاط مختلف ایران توسط مورخان و باستان‌شناسان بررسی شده‌است، وجود این مراحل را تأیید می‌کند.

— در مرحله بعد دانش‌آموزان را به نقشه پراکندگی برخی مکان‌ها و تمدن‌های باستانی ایران که در کتاب درسی درج شده ارجاع دهید. در صورتی که در استان محل زندگی دانش‌آموزان چنین مکانی وجود دارد، ابتدا درباره همان از آنها سؤال کنید. از دانش‌آموزان بخواهید مکان‌های مهم و جایگاه تمدن‌ها را بخوانند و استان مربوطه را ذکر کنند.

(این فعالیت جهت یادگیری و فهم موضوع است و نباید دانش‌آموزان را مجبور به حفظ کردن)

مکان تمدن‌ها کرد).

سپس به دانش‌آموزان بگویند در هر یک از این مکان‌ها باستان‌شناسان اکتشافاتی انجام داده‌اند و از روی شواهد و مدارک پی به وجود زندگی اجتماعی یا تمدن در منطقه برده‌اند. اکنون شما با سه مورد یعنی شهر سوخته، تمدن ایلام و تمدن جیرفت آشنا می‌شوید. از دانش‌آموزان بخواهید که هر گروه یک مورد را انتخاب کنند و بخوانند؛ سپس در کلاس تعریف کنند. از آنها پرسید چه شباهت‌هایی میان این تمدن‌ها وجود دارد؟ همچنین بخواهید (کاربرگه (۱۷) مهرهای ایلامی) را در کلاس اجرا کنند. منظور از این کاربرگه نیز بررسی شواهد و مدارک و پرورش مهارت مشاهده دقیق است و انتظار نمی‌رود همه به پاسخ معین برسند. پاسخ‌های احتمالی می‌تواند نانوائی و درست کردن نان، پارچه بافی، کوزه‌گری و سفالگری باشد. این مهرها نشان می‌دهد که تقسیم کار در آن دوره صورت می‌گرفته و برخی افراد در بعضی کارها مهارت داشته‌اند. آنها برای انجام فعالیت‌های اقتصادی ابزار و وسایلی ابداع کرده بودند و....

در همین فرایند بر نقش عوامل جغرافیایی مانند رودها و خاک حاصلخیز جهت کشاورزی و شرایط نامساعد اقلیمی در پیدایش زندگی یکجانشینی و پدید آمدن تمدن‌ها تأکید کنید (فعالیت ۲). به منظور تعمیق یادگیری مفهوم تمدن، از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت ۴ را انجام دهند. هر گروه باید با خواندن متن و تصاویر مربوط به تمدن ایلام و انطباق آن با ویژگی‌های تمدن علت اطلاق تمدن به آنها را بیان کنند؛ برای مثال:

ایلامی‌ها دین داشته‌اند ← تصویر زیگورات چغازنبیل

ایلامی‌ها خط داشته‌اند ← تصویر خط تصویری ایلامی

ایلامی‌ها حکومت داشته‌اند ← لوح‌های گلی که قانون‌های پادشاهان ایلامی وضع کرده‌اند بر

روی آن نوشته شده و...

همین فعالیت را می‌توانید با تمدن‌های پیشرفته شهر سوخته و جیرفت نیز انجام دهید.

– مبحث بعدی ظهور پیامبران الهی است. توجه کنید که دانش‌آموزان در سال‌های قبل با سرگذشت این پیامبران آشنا شده‌اند؛ اما در این درس هدف آن است که نقش پیامبران الهی و مأموریت آنها برای هدایت بشر در طول تاریخ مورد تأکید قرار گیرد.

– برای آموزش این بخش، بهترین شیوه انجام فعالیت‌های این مبحث است. از دانش‌آموزان بخواهید تصاویر را توضیح دهند. تصویر اول متعلق به حضرت نوح (ع) و تصویر دوم حضرت ابراهیم (ع) تصویر سوم مربوط به عبور حضرت موسی (ع) و پیروانش از رود نیل و شکافته شدن دریاست.

در قرآن کریم سوره‌هایی که به نام یک پیامبرند، عبارت‌اند از: یونس، یوسف، محمد، ابراهیم، هود، نوح، آیات ۱۰۳ تا ۱۴۰ سوره اعراف مربوط به سرگذشت حضرت موسی (ع) است. از دانش‌آموزان بخواهید معنای آیات را بخوانند و در کلاس درباره آن گفت‌وگو کنند.

به پایان ببرید

با جمع‌بندی و خلاصه کردن مطالب مربوط به ویژگی‌های تمدن و پراکندگی تمدن‌های مهم و مکان‌های باستانی در ایران قدمت زندگی در ایران و همچنین تحول زندگی اجتماعی در ایران از غارنشینی تا یکجانشینی و ظهور تمدن‌ها و سرانجام نقش پیامبران الهی در تاریخ را مرور کنید.

به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید هر گروه درباره یکی از پیامبران الهی مطالبی گردآوری کنند و نتیجه را مختصراً در کلاس بخوانند. نکته مهمی که باید بر آن تأکید کرد، برانگیختن دقت و توجه دانش‌آموزان به موضوع هدایت و رستگاری پیروان پیامبران الهی و نبرد حق علیه باطل و پیروزی حق است.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

علم تاریخ

تاریخ علم بررسی و مطالعه زندگی انسان‌ها و جوامع گذشته در تمامی ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. بنابراین، موضوع علم تاریخ فقط به رویدادهای سیاسی – نظامی و شرح زندگانی و اقدامات حاکمان و فرمانروایان محدود و منحصر نمی‌شود؛ بلکه زندگی و عملکرد تمام افراد و احاد جامعه را در حوزه‌های مختلف اجتماعی در برمی‌گیرد.

منابع مطالعه تاریخ:

- ۱- نوشتاری: شامل کتاب‌ها، کتیبه‌ها (سنگ نبشته‌ها، گل نبشته‌ها) و اسناد
- ۲- دیداری: شامل بناها، اشیاء و ابزارهای (اشیاءهای) باقی مانده از گذشته؛ مورخان در این بخش عمدتاً به یافته‌های علمی باستان‌شناسی اتکا می‌کنند؛ چرا که آنها بر پایه تخصص خود، آثار تاریخی را شناسایی، کشف، طبقه‌بندی، تحلیل و تفسیر می‌کنند و پژوهشگران حوزه

تاریخ از نتایج تحقیقات آنان بهره‌برداری می‌کنند.

۳- شنیداری: آنچه که از گذشته‌های دور و نزدیک در قالب خبر، روایت، افسانه، داستان و... سینه به سینه نقل و شنیده می‌شود. در گذشته‌های بسیار دور که امکان نوشتن و نشر مثل امروز مهیا نبود، اخبار رویدادهای تاریخی به صورت شفاهی منتقل می‌شد. البته امروزه نیز تاریخ شفاهی جایگاه ارزشمندی در مطالعات تاریخی یافته است.

محورهای عمده ارزشیابی

– محورهای عمده ارزشیابی درس با انتظارات یادگیری منطبق است. فعالیت‌های کلاسی، تحقیق و انجام کاربرگه‌ها می‌تواند محورهای ارزشیابی باشد. از آزمون کتبی و شفاهی و چک‌لیست‌های بررسی فعالیت‌ها به عنوان ابزار می‌توان استفاده کرد.

معرفی منابع برای مطالعات تحقیقی دانش‌آموزان

- ۱- پریخ، زهره، میراث فرهنگی ایرانیان به روایت موزه ملی ایران، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۷.
- ۲- واتقی، بهروز، حمله سارگون خونخوار، تهران، ابوعطا، ۱۳۹۰. (از مجموعه قصه‌های سرزمین من، تاریخ ایران باستان، تمدن ایلام ۱).
- ۳- .....، فرار عاقلانه، تهران، ابوعطا، ۱۳۹۰. (از مجموعه قصه‌های سرزمین من، تاریخ ایران باستان، تمدن ایلام ۲).

معرفی منابع برای مطالعات بیشتر معلم

- ۱- بهنام، عیسی، «تمدن‌های از یاد رفته، شوش یکی از قدیمی‌ترین مراکز متمدن جهان»، فرهنگ و هنر (هنر و مردم)، شماره ۱۲۳، دی ۱۳۵۱، ص ۵-۲.

- ۲- —، «شهر سوخته»، فرهنگ و هنر (هنر و مردم)، شماره ۱۲۶، فروردین ۱۳۵۲، ص ۶۲-۶.
- ۳- رثوفی، محمد، «نخستین پویانمایی جهان در شهر سوخته»، کتاب ماه علوم و فنون، شماره ۱۰۷، آبان ۱۳۸۷، ص ۷۶-۷۹.
- ۴- سیدسجادی، سید صادق، «بهشت باستان‌شناسان»، رشد آموزش تاریخ، شماره ۱۵، تابستان ۱۳۸۳، ص ۱۲-۱۷.
- ۵- سید سجادی، سید منصور، «آغاز شهرنشینی در نیمه شرقی فلات ایران»، علوم انسانی (نامه انسان‌شناسی)، شماره ۶، پاییز و زمستان ۱۳۸۳، ص ۶۳-۹۶.
- ۶- —، شهر سوخته، پایگاه میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۵.
- ۷- فروزانفر، فرزاد، گزارش‌های شهر سوخته ۳ (کاوش در گورستان: مطالعات انسان‌شناسی ۱۳۷۶-۱۳۸۷)، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۸.
- ۸- کامرون، جرج، ایران در سپیده دم تاریخ، ترجمه حسن انوشه، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۹.
- ۹- کیانی، محمد یوسف، شهرهای ایران، تهران، جهاد دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- ۱۰- کرتیس، جان، ایران در سرآغاز تاریخ، ترجمه نادر میرسعیدی، نشریاد، ۱۳۹۲.
- ۱۱- مجموعه مقالات نخستین همایش بین‌المللی تمدن حوزه هلیل رود، جیرفت، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کرمان، ۱۳۸۷.
- ۱۲- مجیدزاده، یوسف، تاریخ و تمدن ایلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۱.
- ۱۳- —، جیرفت، کهن‌ترین تمدن شرق، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، ۱۳۸۲.
- ۱۴- محمد پناه، بهنام، کهن دیار، مجموعه آثار ایران باستان در موزه‌های بزرگ جهان، ج ۱، سبز.ان.
- ۱۵- واترز، متیو دبلیو، پژوهشی در تاریخ ایلام نو، ترجمه نادر میرسعیدی، تهران، ققنوس، ۱۳۹۱.
- ۱۶- هینتس، والتر، دنیای گمشده ایلام، ترجمه فیروز فیروزنیا، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۱.

شبکه مفهومی فصل دهم : شکل‌گیری امپراتوری‌های بزرگ در ایران باستان

راهنماها یا حوزه‌های موضوعی	مفاهیم کلیدی
زمان، تداوم و تغییر	شواهد و مدارک تحول، پیشرفت و تداوم علت‌ها و معلول‌ها
نظام اجتماعی	قوانین و مقررات نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی
مکان و فضا	پراکندگی
ارزش‌ها و اخلاق	میهن‌دوستی
مهارت‌های کاوشگری	بررسی و کاوش، برقراری ارتباط، خلافت مشارکت، واکنش شخصی و اظهارنظر

آثار به‌جا مانده از حکمرانی قدرت‌های بزرگ	خط زمان	تداوم برخی جنبه‌های کشورداری ایران باستان در دنیای امروز	نوع حکومت، مجلس شاهی، بزرگان و مهستان	مقام‌های حکومتی و وظایف آنها، سپاه و تشکیلات نظامی	قلمرو مکانی امپراتوری‌های بزرگ ایران باستان	علاقه و تعلق و افتخار به کشور ایران به عنوان جایگاه تمدن‌های کهن و دفاع از مرز و بوم	تمایل به حفاظت از میراث فرهنگی	(رجوع شود به جدول پوشش مهارت‌های مندرج در صفحه ۵۵-۶۸ همین کتاب)
--	---------	---	--	---	--	--	--------------------------------	--

شرح اجمالی فصل ۱۰ :

در این فصل دانش‌آموزان به‌طور اجمالی با سلسله‌هایی که پس از استقرار آریائی‌ان در این سرزمین حکومت کرده و امپراتوری‌های بزرگی را تشکیل دادند تا زمان سقوط ساسانیان آشنا می‌شوند. همچنین شیوه کشورداری و تشکیلات حکومتی و ابتکارات نظامی ایرانیان باستان در این فصل توصیف می‌شود. دانش‌آموزان با تاریخ میلادی آشنا و مهارت‌های محاسبه رویدادهای تاریخ ایران باستان بر مبنای تاریخ میلادی و قرار دادن سلسله‌ها به‌طور متوالی روی خط زمان را تمرین می‌کنند.

آریایی‌ها و تشکیل حکومت قدرتمند در ایران

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- حکومت‌های ایران باستان را از زمان ورود آریایی‌ها تا سقوط ساسانیان به ترتیب نام ببرند و محدوده زمانی حکومت‌ها و امپراتوری‌های ایران باستان را روی خط زمان نشان دهند.
- روند ظهور و سقوط امپراتوری‌های ایران باستان را به اختصار بیان کنند.
- گستره جغرافیایی حکومت‌های ایران باستان را روی نقشه نشان دهند و با محدوده جغرافیایی ایران امروز مقایسه کنند.
- با توجه به تاریخ میلادی (قبل و بعد از میلاد) رویدادها بتوانند مدت زمانی را که از این وقایع سپری شده محاسبه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تقویم برای مشاهده سال میلادی، کاربرگ‌های شماره ۱۸ و نمودار خط زمان و جدولی که در آن مدت زمان حکومت سلسله‌های ایران باستان درج شده بر روی یک برگه جهت کپی و تکثیر، نقشه قلمرو هخامنشیان و ساسانیان (دیواری)

آماده کنید

به منظور آماده سازی دانش آموزان به فعالیت ردیف ۲ درس ۱۷ کتاب رجوع کنید. دانش آموزان در این درس پرسش های تاریخی از جمله برای موضوع ورود آریایی ها به ایران طرح کردند. از آنها بخواهید پرسش های خود را دوباره بخوانند و با توجه به پیش دانسته ها و نقشه صفحه ۱۱۶ کتاب، پاسخ دهند. پاسخ های صحیح را هدایت و کامل کنید و روی پرسش آخر یعنی آثار و نتایج ورود آریایی ها به ایران تأکید و تمرکز کنید، زیرا یکی از آثار و پیامدهای مهاجرت آریایی ها به ایران تأسیس حکومت های قدرتمند در ایران بوده است.

سپس از آنها بخواهید یک نمودار زمان ترسیم کنند و با توجه به معلومات قبلی خود سلسله هایی را که در ایران باستان حکومت کردند، به ترتیب روی خط زمان بنویسند. به آنها کمک کنید پاسخ های خود را تصحیح کنند. به آنها بگویید در این درس به طور اجمالی با ظهور و سقوط این سلسله ها آشنا می شوید.

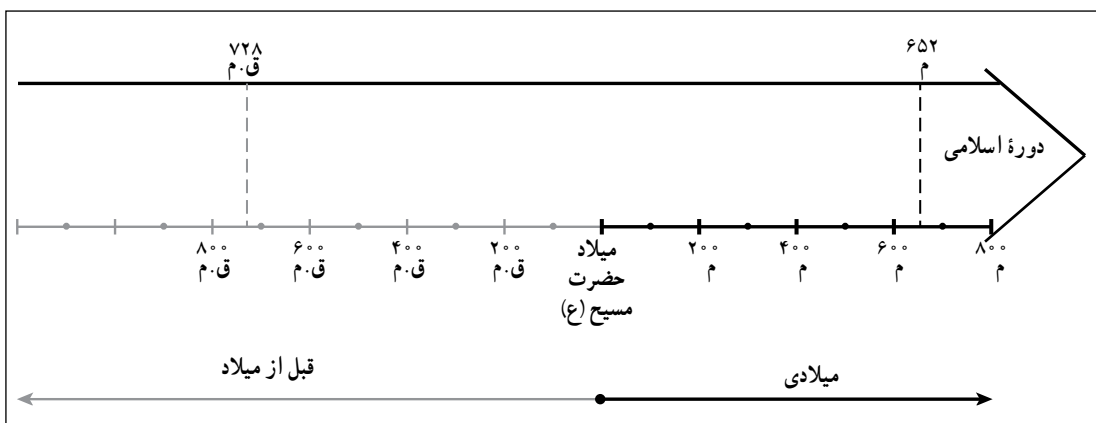
ساسانیان (اشکانیان) (سلوکیان) (هخامنشیان) (مادها) ورود آریایی ها

آموزش دهید

نخست با توجه به مطالب کادر صفحه ۱۲۰ مفهوم سال میلادی، قبل از میلاد و بعد از میلاد را آموزش دهید و بگویید مورخان معمولاً برای تعیین رویدادهای پیش از اسلام از تقویم میلادی استفاده کرده اند. به منظور تعمیق یادگیری فعالیت هایی برای محاسبه طراحی کنید؛ برای مثال: حکومت اشکانی در ۲۴۸ قبل از میلاد تأسیس شده؛ یعنی چند سال پیش؟

بگذارید دانش آموزان تقویم را ورق بزنند و بگویند در کدام سال میلادی به سر می برند و سپس محاسبه کنند برای مثال ۲۲۶۲ ۲۴۸ ۲۰۱۴

در مرحله بعد کاغذی را که بر روی آن جدول و خط زمان خام وجود دارد و کپی و تکثیر کرده اید، در کلاس توزیع کنید.

دوره زمانی حاکمیت	حکومت
۵۵-۷۲۸ ق م	ماد
۳۳-۵۵ ق م	هخامنشیان
۲۴۸-۳۱۲ ق م	سلوکیان
۲۴۸ ق م-۲۲۴ م	اشکانیان
۲۲۴-۶۵۲ م	ساسانیان

با توجه به اعداد جدول^۱ مدت حکومت هریک از سلسله‌ها را روی خط زمان معین و رنگ آمیزی کنید.

توجه :

۱- نمودار صفحه ۱۲۰ کتاب بر اساس ارقام همین جدول ترسیم شده است. البته در این نمودار در رنگ آمیزی دوره اشکانی، اشتباهی پیش آمده است که در سال آینده رفع خواهد شد به منظور مقابله و تصحیح فعالیت دانش آموزان از این نمودار استفاده کنید.

۲- توجه کنید که پیروزی اشک اول بر سلوکیان و تأسیس حکومت اشکانی در سال ۲۴۸ ق.م به معنای نابودی کامل سلوکیان نبود و سلطه آنها بر نواحی مرکزی و غربی ایران دوام بیشتری داشت و اشکانیان به تدریج آنان را بیرون راندند تا اینکه در سال ۶۴ م. امپراتوری روم به حاکمیت سلوکیان بر آسیای صغیر و شام پایان داد.

۱- دانش آموزان را وادار به حفظ کردن محتوای جدول و نمودار زمان نکنید.

— در مرحله بعد دانش آموزان را به پنج گروه تقسیم کنید و از هر گروه بخواهید مباحث مربوط به یکی از حکومت‌های ایران باستان را به دقت مطالعه کنند، سپس نمایندگان گروه‌ها را به ترتیب زمان حکومت سلسله‌های (ماد، هخامنشیان، سلوکیان، اشکانیان و ساسانیان) فراخوانید و بگویند خود را نماینده آن سلسله معرفی کنند و بگویند: ۱- متعلق به کدام قوم‌اند؟ ۲- فرایند ظهور و سقوط سلسله خود را بیان کنند ۳- دوره زمانی حکومت مورد نظر را روی خط زمان نشان دهند. ۴- پایتخت‌های سلسله خود را نام ببرند. ۵- محدوده قلمرو حکومت خود را مشخص کنند.

نقشه‌ها را هنگامی که نمایندگان گروه‌های هخامنشیان و ساسانیان مطالب خود را بیان می‌کنند در معرض دید و توجه دانش آموزان قرار دهید.

هنگام طرح مباحث مربوط به محدوده جغرافیایی حکومت‌های هخامنشی و ساسانی یادآوری کنید که دنیای شناخته شده عصر باستان محدود به قاره‌های آسیا و اروپا و شمال آفریقا بوده و سایر مناطق کره زمین هنوز شناخته نشده بود. لذا قلمرو حکومتی ایرانیان باستان علاوه بر آنکه بخش وسیعی از گستره جغرافیایی جهان آن روز را در برمی‌گرفت، در مرکز و کانون این پهنه جغرافیایی قرار داشت و شرق و غرب جهان آن روز را به هم متصل می‌کرد.

فعالیت ۱— در زمان هخامنشیان کشورهای ازبکستان، قفقاز، پاکستان، افغانستان، ترکیه، جمهوری آذربایجان، تاجیکستان، قزاقستان، عراق، سوریه، مصر، لیبی، تونس، اردن، ارمنستان و اروپای امروز و قسمت‌هایی از هندوستان امروزی جزء قلمرو هخامنشیان بوده‌اند.

فعالیت ۲— انگیزه و هدف شاهان در ایران باستان از ترسیم نقش برجسته‌ها می‌تواند نوعی اعلام حضور و رسمیت دادن به حاکمیت، کسب مشروعیت و تأکید بر رسمیت خود به رقیبان و همچنین میل به ماندگاری نام و آوازه آنان باشد.

فعالیت ۳— الف: اشکانیان   ب: سال میلادی با توجه به تقویم آن سال ذکر شود.
ج: ۲۲۶۲ ۲۴۸ ۲۰۱۴   د: ۱۷۵۴ ۲۶۰ ۲۰۱۴ این محاسبه در اینجا با توجه به سال میلادی که در آن به سر می‌بریم؛ یعنی ۲۰۱۴ میلادی صورت گرفته است.

فعالیت ۴— زیرا از نظر مردم ایران، سلوکیان یونانی و بیگانه به شمار می‌رفتند که به قدرت شمشیر بر ایران و ایرانیان مسلط شده بودند. همچنین از نظر فرهنگی نیز میان ایرانیان و یونانیان اختلافات بسیاری وجود داشت و باورها و عقاید و رسوم مردم ایران با فرهنگ و باورهای یونانیان متفاوت بود.

با جمع‌بندی و خلاصه کردن مطالب، مختصراً توالی و ترتیب و فرازهای مهم سلسله‌هایی را که پس از ورود آریایی‌ها به ایران در کشور ما حکومت کردند، بیان کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگه شماره ۱۸ قهرمانان ایران باستان را بخوانند و تکمیل کنند.

این فعالیت به منظور تقویت مهارت، دقت در خواندن متون و استنباط‌های مورد نظر از متن — که ممکن است حتی متون تاریخی باشد — طراحی شده است. ضمن آنکه بر دلاوری و ایثار و وطن‌دوستی قهرمانان ایرانی نیز تأکید کرده و بار ارزشی و تربیتی دارد.

پاسخ کاربرگه شماره ۱۸ :

۱- با خواندن متن شماره ۱ می‌توان استنباط کرد که کورورش بر مناطق وسیعی از جهان آن روز حکومت می‌کرده است. همچنین می‌توان دریافت که او با سایر فاتحان آن روز که پس از تسخیر کشوری آن را غارت و ساکنانش را به قتل می‌رساندند، یا برده می‌کردند، متفاوت بوده و رفتاری متفاوت با مغلوبان از خود نشان داده است و نه تنها ساکنان کشورها و شهرهای فتح شده را غارت و آواره نمی‌کرد؛ بلکه به باورهای آنان احترام هم می‌گذاشته و به آنها توهین نمی‌کند.

۲- با خواندن متن شماره ۲ می‌توان استنباط کرد که آریوبرزن و سورنا هر دو فرماندهانی نظامی بودند. هر دو فرماندهانی شجاع بودند که برای پاسداری از مرزبوم ایران تا پای جان تلاش کرده‌اند. آریو برزن قبل از سورنا می‌زیسته است؛ زیرا آریو برزن در زمان هخامنشیان در برابر هجوم اسکندر مقدونی به ایران، در برابر آنها ایستاد و با آنها جنگید، اما سورنا در اواسط دوره اشکانی یعنی چند قرن بعد از آریو برزن می‌زیسته است و در برابر کراسوس فرمانده سپاه روم مقاومت کرد و پیروز شد.

محورهای عمده ارزشیابی

متناسب با انتظارات یادگیری، توانایی نمایش توالی سلسله‌ها روی خط زمان و مقایسه گستره جغرافیایی هخامنشیان و ساسانیان روی نقشه با جهان امروز و محاسبه وقایع سپری شده بر مبنای سال میلادی و بیان ویژگی‌ها و فرازهای مهم سلسله‌های ایران باستان، محورهای عمده ارزشیابی این درس است. آزمون‌های کتبی و شفاهی و عملکردی (خط زمان) و کاربرگه شماره ۱۸ از ابزارهای ارزشیابی این درس است.

امپراتورهای قدرتمند چگونه کشور را اداره می‌کردند؟

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- ویژگی‌های عمده حکومت در ایران باستان را بیان کنند.
- تشکیلات و نوع باورها درباره حکومت و شیوه کشورداری را با توجه به مستندات و شواهد مثل سنگ نگاره‌ها و سنگ نبشته‌ها توضیح دهند.
- ابتکارات و ابداعات ایرانیان باستان را در زمینه سپاه و فنون نظامی بر اساس مستندات به جا مانده بررسی و درباره آنها اظهار نظر کنند.
- درباره عملیات نظامی پارتیزانی تحقیق و پرس و جو کنند یا مدل و ماکتی از فنون نظامی آن دوره بسازند.
- گستره جغرافیایی حکومت‌های ایران باستان را روی نقشه نشان دهند و پایتخت‌های حکومت‌ها را معین کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تعدادی تصویر از نقش برجسته داریوش در بیستون، اردشیر بابکان در نقش رستم، شاپور اول ساسانی در نقش رجب، اردشیر دوم ساسانی در طاق بستان به صورت اسلاید یا عکس‌هایی که روی مقوا چسبانده شده است.

ویژگی‌های تمدن را در درس قبل مرور کنید و بر یکی از ویژگی‌ها؛ یعنی «حکومت» تأکید کنید. برسید چرا یک اجتماع به حکومت نیاز دارد؟ در صورت امکان نام شاهان مهم هر سلسله را در جدولی با چند ستون روی تابلو بنویسید. از دانش‌آموزان بخواهید فکر کنند که این افراد چه نقشی در کشور یا چه ویژگی‌هایی داشتند؟ اجازه بدهید آنها درباره‌ی این که چه عواملی موجب شد تا نهاد حکومت در یک اجتماع به وجود بیاید، فکر کنند و پاسخ‌ها را هدایت کنید (البته همواره باید آنها را متوجه کنید که نوع حکومت‌ها در طول تاریخ و در دنیای امروز تحولاتی را سپری کرده‌اند و انواعی از حکومت‌ها وجود دارد).

آموزش دهید

تصاویر نقش برجسته‌ی داریوش اول در بیستون و نیز تصاویر نقش برجسته‌ی اردشیر بابکان در نقش رستم، شاپور اول ساسانی در نقش رجب، اردشیر دوم ساسانی در طاق بستان و یا دیگر نقش برجسته‌های شاهان ساسانی را برای دانش‌آموزان نمایش دهید (در صورتی که می‌توانید از طریق گرفتن تصاویر از اینترنت یا سایر منابع، آنها را از طریق رایانه و پرده‌ی اسلاید نمایش دهید و اگر چنین امکانی وجود ندارد تصاویر را تهیه کنید و روی مقوا یا روی تابلوی کلاس به نمایش بگذارید).

«توجه : توضیحات مربوط به این نقش برجسته‌ها در بخش آخر همین فصل آمده است.»

با توجه به توضیحاتی که در مرحله‌ی آماده‌سازی درباره‌ی تفاوت نوع حکومت‌ها داده‌اید، اکنون ویژگی‌های مهم حکومت در ایران باستان را مطرح کنید. از دانش‌آموزان بخواهید متن درس را بخوانند و فعالیت شماره‌ی ۲ را انجام دهند. قدرت مطلق شاه، موروثی بودن حکومت، جنگ و نزاع بر سر به دست آوردن مقام شاهی تا حد قتل و خونریزی، قانون محسوب شدن فرمان شاهان (عدم دخالت داشتن مردم در تصمیم‌گیری‌ها و اداره‌ی کشور) و سرانجام منتسب دانستن قدرت و مقام پادشاهی به تأیید اهورامزدا از ویژگی‌های مهم حکومت‌های ایران باستان بوده است.

از دانش‌آموزان پرسید چه نکته‌ی مشترکی در این نقش برجسته‌ها مشاهده می‌کنند. دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا به این نکته برسند که در تمام نقش برجسته‌ها، اهورا مزدا (خدای بزرگ) در مقابل پادشاه قرار دارد و در حال اعطای حلقه‌ی شاهی (دیهیم) به پادشاه است. سپس آنها را متوجه سطرهای

پنجم و نهم کتیبه بیستون کنید. در این کتیبه، داریوش چندین بار بر خواستِ اهورامزدا و حمایت او در به قدرت رسیدن خود تأکید می‌کند. نگارهٔ قَر وَهَر (نماد اهورامزدا) در نقش برجسته بیستون نیز مؤید همین مطلب است. بپرسید دادن حلقهٔ (دیهم) شاهی از سوی اهورامزدا به شاهان در ایران باستان نشان و نماد چه معنا و مفهومی بود؟ هدف شاهان از ترسیم نقش برجسته‌هایی که اهورامزدا در حال اعطای دیهم شاهی به آنان است، این بوده که وانمود کنند به خواست و ادارهٔ اهورامزدا به تخت پادشاهی جلوس کرده‌اند و پیروزی آنان بر رقیبان و دشمنانشان در سایهٔ حمایت اهورامزدا بوده است. در واقع دادن حلقهٔ شاهی از سوی اهورامزدا به شاهان، نماد و نشان کسب مشروعیت بوده است.

در مرحلهٔ بعد از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ فعالیت (۱) فکر کنند. این که در مهر سلطنتی داریوش سه نوع خط دیده شده نشانهٔ پهناور بودن قلمرو هخامنشی و رواج خطوط مذکور در این قلمرو است. این امر نشان می‌دهد که هخامنشیان به آثار و مظاهر فرهنگی ملل تابع مانند ایلامی‌ها و بابلی‌ها احترام و به نوعی آنها را نیز به رسمیت می‌شناختند.

در جریان بحث و گفت‌وگو پیرامون ویژگی‌های حکومت در ایران باستان به موضوع تفاوت میزان قدرت و نفوذ شاهان در حکومت‌های مختلف اشاره کنید. دانش‌آموزان با استفاده از معلومات قبلی خود در پایهٔ چهارم ابتدایی پاسخ می‌دهند.

پاسخ سؤال مطرح شده در متن :

مجلس شاهی مجلسی بود که مردان خاندان اشکانی در آن شرکت می‌کردند
مجلس بزرگان که از اشراف و رؤسای قبایل و فرماندهان نظامی تشکیل می‌شد.
مجلس مهستان در مواقع اضطراری از ترکیب دو مجلس بزرگان و شاهی تشکیل
می‌شد. این تصمیم‌گیری‌ها ممکن بود، حمله به یک کشور دیگر، دفاع از کشور در
برابر حمله، رسیدگی به امور شورشیان در یک منطقه، تأمین منابع مالی خزانه حکومتی
و نظایر آن باشد.

(باید تأکید کرد در این مجالس فقط شاه و شاهزادگان و اشراف شرکت می‌کردند و از دخالت عامهٔ مردم در تصمیم‌گیری‌ها خبری نبود).

در مرحلهٔ بعد از دانش‌آموزان بخواهید نقش سایر مقام‌های حکومتی یا تشکیلات حکومتی را بر اساس جدول صفحهٔ ۱۲۳ بررسی کنند و کار و وظیفهٔ آنها را بیان کنند و فعالیت‌های ۳ و ۴ را انجام دهند.

فعالیت ۳- از آنجا که در قلمرو پهناور امپراتوری ایران باستان اقوام گوناگونی با خط و زبان و فرهنگ متفاوت و متنوع حضور داشتند و توسط حکومت‌ها به رسمیت شناخته شده بودند، لازم بود منشیان و دبیران با خط و زبان‌های رایج در درون قلمرو امپراتوری آشنا باشند تا بتوانند نامه‌های‌های وارده و صادره را بخوانند.

فعالیت ۴- هر خبری که به نوعی با امنیت امپراتوری و با شخص پادشاه ارتباط داشت. اجازه بدهید دانش‌آموزان خودشان حدس بزنند. سؤال واگراست.

● برای تدریس مبحث تقسیمات کشوری در ایران باستان از معلومات آنها با توجه به درس ۱۰ همین کتاب استفاده کنید و پرسید چرا ایران امروز به چندین استان تقسیم شده است، سپس تأکید کنید که این تقسیمات کشوری که امروزه در همه کشورهای جهان وجود دارد، سابقه دیرینه دارد و شاید ایرانیان باستان از اولین کسانی بودند که چنین کاری را ابداع کرده‌اند. با توجه به قلمرو پهناور ایران، حکومت‌ها ناگزیر بودند که کشور را به چند ساتراپ یا کوره (استان) تقسیم کنند.

سپس از دانش‌آموزان بخواهید (فعالیت ۵) را انجام دهند و روی نقشه با توجه به جدول اسامی پایتخت‌ها، دور شهرهای پایتختی خط بکشند.

● در مرحله بعد به هدایت دانش‌آموزان به یکی از ابزارهای مهم حکومت، یعنی داشتن سپاه نیرومند و مجهز بپردازید و با پرسش و پاسخ آنها را به تفکر وادارید چرا حکومت‌های ایران باستان اقدام به تأسیس نیروی نظامی کرده بودند و جنگاور تربیت می‌کردند؟

● در این بخش باید روی ابتکارات و ابداعات ایرانیان باستان در فنون نظامی تأکید کنید. بهتر است تصاویر سواره نظام و پیاده نظام ارابه‌های جنگی، ارابه داس‌دار و مانند آن به صورت اسلاید روی پرده نمایش داده شود. در فرایند تدریس این بخش فعالیت‌های ۶ و ۷ و ۹ را در کلاس انجام دهید.

فعالیت ۶- بیشتر لشکرکشی‌ها و جنگ‌ها در دوره باستان به منظور دستیابی به منابع اقتصادی و راه‌های تجاری و توسعه قلمرو و در مواردی نیز اشاعه یا گسترش دین خاصی انجام می‌گرفته است. در جهان امروز نیز همان انگیزه‌ها وجود دارد و اگر چه بهانه‌هایی چون اختلافات مرزی و نظایر آن مطرح می‌شود؛ اما علل اصلی جنگ‌ها همانا تسلط بر منابع و ذخایر کشورها و مناطق مهم استراتژیک و اقتصادی جهان است.

فعالیت ۷- لباس پیاده نظام سبک تر بوده تا بتواند چالاک‌تر حرکت کند. سپر و نیزه یا تیر و کمان سلاح او بوده است. سواره نظام علاوه بر نیزه و سلاح اسب داشته و لباس او شامل تجهیزاتاتی چون کلاه خود و زره آهنی و فولادی و نقاب و... بوده است.

فعالیت ۹- از دانش‌آموزان بخواهید متن را بخوانند و دلیل بیاورند کدام یک از این ابتکارات به نظر آنها جالب‌تر بوده است. سؤال واگراست و کاملاً به واکنش شخصی دانش‌آموزان بستگی دارد.

به پایان ببرید

با خلاصه کردن ویژگی حکومت و تشکیلات اداری در ایران باستان و ابتکارات و فنون نظامی آنها درس را مرور و نکات کلیدی را مطرح کنید. به عنوان فعالیت پایانی دانش‌آموزان را به چند گروه تقسیم کنید و از هر گروه بخواهید به طور داوطلبانه فعالیت ۸ و (۱ و ۲ به کار ببندیم) را انجام دهند. در مورد فعالیت ۸ باید گفت که نبرد پارتیزانی شیوه‌ای از نبرد یا عملیات نظامی به شکل نامنظم بوده است که به آن جنگ پارتیزانی یا چریکی می‌گفتند. در این شیوه از جنگ دسته‌های غیر منظم رزمنده از طریق شبیخون‌های سریع و یا کمین‌های غافلگیر کننده به نیروهای دشمن آسیب می‌رسانند و به سرعت صحنه را ترک می‌کردند شیوه جنگ و گریز سواره نظام‌های سبک اسلحه پارتی (اشکانیان) که در برابر سپاه منظم و مجهز سلوکیان انجام گرفت، موجب شد، پارت‌ها پیروزی‌های چشمگیری به دست بیاورند. به همین دلیل این شیوه نبرد جنگ پارتیزانی نام گرفته و امروزه به عملیات مشابه جنگی عنوان پارتیزانی اطلاق می‌شود.

محورهای عمده ارزشیابی

بیان ویژگی‌های حکومت در ایران باستان، توضیح و بیان ابتکارات نظامی ایرانیان باستان، نشان دادن پایتخت‌های ایران باستان روی نقشه و سایر فعالیت‌های درس شامل گفت و گو و اظهار نظر و تحقیق و مدل سازی محورهای عمده ارزشیابی این درس اند.

نظام حکومتی و شیوهٔ کشورداری ایرانیان باستان

بدون تردید ادارهٔ سرزمین‌های پهناور با مردمان گوناگون و فرهنگ‌های متفاوت، آن هم با وجود تهدیدات فزایندهٔ خارجی نیازمند ارائهٔ الگوی حکومتی مقتدر با سازمان و تشکیلات دقیق و منظم بود. هستهٔ اصلی قدرت و سیاست در ایران باستان از اندیشه‌ها، باورها و اعتقادات انسان ایرانی سرچشمه می‌گرفت. شرایط و مقتضیات طبیعی و جغرافیایی ایران نیز بر شیوه و سازوکار حکومت‌داری تأثیر گذاشته بود.

در نظام حکومتی ایران باستان، شاه در رأس قدرت قرار داشت و از اختیارات وسیعی برخوردار بود. او در چنان مقام و موقعیتی، منشأ اقتدار و دارایی به حساب می‌آمد. حرف او قانون بود و به قول معروف «چه فرمان یزدان، چه فرمان شاه». بر اساس باورهای رایج در ایران باستان، پادشاهی موهبتی خاص بود که اهورامزدا به افراد برگزیدهٔ خود اعطا می‌کرد. چنین القا می‌شد که فقط کسی می‌تواند مقام پادشاهی را کسب کند که دارای «فره ایزدی» باشد. فره که در اوستا به معنای نور و درخشیدن به کار رفته است، دلالت بر نوعی نیرو، استعداد و کمال وجودی است. فره در مفهوم سیاسی بیانگر صلاحیت و مشروعیت فرمانروا محسوب می‌شد.

ساختار قدرت سیاسی در ایران باستان از سه سطح و لایه متفاوت تشکیل شده بود. در سطح نخست شاه و فرمانروا قرار داشت. سطح و لایهٔ دوم را مجموعه‌ای از شخصیت‌های با نفوذ، خاندان و دودمان‌های اشرافی که مناصب عالی را برعهده داشتند، تشکیل می‌دادند. این گروه همواره به دربار شاهان رفت و آمد می‌کردند و از میان آنان مثلث موبد، وزیر و سپهسالار قدرت و نفوذ بسیاری داشتند. مجموعهٔ اداری و دیوانی شامل کارکنان حرفه‌ای که در سرتا سرکشور مسئولیت ادارهٔ امور را برعهده داشتند، لایهٔ سوم را تشکیل می‌دادند که زیر نظر وزیر بزرگ کار می‌کردند. نفوذ گستردهٔ دبیران و دیوانیان و نقش مؤثر آنان در ادارهٔ امور موجب شده است که آنها را سیاستمداران حقیقی نظام حکومتی ایران باستان بشناسند.

از میان شاهان عصر باستان، کوروش دوم و داریوش اول هخامنشی، مهرداد دوم اشکانی و اردشیر بابکان، شاپور اول و دوم ساسانی و خسرو انوشیروان نقش مهمی در تأسیس، استقرار، تثبیت، توسعه، تکامل و اصلاح نظام حکومتی ایران باستان داشتند.

سنگ نبشته و نقش برجسته داریوش در بیستون

این مجموعه یکی از بزرگ‌ترین سنگ نگاره‌های جهان است و شامل کتیبه‌ای به خط میخی و یک نقش برجسته است. سنگ نبشته رویدادهای مهم نخستین سال فرمانروایی داریوش اول را به سه زبان فارسی باستان، عیلامی و آکدی (بابلی نو) روایت کرده است. ترجمه فارسی سطرهای ۵ و ۹ آن چنین است:

سطر ۵ داریوش می‌گوید: به خواست اهورامزدا من شاه هستم؛ اهورا مزدا پادشاهی را به من داد.

سطر ۹ داریوش شاه گوید: اهورامزدا مرا این پادشاهی داد. اهورامزدا یاری کرد تا این پادشاهی به دست آورم به یاری اهورامزدا این پادشاهی را دارم.

در سمت چپ نقش برجسته تصویر تمام قد داریوش قرار دارد و دوتن از یاران او پشت سرش ایستاده‌اند. در روبه‌روی او نه‌تن از سران شورشی به بند کشیده به چشم می‌خورند که در جلوی آنها گئومات مغ به پشت خوابیده و پای چپ داریوش بر سینه او نهاده شده است. درست بالای سرشورشیان، نگاره فروهر (نماد اهورامزدا) حک شده است که حلقه‌ای را در دست چپ دارد و به سوی داریوش دراز کرده است. این امر نشان اعطای پادشاهی توسط اهورامزدا به داریوش است.

تصویر سنگ نگاره داریوش در بیستون

سنگ نگاره / هورا مزدا و اردشیر بابکان در نقش رستم

این سنگ نگاره یکی از سالم‌ترین سنگ نگاره‌های متعلق به دوره ساسانی است. پیکره‌های اردشیر (سمت چپ) و اهورامزدا سوار بر اسب کند و کاری شده‌اند. در زیر پای اسبان، پیکره‌های بر زمین افتاده دشمنان اهورامزدا و شاه یعنی اهریمن و اردوان پنجم اشکانی تصویر شده‌اند. اهورامزدا دست راستش را به سوی اردشیر دراز کرده و دیهیم یا حلقه‌ای از گل را که نماد فره ایزدی است، به او اهدا می‌کند و در دست چپ او برسم^۱ دارد. نقش برجسته‌های دیگری از اهورامزدا و اردشیر با مضمونی شبیه به این. در نقش رجب و فیروز آباد فارس نیز وجود دارد.

تصویر نقش برجسته اهورا مزدا و اردشیر بابکان در نقش رستم

نقش برجسته اهورامزدا و شاپور اول ساسانی در نقش رجب

در این سنگ نگاره اهورامزدا و شاپور هر دو سوار بر اسب‌اند و اهورامزدا حلقه پادشاهی را به شاپور اعطا می‌کند.

۱- برسم به معنای شاخه بریده از رستنی‌ها و گیاهان است و مقصود از برسم گرفتن سنتی مذهبی در آیین زرتشتی برای شکر گزاری از خدا به سبب آفرینش نباتات و گیاهان بود.

نقش برجسته اهورامزدا و شاپور اول ساسانی در نقش رجب

نقش برجسته اردشیر دوم ساسانی و اهورامزدا در طاق بستان

در سمت راست ایوان کوچک طاق بستان، یک سنگ نگاره از اهورامزدا و اردشیر دوم (۳۷۹-۳۸۳ م) نهمین شاه ساسانی وجود دارد. اردشیر با دست راست در حال گرفتن دیهیم شاهی از اهورا مزداست.

نقش برجسته اهورامزدا و اردشیر دوم ساسانی در طاق بستان

ساختار و تجهیزات جنگی سپاه ایران در عصر باستان

سپاه ایران در دوره باستان از دو رسته پیاده نظام (پیادگان) و سواره نظام تشکیل می شد. **پیاده نظام:** پیاده نظام از دوران هخامنشیان و مخصوصاً هنگام کشورگشایی کوروش بزرگ، ستون اصلی سپاه ایران بود؛ اما در عهد اشکانیان و ساسانیان اهمیت و نقش آن در برابر سواره نظام به طرز چشمگیری کاهش پیدا کرد.

افراد پیاده نظام برای رزم از دور و با فاصله، به تیر، کمان، زوبین و فلاخن مسلح می شدند؛ اما هنگام نبرد از نزدیک و جنگ تن به تن، اسلحه خود را به نیزه، شمشیر و سپر تغییر می دادند. **سواره نظام:** شواهد تاریخی دلالت بر وجود سواره نظام در سپاه ماد دارد. هخامنشیان نیز به تأسی از مادها و لیدی ها، سپاه خود را به سواره نظام مجهز کردند. آنها از ترکیب اسب و ارا به در جنگ بهره می بردند. در دوران حاکمیت اشکانیان و ساسانیان، سواره نظام ستون اصلی سپاه ایران را تشکیل می داد. سواره نظام در دو گروه سبک اسلحه و سنگین اسلحه سازماندهی شده بودند. بسته به شرایط نبرد و وضعیت نیروهای دشمن، در جای خود از آنها استفاده می شد. اشکانیان به سوارکاران سبک اسلحه و ساسانیان به سوارکاران سنگین اسلحه بهای بیشتری می دادند.

سواره نظامان سبک اسلحه، سوارکارانی چابک و چالاک و عمدتاً مجهز به تیر و کمان بودند. آنان در تیراندازی به خصوص در حال حرکت، مهارت ویژه ای داشتند. شیوه و شگرد جنگی این گروه اغلب به صورت شبیخون های سریع و جنگ و گریز بود. آنها معمولاً از جنگ تن به تن با دشمن خودداری می کردند و می کوشیدند تا حریف را به دنبال خود بکشانند و خسته و فرسوده کنند. پس از آن جای خود را به سواره نظامان سنگین اسلحه می دادند.

سواران سنگین اسلحه برای نبرد از نزدیک و جنگ تن به تن و وارد آوردن ضربه نهایی بر سپاه دشمن به کار گرفته می شدند. اسب و سوار آنها سراپا غرق در آهن و پولاد بودند. زره هایی که با ورقه های ضخیم فلزی به طرزی ماهرانه طراحی و ساخته شده بود، تمام بدن رزمنده را می پوشاند. اسبان این دسته نیز برگستوانی از چرم شتر داشتند که بر روی آن قطعه هایی از فلز دوخته شده بود. اسلحه آنان عبارت از یک نیزه بلند و محکم، شمشیر و خنجر بود. در دوره ساسانیان فیل نیز وارد عرصه کار زار شد. دسته های فیل که پیل بانان بر پشت آنها می نشستند؛ از جلوی سپاه به حرکت در می آمدند تا در اردوی دشمن و مخصوصاً اسبان آنان ایجاد ترس و وحشت نمایند و آرایش نظامی رقیب را به هم ریزند.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ۱- احمدی، داریوش، دنیای ناشناخته هخامنشیان، جوانه توس، ۱۳۸۶.
- ۲- —، هخامنشیان فرمانروایان زمین و دریا، جوانه توس، ۱۳۸۸.
- ۳- —، هزاره‌های پرشکوه، نقدی بر آثار ناصر پورپیرار، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی گرگان، ۱۳۸۴.
- ۴- ارفعی، عبدالمجید، گل نبشته‌های باروی تخت جمشید، تهران، دایره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۰.
- ۵- اومستد، آلبرت، تاریخ شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه محمد مقدم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸.
- ۶- بریان، پی‌یر، تاریخ امپراتوری هخامنشیان (از کورش تا اسکندر)، ترجمه مهدی سمسار، تهران، زریاب، ۱۳۷۷.
- ۷- —، وحدت سیاسی و تعامل فرهنگی در شاهنشاهی هخامنشی، ترجمه ناهید فروغان، تهران، اختران، ۱۳۸۶.
- ۸- پیرنیا، حسن، ایران باستان، ج ۳، دنیای کتاب، ۱۳۷۰.
- ۹- تاریخ ایران کمبریج، گروه مؤلفان، ترجمه حسن انوشه، ج ۳ (قسمت اول و دوم)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸.
- ۱۰- حصوری، علی، آخرین شاه، تهران، مؤلف، ۱۳۷۱.
- ۱۱- داندامایف، م. آ.، ایران در دوران نخستین پادشاهان هخامنشی، ترجمه روحی ارباب، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۳.
- ۱۲- دریایی، تورج، شاهنشاهی ساسانی، تهران، ققنوس، ۱۳۸۳.
- ۱۳- دیاکوف، ا. م.، تاریخ ایران باستان، ترجمه روحی ارباب، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۸۰.
- ۱۴- —، تاریخ ماد، ترجمه کریم کشاورز، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۷۷.
- ۱۵- رضا، عنایت‌الله، ایرانیان و ترکان در روزگار ساسانی، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- ۱۶- زرین کوب، عبدالحسین، روزگاران ایران، تهران، علمی، ۱۳۷۷.

- ۱۷- شاپور شهبازی، علیرضا، «ارتش در ایران باستان»، مجله باستان‌شناسی و تاریخ، سال دهم، شماره ۲۰، بهار و تابستان ۱۳۷۵، ص ۲۲-۲۸.
- ۱۸- —، تاریخ ساسانیان، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۸۹.
- ۱۹- —، جهان‌داری داریوش بزرگ، کهن پارسه، ۱۳۸۹.
- ۲۰- —، زندگی و جهان‌داری کوروش کبیر، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۹۲.
- ۲۱- —، شرح مستند تخت جمشید به دوزبان فارسی و انگلیسی، تهران، سفیران، ۱۳۸۴.
- ۲۲- شارب، رلف نارمن، فرمان‌های شاهنشاهان هخامنشی، تهران، پازینه، ۱۳۸۴.
- ۲۳- فرخ، کاوه، سایه‌های صحرا، ایران باستان در جنگ، ترجمه شهربانو صارمی، تهران، ققنوس، ۱۳۹۰.
- ۲۴- فره‌وشی، بهرام، ایران‌ویج، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷.
- ۲۵- قادری، حاتم و تقی رستم‌وندی، «اندیشه ایران‌شهر (مختصات و مؤلفه‌های مفهومی)»، فصلنامه علمی - پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا، سال ۱۶، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۸۵، ص ۱۲۳-۱۴۸.
- ۲۶- کارنامه اردشیر بابکان، ترجمه قاسم هاشمی نژاد، تهران، نشر مرکز، ۱۳۶۹.
- ۲۷- کخ، ماری، از زبان داریوش، ترجمه پرویز رجبی، تهران، کارنگ، ۱۳۷۶.
- ۲۸- کریستن سن، آرتور، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه غلامرضا رشید یاسمی، تهران، دنیای کتاب، ۱۳۷۷.
- ۲۹- گیرشمن، رمان، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹.
- ۳۰- مرادی غیاث آبادی، کتیبه‌های هخامنشی، نوید، ۱۳۹۰. مجموعه کامل کتیبه‌های هخامنشی همراه با اصل خط میخی، آوانویسی و ترجمه فارسی.
- ۳۱- میرسعیدی، نادر، سلوکیان و اشکانیان، تهران، ققنوس، ۱۳۸۷.
- ۳۲- ویسهوفر، یوزف، ایران باستان، ترجمه مرتضی ثاقب‌فر، تهران، ققنوس، ۱۳۷۷.
- ۳۳- هرتسفلد، ارنست، تاریخ باستانی ایران بر بنیاد باستان‌شناسی، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران، انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴.
- ۳۴- همایون کاتوزیان، محمدعلی، «فره ایزدی و حق الهی پادشاهان»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۲۹ و ۱۳۰، خرداد و تیر ۱۳۷۷، ص ۴-۱۹.

معرفی منابع برای مطالعات تحقیقی دانش آموزان

- ۱- ایرمز، دنیس، رهبران جهان باستان، خشایارشا، ترجمه سارا هاشمی، تهران، ققنوس، ۱۳۹۰.
- ۲- برآبادی، محمود، اسکندر مقدونی، تهران، مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۳- جوادیان، مسعود، ایرانیان باستان برای من چه کار کرده اند؟، تهران، محراب قلم، ۱۳۹۰.
- ۴- جهانگیریان، عباس، اردشیر بابکان، تهران، مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۵- خانیان، جمشید، آریایی ها، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۶- رستمی گورانی، محسن، نبردهای اشکانیان با رومیان، تهران، مدرسه، ۱۳۹۰.
- ۷- زاهدی مطلق، ابراهیم، آریوبرزن، تهران، مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۸- سیدآبادی، علی اصغر، ایران چگونه ایران شد؟، کتاب اول: از آغاز تاریخ تا نخستین حکومت سراسری ایران (از مجموعه تاریخ با غرغهای اضافه)، تهران، آفرینگان، ۱۳۹۲.
- ۹- —، این نقشه بزرگ چرا کوچک شد؟، کتاب دوم: از ظهور تا سقوط هخامنشیان (از مجموعه تاریخ با غرغهای اضافه)، تهران، آفرینگان، ۱۳۹۲.
- ۱۰- —، نخستین تجربه استعمار غربی در ایران، کتاب سوم: از آغاز سلوکیان تا پایان اشکانیان (از مجموعه تاریخ با غرغهای اضافه)، تهران، آفرینگان، ۱۳۹۲.
- ۱۱- شعبانی، رضا، کوروش کبیر، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۱.
- ۱۲- شکری فومشی، محمد، شاپور یکم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۳- شیخی، مژگان، نبرد حران، تهران، مدرسه، ۱۳۸۹.
- ۱۴- صاعلی، شهناز، بهرام گور، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۱۵- فروغ بخش، احمد، مهرداد اول، تهران، مدرسه، ۱۳۸۵.
- ۱۶- فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، زیر نظر شورای کتاب کودک، ۱۴ ج، ۱۳۶۵-۱۳۹۱.
- ۱۷- کرامپتون، ساموئل ویلارد، کوروش کبیر، ترجمه رضا جولایی، جویا، ۱۳۸۹.
- ۱۸- لطف الله، داود، اسکندر مقدونی، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۱۹- مزینانی، محمد کاظم، داریوش هخامنشی، تهران، مدرسه، ۱۳۸۲.
- ۲۰- نادری، ناصر، آریو برزن، تهران، مدرسه، ۱۳۸۶.
- ۲۱- نصراللهی، منیژه، شاپور دوم، تهران، مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۲۲- واثقی، بهروز، مجموعه قصه های سرزمین من (تاریخ ایران باستان، کاوشگر تاریخ، ۱۶ کتاب)، تهران، ابوعطا، ۱۳۹۰.

شبکه مفهومی فصل یازدهم : اوضاع اجتماعی – اقتصادی ایران باستان

مفاهیم کلیدی	راهنبردها یا حوزه های موضوعی
<p>شواهد و مدارک</p> <p>تحول، پیشرفت و تداوم</p> <p>علت ها و معلول ها</p>	<p>زمان، تداوم و تغییر</p>
<p>قوانین و مقررات</p> <p>نقش ها، گروه ها و مؤسسات اجتماعی</p>	<p>نظام اجتماعی</p>
<p>میراث فرهنگی</p>	<p>فرهنگ و هویت</p>
<p>پراکندگی</p> <p>رابطه انسان و محیط</p>	<p>مکان و فضا</p>
<p>کار و کارآفرینی</p>	<p>منابع و فعالیت های اقتصادی</p>
<p>میهن دوستی</p> <p>عدالت جویی</p>	<p>ارزش ها و اخلاق</p>
<p>بررسی و کاوش، برقراری</p> <p>ارتباط خلاقیت مشارکت،</p> <p>واکنش شخصی و اظهار نظر</p>	<p>مهارت های کاوشگری</p>

آثار به جا مانده شواهد زندگی اجتماعی و اقتصادی این دوره

تحول در ابزار و فنون کشاورزی و صنعت و تجارت و عناصر تداوم یافته در زندگی امروزه و علل و عوامل

امتیازات و حقوق متفاوت مردم در این دوره

خانواده در ایران باستان
نابرابری اجتماعی و نظام طبقاتی

عناصر اجتماعی و فرهنگی تداوم یافته از ایران باستان در زندگی امروز

موقعیت های مکانی در جاده ابریشم و مراکز صنعت پراکندگی شهرهای ایران باستان

زندگی روستایی و شهری و اشکال معیشت در رابطه با محیط جغرافیایی

مشارکت و فعالیت های اقتصادی در ایران باستان

علاقه و تعلق و افتخار به ایران و ارج نهادن به سهم آن در تمدن جهانی

حساسیت به پایمال شدن حقوق انسان ها در نظام اجتماعی

(رجوع شود به جدول پوشش مهارت ها در صفحه ۵۵-۶۸ همین کتاب)

اوضاع اجتماعی ایران باستان

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
- ویژگی‌های خانواده در ایران باستان را بیان کنند.
  - انواع زندگی شهری و روستایی و کوچ‌نشینی در ایران باستان را توضیح بدهند و تحول، رشد و تداوم شهرها و زندگی شهری در ایران باستان را بیان کنند.
  - روی هرم قدرت، طبقات مختلف اجتماعی ایران باستان را جانمایی کنند.
  - با استفاده از شواهد و مدارک درباره امتیازات حقوقی و ویژگی‌های طبقات اجتماعی، گفت‌وگو و اظهار نظر کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

لباس و ابزار لازم برای اجرای نمایشنامه، کتاب درسی

آماده کنید

مقدمه فصل، شروع خوبی برای درس است. با اشاره به این که مورخان فقط شرح حال و اقدامات شاهان و حاکمان را مطالعه نمی کنند، بلکه به اوضاع اجتماعی و اقتصادی گذشتگان نیز توجه می کنند، از دانش آموزان بخواهید سؤالات خود را درباره اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران باستان طرح کنند.

در کلاس فضای طرح سؤال به وجود آورید. دانش آموزان ممکن است سؤالات مختلفی را مطرح کنند. به آنها بگویید که پاسخ برخی از آنها را می توانند وقتی بزرگ تر شدند، با مطالعه و پرس و جو پیدا کنند. برخی سؤالات پاسخی ندارند؛ زیرا مدارک و شواهدی از گذشته در آن زمینه در دسترس نیست.

روی برخی سؤالات مرتبط با موضوع که در کلاس مطرح می شود، تأکید کنید و آن پرسش ها را روی تابلو بنویسید.

آموزش دهید

خانواده در ایران باستان ویژگی هایی داشته است که از آن جمله می توان به پدرسالاری، چندزن گزینی، گسترده بودن و خویشاوندتباری، اشاره کرد.

— از دانش آموزان بخواهید درباره اهمیت، نقش و جایگاه خانواده امروزی و ویژگی های آن به سؤالات شما پاسخ دهند. برای مثال: چرا انسان ها، خانواده تشکیل می دهند؟ خانواده چه نیازهای اعضا را برآورده می کند؟ در خانواده چه چیزهایی می آموزیم؟ ...

پس از مطرح شدن ویژگی های خانواده امروزی، وجوه افتراق و تشابه این خانواده را با خانواده ایران باستان بررسی کنید، یا از دانش آموزان بخواهید فعالیت (۱) را انجام دهند تا خودشان به پاسخ برسند. پاسخ های احتمالی مبنی بر وجوه تشابه می تواند موارد زیر باشد:

اهمیت داشتن ازدواج و تشکیل خانواده، سرپرست بودن پدر، یادگیری برخی مهارت ها و امور مختلف از پدر و مادر.

در وجوه افتراق ممکن است به موارد زیر اشاره شود:

در خانواده های آن زمان تمایل به ازدواج با افراد همخون وجود داشت. خانواده ها اغلب وسایل

و کالاهای مورد نیاز را خودشان تهیه می‌کردند، و چنین مواردی در خانواده‌های امروزی به‌ندرت مشاهده می‌شود.

— در زمینه موضوع زندگی شهری و روستایی نیز به‌همین منوال عمل کنید. ابتدا انواع شیوه‌های زندگی در جامعه امروز را بررسی و همین را به گذشته تعمیم و توضیح دهید در گذشته نیز این نوع زندگی‌ها وجود داشته، اما جمعیت روستایی بیشتر بوده و به مرور زمان تعداد شهرها در ایران باستان افزایش و زندگی شهری رونق یافته است.

(در این دو بخش، شما به دانش‌آموزان می‌آموزید، علی‌رغم اینکه برخی پدیده‌ها تحول می‌یابند، برخی دیگر ثابت می‌مانند و در طول تاریخ تداوم دارند).

به همین منظور از دانش‌آموزان بخواهید کاربرک شماره ۱۹ شهرهای ایران باستان را کامل کنند. این فعالیت با توجه به نقشه‌های صفحه‌های ۱۲۴ و ۱۲۵ انجام می‌شود.

نام شهرهای دوره هخامنشی: اکباتان (همدان)، رگ (ری)، بیستون، پاسارگاد، پرسپولیس، نینوا.

نام شهرهای دوره ساسانی: کومس (سمنان)، ری، قم، قزوین، همدان، نهاوند، جلولاء، تیسفون، بیستون، کرمانشاه، یزد، کرمان، بم، جیرفت، پرسپولیس، استخر، پاسارگاد، اهواز، شوش، به اردشیر، ریشهر، سیراف، فیروزآباد و آگو.

از این مقایسه درمی‌یابیم که تعداد شهرها در دوره ساسانیان به‌طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته است.

چند شهر از دوره ایران باستان که تا امروز پابرجا است: ری، همدان، کرمانشاه، شوش، اهواز، نیشابور، دامغان و نهاوند.

● به منظور آموزش نابرابری اجتماعی و هرم طبقات اجتماعی در این دوره پیشنهاد می‌شود که در همین بخش ابتدا فعالیت (۱) به‌کار ببندیم را اجرا کنید. این فعالیت «ایفای نقش» است. از یکی دو هفته قبل از تدریس این بخش با همکاری دانش‌آموزان، نمایش‌نامه‌ای بنویسید. در این نمایش‌نامه باید از متن صفحه‌های ۱۳۲ و ۱۳۳ نیز استفاده کنید؛ به‌طوری که طبقات مختلف و حقوق و امتیازات هر یک به نحوی معرفی شوند.

نمایش‌نامه را طوری بنویسید که در بخشی از آن فردی در حضور شاه یا بزرگان از ظلمی که به طبقه محروم می‌شود، انتقاد و از حقوق آنها دفاع کند. از دانش‌آموزان بخواهید تمرین کنند و سعی کنید به همراه مسئولان مدرسه یا امور فوق برنامه و هنری، لباس و وسایل مورد نیاز را در اختیار آنها

بگذارید. پس از ایفای نقش توسط دانش‌آموزان چند سؤال دربارهٔ اوضاع اجتماعی آن دوره طرح کنید تا دانش‌آموزان بتوانند با توجه به نمایش‌نامه‌ای که مشاهده کرده‌اند، به آنها پاسخ دهند.

● در مرحلهٔ بعد مجدداً توضیح دهید که برای پی بردن به اوضاع اجتماعی یک دوره، مورخان مدارک و شواهد به جا مانده را بررسی می‌کنند. در این درس به دو مدرک یعنی نوشته‌های هروُدت و همچنین اشعار شاهنامهٔ فردوسی اشاره شده است.

حکایت مرد کفشگر را از کتاب شاهنامه بازگو کنید و شعر را در کلاس بخوانید؛ سپس از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت (۳) را انجام دهند. به طور خلاصه، مرد کفشگر تقاضای باسواد شدن فرزندان خود را در قبال کمک مالی به لشکر داشت، اما شاه موافقت نکرد و گفت: اگر بچهٔ بازرگان باسواد شود، آن‌گاه می‌خواهد مثل ما بر تخت سلطنت بنشیند. از این حکایت می‌توان پی برد که عامه مردم در آن دوره از حقوق و امتیازاتی محروم بوده‌اند و این امتیازات در انحصار طبقهٔ بزرگان بوده است.

به پایان ببرید

ضمن خلاصه کردن درس، ویژگی‌های خانواده، انواع زندگی و طبقات اجتماعی در دورهٔ ایران باستان را مرور کنید. به عنوان فعالیت پایانی از دانش‌آموزان بخواهید حق برخورداری از سواد و تحصیل را در جامعهٔ امروز با دورهٔ ایران باستان مقایسه کنند.

دانش‌آموزان را به این موضوع هدایت کنید که حق تحصیل و سوادآموزی نه تنها برای همه اعم از زن و مرد و از هر قشر و طبقه‌ای که باشند، به رسمیت شناخته می‌شود، بلکه حکومت سوادآموزی را تشویق و ترویج می‌کند. همچنین آنها را به اصل ۳۰ قانون اساسی که در بخش حقوق ملت در صفحهٔ ۱۶ کتاب درسی مطالعه کرده‌اند، توجه دهید.

محورهای عمدهٔ ارزشیابی

بیان ویژگی‌های خانواده و زندگی شهری و روستایی، یافتن شهرهای آن دوره روی نقشه، جانمایی طبقات اجتماعی روی هرم؛ و گفت‌وگو و اظهار نظر محورهای عمدهٔ ارزشیابی این درس‌اند که از طریق چک لیست مشاهدهٔ رفتار و بررسی فعالیت‌ها و همچنین آزمون‌های کتبی و شفاهی انجام می‌گیرند.

برای مطالعه بیشتر درباره موضوع درسی رجوع کنید به :

● سیر تدریجی خانواده ایرانی در دوران باستان، دکتر طوبی فاضلی‌پور، انجمن

زنان پژوهشگر تاریخ

● سیر طبقات اجتماعی و ویژگی‌های خانواده در ایران قدیم، حشمت‌الله طبیبی،

بررسی‌های تاریخی، شماره ۳۷، بهمن و اسفند ۱۳۵۰

لینک مقالات فوق را از سایت گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های

درسی دریافت کنید.

http://socialstudies_sch

اوضاع اقتصادی در ایران باستان

انتظارات یادگیری

- انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :
- انواع فعالیت‌های اقتصادی، مشاغل و حرف ایران باستان را بشمارند و با مشاغل امروز مقایسه کنند.
  - نقش و اهمیت جاده ابریشم را در تجارت داخلی و خارجی ایران بیان کنند و مسیر آن جاده را روی نقشه نشان دهند.
  - منابع درآمد حکومت در ایران باستان، نحوه تحصیل و چگونگی هزینه آن را شرح دهند.
  - از طریق پرس‌وجو از اعضای خانواده و فامیل، مالیات‌های کنونی را با عهد باستان مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

نقشه دیواری جاده ابریشم (معلم نیز می‌تواند این جاده را به صورت مصور مانند صفحه‌های ۱۳۶ و ۱۳۷ یا روی مقوا ترسیم کند یا به صورت اسلاید روی پرده نشان دهد)، کتاب درسی، تصاویری از سکه‌های دوره ایران باستان

بهتر است درس را از صفحه‌های ۱۳۶ و ۱۳۷ کتاب آغاز کنید. به دانش‌آموزان بگویید این نقشه‌ای از دنیای آن روز است. در آن دوره هر روز کاروان‌ها، کالاهایی را از این جاده‌ها حمل می‌کرده‌اند. شما به تصاویر و اسامی این کالاها نگاه کنید و آنها را فهرست کنید و روی یک کاغذ بنویسید. سپس از نظر نوع فعالیت یا بخش متعلق به فعالیت مربوطه را دسته‌بندی کنید. به آنها فرصت بدهید. برای مثال:

کشاورزی   صنعت

دانش‌آموزان در فصل چهارم با نقش کشاورزی و صنعت آشنا شده‌اند از دانش‌آموزان بخواهید عنوان صنعت و کشاورزی را بالای فهرست خود بنویسند	منسوجات، کریستال، ابزار فلزی، سرامیک، بافندگی، ابزارکار، نمک، صندلی‌های چوبی، جام، چرم، طلا، نقره	زعفران، خرما، پشم، چای، شکر، ابریشم، پنبه، بادام
--	---	--

آموزش دهید

● با انجام این فعالیت دانش‌آموزان با اهم محصولات کشاورزی و صنعتی و در واقع سطح تولید آن روزگار، آشنا می‌شوند. سپس شما ویژگی‌های مهم مربوط به کشاورزی و دامپروری مانند ابداع کشاورزی در سرزمین ایران، مقدس بودن کشاورزی، پیشرفت ایرانیان در کشاورزی و همچنین صنعت مانند منسوجات، نجاری، آهنگری و... را مطرح کنید.

برای آن‌که دانش‌آموزان به موضوع سطح و شیوه تولید بهتر پی ببرند، از آنها بخواهید فعالیت (۱) را انجام دهند.

● باید توجه کرد که تولید در آن دوره به صورت صنعت خانگی و کارگاهی بوده است. انقلاب صنعتی و اختراع ماشین در قرن هجدهم، تحول عظیمی در زندگی بشر ایجاد کرد و منجر به تولید انبوه و صنعت کارخانه‌ای شد.

پاسخ‌های احتمالی در مورد مشاغلی که در عصر باستان وجود نداشته، مثلاً خلبانی، رانندگی

لوکوموتیو، تلفنچی، برق کاری، رانندگی، نقاشی ساختمان ...

این مشاغل به دلیل عدم وجود ابزار و وسایل تولید آنها در آن دوره نمی توانسته وجود داشته باشد، اما حرفه هایی که در عصر باستان وجود داشته و امروزه هم وجود دارد؛ برای مثال باغداری، زراعت، دامپروری، نجاری، آهنگری، بافندگی، بنایی، نانوايي از این دست اند. البته باید توجه کرد که در همین مشاغل نیز تحول صورت گرفته است؛ به عبارت دیگر استفاده از ابزار و وسایل ماشینی نقش مهم و مؤثری بر تولیدات امروزی دارد. برای مثال اگر در گذشته تمام مراحل پخت و پز نان توسط نانوا انجام می شد، امروز بسیاری از مراحل تهیه نان توسط ماشین انجام می گیرد.

● در مرحله بعد، مجدداً به نقشه جاده ابریشم برگردید. بهتر است نقشه دیواری تهیه کنید و روی تابلو بزنید یا نقشه را از طریق پرده اسلاید نمایش دهید.

از دانش آموزان بخواهید روی نقشه، محدوده شرق و غرب را معین کنند. دریای مدیترانه، اقیانوس آرام، اقیانوس هند و سایر دریاها را روی نقشه نشان دهند و نام ببرند. از آنها بخواهید با انگشت مسیر جاده ابریشم را از شرق به غرب دنبال کنند و سرزمین هایی را که جاده از آنها عبور می کرده، نام ببرند. سپس آنها را به محدوده جاده در شمال ایران توجه دهید و بگوئید حکومت های باستانی مانع از ارتباط مستقیم چین با اروپا می شدند؛ چرا؟

فعالیت ۳

الف) از آنها بخواهید فکر کنند و پاسخ ها را هدایت کنید.

سرزمین های ایرانی در عهد باستان حلقه اتصال و ارتباط غرب و شرق دنیا به شمار می رفت. ایرانیان باستان در صدد بودند که از موقعیت سرزمین خود در حوزه اقتصاد و بازرگانی بهره برداری کنند. اولاً از عبور کالاهایی که از شرق به غرب می رفت و بالعکس، عوارض و حق ترانزیت دریافت می کردند؛ ثانیاً آنها ترجیح می دادند به جای صادرات مواد اولیه مثل ابریشم خام، کالاهایی ساخته شده یا منسوجات ابریشمی و ... که سود بیشتری به همراه داشت، صادر کنند.

رومی ها (اروپاییان) از این سیاست اقتصادی و تجاری ایرانیان، ناخشنود بودند. لذا موضوعات اقتصادی نیز نقش مهمی در بروز دشمنی و جنگ میان ایران و روم داشت.

— در مرحله بعد برای آموزش موضوع ضرب سکه، مجدداً از دانش آموزان بخواهید سرگذشت پول در فصل چهارم را مرور کنند و بر ابداع سکه و ضرب آن توسط داریوش هخامنشی و اهمیت سکه به عنوان واسطه ای برای مبادله تأکید کنید. در صورت امکان تصاویر سکه ها را نمایش دهید.

– برای آموزش مطالب مربوط به درآمدها و مخارج حکومت نیز مجدداً از دانش‌آموزان بخواهید
تشکیلات حکومتی و همچنین اوضاع اجتماعی را مرور کنند. به این منظور می‌توانید پرسش‌هایی در
کلاس طرح کنید.

به پایان ببرید

ضمن خلاصه و جمع‌بندی مطالب مربوط به کشاورزی و صنعت و تجارت در ایران باستان و
مخارج و درآمد حکومت، ویژگی‌های مهم این موضوعات را مرور کنید.
به عنوان فعالیت پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۲ به کار ببندیم را در منزل
انجام دهند و روی کاغذ بنویسند و با خود بیاورند.
در جامعه امروز، مالیات‌ها جنبه قانونی دارد و بر مبنای محاسبات درآمدی است و افزایش و
کاهش آن تابع نهاد قانونی و تصمیم‌گیری مجلس و به عبارت دیگر نمایندگان مردم می‌باشد و مالیات
بگیران نمی‌توانند به دلخواه خود نرخ تعیین کنند یا برخلاف قانون عمل کنند. در تنظیم نرخ‌ها و عوارض
سعی می‌شود اقشار دارای درآمدهای پایین از مالیات معاف یا مبلغ کمتری بپردازند. در نظام‌های
استبدادی گذشته، برعکس این موارد عمل می‌شده است.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای عمده ارزشیابی منطق با انتظارات یادگیری است و از چک لیست مشاهده رفتار، انجام
تکلیف‌ها (فعالیت، بحث، گفت‌وگو در کلاس و منزل) و آزمون‌های کتبی و شفاهی استفاده می‌شود.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

● ایرانیان قدیمی‌ترین کشاورزان جهان و کشاورزی ستون اصلی تمدن ایران
باستان

تاچندی پیش این نظریه در میان پژوهشگران حوزه تاریخ رایج بود که اولین تجارب کشاورزی
انسان‌ها در بخش‌های غربی منطقه میان رودان (بین النهرین) به بار نشسته است؛ اما کاوش‌های علمی

سال‌های اخیر نشان می‌دهد که بخش شرقی این منطقه یعنی سرزمین‌های غربی ایران، محل بروز و ظهور نخستین فعالیت‌های بشر برای رام کردن حیوانات و کشت و زرع بوده است.

در نتیجه کاوش‌های باستان‌شناسان در منطقه علی‌کش^۱ و کاوش‌های اخیر پژوهشگران دانشگاه توپینگن آلمان به ریاست نیکلاس کُنراد، در نوار مرزی ایران و عراق، آثار و بقایای مربوط به جوامع یک‌جانشین کشاورز در عصر نوسنگی یافت شده است.

آثار مکشوفه شامل مجموعه‌ای از اشیای قدیمی مانند ابزارهای سنگی، سنگ آسیاب، ظرف‌های سفالی، نقاشی حیوانات و انسان و دانه‌های نیم‌سوز شده غلات و حبوبات است. این یافته‌ها تصویری روشن از دوره‌های آغازین کشاورزی بشر را نشان می‌دهد و دلالت بر نقش مهم ساکنان فلات ایران در کشف و توسعه کشت و زرع دارد. ایرانیان همچنین در فن آبیاری پیشگام و مخترع کاریز (قنات) بوده‌اند.

کشاورزی در عهد باستان، پیشه اول و اصلی ایرانیان بود و در فرهنگ و باورهای انسان ایرانی، قداست، اهمیت و ارزش ویژه‌ای داشت. آیین زرتشتی، کشاورزی را فضیلتی مقدس می‌شمارد و برای آن ارج فراوانی قائل است. در وندیداد که یکی از متون دینی زرتشتیان است، آمده است: «چه بدحال است زمینی که زمان درازی بی‌بذر و بذرافشان در انتظار کشاورزی مانده است» (فرگرد ۳، بند ۲۳ و ۲۴). «دستی که گندم می‌افشاند اشویی (راستی، پاکی و نیکی) می‌افشاند» (فرگرد ۳، بند ۳۰ - ۳۳). بسیاری از جشن‌ها و آیین‌های ایرانیان باستان پیوند مستقیم با کشاورزی داشت. نوروز جشن بزرگ ایرانیان، نشانه زنده شدن طبیعت و آغاز فعالیت‌های کشت و زرع بود؛ همچنان که مهرگان دیگر جشن مهم ایران باستان، حکایت از برداشت محصول و پایان کار و کوشش کشاورزان داشت. جشن تیرگان نیز در اول تیرماه هر سال به شکرانه برداشت گندم برپا می‌شد. این جشن هنوز هم در مناطقی از استان مرکزی به مرکزیت روستای زلف‌آباد فراهان گرامی داشته می‌شود.

جاده ابریشم

جاده ابریشم به شبکه به هم پیوسته‌ای از راه‌ها با قدمت بیش از دوهزار سال گفته می‌شود که بخش‌های مختلف آسیا را به یکدیگر و به اروپا و شمال آفریقا متصل می‌کرد. این جاده از مشرق چین شروع می‌شد و پس از عبور از خاک آن کشور و نیز گذر از فلات ایران، بین النهرین و شام به دریای مدیترانه می‌رسید و از آنجا به سوی اروپا و شمال آفریقا ادامه می‌یافت.

۱- واقع در شهرستان دهلران در استان ایلام.

نخستین بار جغرافی‌دانی آلمانی به نام فردیناند فون ریشتوفن (۱۸۳۳-۱۹۰۵م) این جاده را، جاده ابریشم خواند. علت این نامگذاری، تجارت ابریشم به عنوان مهم‌ترین و گران‌بهاترین کالایی بوده است که برای قرن متمادی از طریق این جاده از چین به ایران و اروپا می‌رفته است. بسیاری از شهرهای مهم بر سر این راه قرار گرفته بودند. شهرهای بلخ، بخارا، سمرقند، مرو، طوس، نیشابور، صدرروازه (دامغان)، ری، همدان، کرمانشاه و تیسفون از جمله شهرهای بزرگ و معروف ایران در عهد باستان و دوره اسلامی بودند که جاده ابریشم از آنها گذر می‌کرد. جاده ابریشم فقط راهی برای جابه‌جایی و تجارت کالا و مال‌التجاره نبود؛ بلکه مسیری برای انتقال، تعامل و داد و ستد اندیشه‌ها و فرهنگ‌ها نیز به حساب می‌آمد. در مسیر این راه طویل، افزون بر تبادل تولیدات اقتصادی، فراورده‌های فرهنگی متنوع و متعددی نیز عرضه می‌شد و گستره مناسبی برای گفت‌وگوی فرهنگ‌ها و آیین‌های مختلف به شمار می‌رفت. فرهنگ و اندیشه ایرانی و اسلامی از طریق این راه به نقاط دوردست جهان در غرب و شرق منتقل می‌شد.

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش‌آموزان

- ۱- محمدی، محمدهادی و شکوه حاجی نصرالله، سپیده‌دم اندیشه ایرانی: از آغاز تا پایان شاهنشاهی هخامنشی، از مجموعه داستان فکر ایرانی ۱، تهران، نشر افق، ۱۳۸۵.
- ۲- —، فراز و فرود: از حمله اسکندر مقدونی تا پایان شاهنشاهی ساسانی، از مجموعه داستان فکر ایرانی ۲، تهران، نشر افق، ۱۳۸۵.
- ۳- مزینانی، محمدکاظم، سفال، مشهد، به نشر، ۱۳۸۹.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر محترم

- ۱- انصاف‌پور، غلامرضا، تاریخ زندگی اقتصادی روستاییان و طبقات اجتماعی ایران از دوران ماقبل تاریخ تا پایان ساسانیان، تهران، نشر اندیشه، ۱۳۵۵.
- ۲- امینی، امین، سکه‌های ایران قبل از اسلام، تهران، پارتیه، ۱۳۸۹.
- ۳- بدیعی، ربیع، «نگاهی به تاریخ تحولات اقتصادی ایران»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، شماره ۹۱ و ۹۲، پاییز و زمستان ۱۳۵۴، ص ۱۱۳-۱۰۵.

- ۴- پیگلسکایا، ن، شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت‌الله رضا، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۷.
- ۵- حبیبی، محسن، از شار تا شهر (تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن، تفکر و تأثر)، دانشگاه تهران، ۱۳۹۱.
- ۶- دورانت، ویل، تاریخ تمدن، ج ۱ (مشرق زمین گاهواره تمدن)، ترجمه گروه مترجمین، تهران، سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۵.
- ۷- دهقان‌نژاد، مرتضی، «تجارت عامل رویارویی شرق و غرب در جهان باستان»، نامه انجمن، شماره ۱۴، تابستان ۱۳۸۳، ص ۴-۱۵.
- ۸- رضا، عنایت‌الله، «سخنی کوتاه پیرامون اوضاع اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره ساسانیان»، مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۲۹، آذر و دی ۱۳۴۹، ص ۱-۲۸.
- ۹- —، «نقش ایران در جاده ابریشم تا پایان عهد ساسانی»، ایران شناخت، شماره ۵، تابستان ۱۳۷۶، ص ۱۹۸-۲۱۱.
- ۱۰- زرین‌کوب، عبدالحسین، تاریخ مردم ایران قبل از اسلام، ج ۱، تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۸.
- ۱۱- سلطان‌زاده، حسین، تاریخ مختصر شهر و شهرنشینی در ایران، چهارطاق، ۱۳۹۱.
- ۱۲- شایگان، حسن، «ساختار دولت و طبقات در دوران ساسانی»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۴۳ و ۱۴۴، مرداد و شهریور ۱۳۷۸، ص ۱۴-۳۱.
- ۱۳- طبیبی، حشمت‌الله، «سیر طبقات اجتماعی و ویژگی‌های خانواده در ایران قدیم»، مجله بررسی‌های تاریخی، شماره ۳۷، بهمن و اسفند ۱۳۵۰، ص ۷۳-۱۰۶.
- ۱۴- لوکاس، هنری، تاریخ تمدن از کهن‌ترین روزگار تا سده ما، ج ۱، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران، ۱۳۶۶.
- ۱۵- محمودآبادی، سیداصغر، «جاده ابریشم در ساختار تمدن سه دولت ایران، چین و روم باستان (دوران اشکانیان)»، فصلنامه فرهنگ و هنر، اصفهان، شماره ۲۷ و ۲۸، بهار و تابستان ۱۳۸۳، ص ۱۱۵-۱۳۸.
- ۱۶- ملک‌زاده بیانی، تاریخ سکه، از قدیمی‌ترین ازمینه تا دوره اشکانیان، ج ۱، دانشگاه تهران، ۱۳۵۵.
- ۱۷- آزاد ارمکی، تقی، جامعه‌شناسی خانواده ایرانی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ دوم، ۱۳۸۵.

شبکه مفهومی فصل دوازدهم : فرهنگ و تمدن ایران باستان

عقاید و سبک زندگی مردم ایران باستان

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

- ویژگی‌های دین زرتشت، اصول عقاید مهم آن و اوضاع دینی دوره ساسانی را توضیح دهند.
- خوراک‌ها و آداب غذایی ایرانیان باستان را بیان و با زمان کنونی مقایسه کنند.
- ویژگی‌های پوشاک ایرانیان باستان را براساس شواهد و مدارک (نقش برجسته‌ها و نقاشی‌ها) بیان کنند.
- جایگاه و اهمیت ورزش و رشته‌های ورزشی رایج در ایران باستان را شرح دهند و با امروز مقایسه کنند.
- جشن‌های معروف ایران باستان را نام ببرند و مراسم و آداب جشن نوروز در عهد باستان و ایران امروز را با هم مقایسه کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، تصاویر نقش برجسته که پوشاک و لباس آن دوره را نشان می‌دهد، تصاویری از ظروف و وسایل آن دوره که با پرده اسلاید نمایش داده می‌شود.

از آنجا که تغییر و تحول و تداوم یک مفهوم کلیدی در این حوزه است، برای آماده‌سازی دانش‌آموزان از آنها بخواهید با توجه به آنچه تاکنون دربارهٔ ایران باستان خوانده‌اند، فضای زندگی در آن دوره را مجسم کنند و سپس به عناصر و فعالیت‌های مردم اشاره کنند و ویژگی آن را بگویند (مثل عقاید دینی، لباس، غذا، ورزش و غیره...) (روش بارش مغزی).

آنها را متوجه این نکته کنید که علی‌رغم تغییر و تحولات و ظهور سلسله‌ها و حکومت‌ها، اولاً مقوله‌های سبک زندگی مثل دین، غذا، ورزش و سرگرمی‌ها و جشن‌ها در زندگی بشر تا به امروز تداوم یافته است؛ ثانیاً بعضی از جنبه‌ها و عناصر این مقوله‌ها نیز هنوز پابرجاست و همواره از نسلی به نسلی و از دوره‌ای به دورهٔ دیگر انتقال یافته‌اند.

همچنین قبل از شروع درس، یک هفته فرصت بدهید که دانش‌آموزان فعالیت شمارهٔ ۶ صفحهٔ ۱۴۷ را انجام دهند و به عبارت دیگر دربارهٔ اجزای سفرهٔ هفت سین و پختن سمنو پرس‌وجو کنند و نتیجه را به کلاس بیاورند.

سپس عناوین این مقوله‌ها را روی تابلو بنویسید: دین، تغذیه، پوشاک، ورزش، جشن‌ها.

آموزش دهید

پیشنهاد می‌شود این درس را با این پرسش شروع کنید: پیروان چه دین‌های رسمی هم اکنون در ایران زندگی می‌کنند؟ ممکن است قانون اساسی را که قبلاً با آنها ورق زده‌اید، به کلاس ببرید و بخواهید ادیان رسمی را که در قانون اساسی نام برده شده‌اند، بیان کنند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان در جریان بحث و گفت‌وگو با مراجعه به قانون اساسی، به دین‌های اسلام، مسیحیت، یهود و زرتشتی اشاره کنند. سپس توضیح دهید در عصر باستان اکثر ایرانیان پیرو دین زرتشتی بودند. پس از آن تدریس با طرح پرسش‌های دیگری از قبیل: «دین زرتشتی منسوب به کدام پیامبر است؟ اصول عقاید مهم دین زرتشتی چیست؟ کتاب زرتشتیان چیست؟ و پیروان زرتشت در کجا عبادت می‌کنند؟»، بحث را ادامه دهید.

برای آموزش مبحث تغذیه و آداب غذا خوردن پیشنهاد می‌شود تدریس این مبحث را با جمله‌ای انگیزشی مانند: «بچه‌ها حتماً برای شما بسیار جذاب و جالب خواهد بود که بدانید اجداد ما در عصر باستان چه مواد خوراکی‌ای مصرف می‌کرده‌اند و آداب غذایی آنان چگونه بوده است؟ برای

دانستن این نکته، مطالب صفحه ۱۴۳ را به دقت مطالعه کنید و به تصاویر آن به خوبی توجه کنید و سپس فعالیت شماره ۲ صفحه ۱۴۴ را انجام دهید.

فعالیت

فراورده‌های دامی، لبنیات، غلات، میوه‌ها و سبزیجات مواد غذایی طبیعی بودند که ایرانیان باستان مصرف می‌کردند و آن بخش از مواد غذایی امروز که فراورده فناوری‌های جدیدند؛ مانند فست‌فودهایی نظیر سوسیس، کالباس، همبرگر، چیپس، پفک، شکلات، بیسکویت و... در عصر باستان وجود نداشته و استفاده نمی‌شده است.

به علاوه امروزه انواع کنسروها، رب گوجه و آب میوه‌هایی که مواد نگه‌دارنده دارند، در بسته‌بندی‌های صنعتی در بازار عرضه می‌شود.

توجه: مقاله‌های «هنرهای زیبای خوراک‌پزی و خوان‌آرایی در ایران باستان» نوشته سید محمدعلی امام شوشتری و «آداب سفره در ایران باستان و ایران دوره اسلامی» اثر هادی وکیلی، حاوی اطلاعات جالبی در موضوع خوراک و آداب غذایی ایرانیان باستان هستند. به بخش منابع فصل رجوع کنید.

نکته: آسیاب‌های دستی سنگی، آسیاب‌های آبی، آسیاب‌های بادی، و آسیاب‌های ماشینی (دیزلی - برقی) انواع آسیاب‌هایی‌اند که بشر تاکنون ابداع و از آنها استفاده کرده است. ایرانیان در ابداع آسیاب پیشگام بوده‌اند. بقایای آسیاب‌های آبی عصر باستان در شوشتر هنوز پابرجاست. **مبحث پوشاک:** پوشش نیز مانند تغذیه یکی از اجزا و عناصر مهم سبک زندگی در هر فرهنگی است. در نگاه ایرانیان باستان پوشیدگی بدن خواه برای مرد و خواه برای زن امری مهم و ارزشمند محسوب می‌شد و برهنگی خوشایند آنان نبود؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود برای تدریس این مبحث توجه دانش‌آموزان را به تصاویر صفحه ۱۴۴ کتاب جلب کنید و از آنان بخواهید براساس تصاویر مذکور، ویژگی اصلی و اساسی لباس ایرانیان باستان را - که همان پوشیدگی بدن و اجتناب از برهنگی است - استنباط کنند و فعالیت شماره ۱ را انجام دهند.

فعالیت ۱- دانش‌آموزان را راهنمایی و هدایت کنید تا از طریق مشاهده تصاویر نقش برجسته و نقاشی شده، اجزای لباس ایرانیان باستان را ذکر کنند.

در لباس مربوط به زن اشکانی واقع در گنجینه پالمیر دمشق می‌توان عمامه سر و چادر روی آن،

پیراهن گشاد و پرچین و زیورآلات متعدد دور گردن را مشاهده کرد. در لباس مربوط به مردان پارسی و مادی، دو نوع کلاه، پیراهن‌های گشاد یا تنگ با چین، آستین‌های تنگ و میج‌دار یا آستین‌های گشاد و چین‌دار و داشتن یا نداشتن شلوار، گل کمر بند، کفش‌های ساقه کوتاه زبانه‌دار قابل مشاهده است.

مبحث ورزش: برخی جملات و نکته‌های انگیزشی، مقدمه مناسبی برای ورود به موضوع ورزش در ایران باستان است. مثلاً اینکه «بچه‌ها شنیده‌اید امروز به برخی از قهرمانان ورزشکار مانند غلامرضا تختی، لقب پهلوان را داده‌اند؟ آیا می‌دانید پهلوان و پهلوانی پیشینه‌ای کهن در تاریخ ایران زمین دارد و قدمت آن به دوران باستان می‌رسد؟ پهلوانان افرادی بودند که علاوه بر جسم ورزیده و زور بازو، به صفات اخلاقی چون جوانمردی، صداقت و قناعت اشتهار داشتند؟»

سپس توضیح بیشتری دربارهٔ ورزش در ایران باستان ارائه دهید و از دانش‌آموزان بخواهید با مطالعه مطالب صفحه ۱۴۵، فعالیت‌های آن را انجام دهند.

فعالیت ۳- کشتی، سوارکاری، تیراندازی با کمان، چوگان، پرتاب نیزه، پیاده‌روی و کوه‌نوردی از جمله ورزش‌های مرسوم در عصر باستان است که هنوز هم رایج‌اند و بسیاری از آنها هنوز جزء رشته‌های ورزشی مهم و پرطرفدار محسوب می‌شوند.

فعالیت ۴- برخی از رشته‌های ورزشی رایج امروزی مانند فوتبال، والیبال، بسکتبال، هندبال، اسکی، اتومبیلرانی و موتورسواری، در عصر باستان مرسوم نبوده‌اند، زیرا هنوز وسایل و ابزارهایی که برای این گونه ورزش‌ها لازم است، شناخته شده نبودند.

● برای آموزش مبحث جشن‌ها پیشنهاد می‌شود علاوه بر فعالیت تحقیق و پرس‌وجو که در بخش آماده‌سازی به آن اشاره شد، از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت «۱» به کار ببندیم را انجام دهند و یک کارت نوروزی زیبا درست کنند که مضمون آن هفت سین، نوشدن طبیعت و دعای تحویل سال باشد. کارت‌ها را روی تابلویی بزنید و در کلاس به نمایش بگذارید. با انجام این فعالیت و آمادگی دانش‌آموزان تأکید کنید جشن نوروز یکی از میراث فرهنگی ما ایرانیان است (این روز توسط سازمان ملل متحد نیز به عنوان میراث فرهنگی شناخته شده است. رجوع کنید به دانستنی‌های معلم).

همچنین نوروز یکی از عناصری است که در طول تاریخ در فرهنگ ما تداوم یافته است. سپس از طریق پرسش و پاسخ و ارجاع به متن صفحه‌های ۱۴۶ و ۱۴۷ نوروز در زمان گذشته و حال را مقایسه کنید.

● در حین تدریس، فلسفه جشن‌های ایران باستان را که با پرستش و دعا به درگاه خداوند همراه بوده است، بیان کنید.

● در حین تدریس بر این نکته تأکید کنید پس از ورود اسلام به ایران، از آنجا که دین اسلام هر چه را عقلانی بوده، تأیید کرده است، مسلمانان این جشن را نیز که در واقع نو شدن طبیعت و از نشانه‌های رحمت الهی است، حفظ کرده‌اند.

● در حین تدریس به فلسفه و جنبه‌های ارزشمند اجتماعی آیین‌های مختلف نوروزی مثل دید و بازدید فامیل، به دیدار بزرگ‌ترها یا عیادت بیماران رفتن، هدیه دادن، نظافت و...، تأکید و سعی کنید از طریق پرسش و پاسخ، ابعاد اجتماعی جشن نوروز را از زبان خود آنها بشنوید.

توضیح دهید که ایرانیان باستان به بهداشت و سلامتی جسم و روح و روان اهمیت می‌دادند؛ از این رو، شادی و شاد زیستن برای آنان ارزش و اهمیت ویژه‌ای داشت و به نوعی مقدس شمرده می‌شد. این موضوع بیانگر بُعد دینی جشن‌ها است؛ بنابراین مراسم جشن همواره با دعا به درگاه اهورا مزدا و ستایش او و دیگر ایزدان برگزار می‌شد.

از سوی دیگر، جشن‌های ایران باستان، با گردش فصول و فعالیت‌های کشاورزی نیز ارتباط بسیاری داشت. نوروز، زمان آغاز سال، شروع فصل بهار و رویش طبیعت بود که حکایت از شروع فعالیت‌های کشاورزی می‌کرد؛ چنان‌که جشن مهرگان در نیمه ماه مهر بیانگر تغییر فصل و پایان فعالیت کشاورزی به شمار می‌رفت.

به منظور همین مطالب از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۵ صفحه ۱۴۷ را انجام دهند. از دانش‌آموزان بخواهید تقویم با خودشان همراه داشته باشند تا با مراجعه به تقویم بتوانند این فعالیت را پاسخ دهند.

فعالیت ۵

یا مقلب القلوب و الابصار :	ای دگرگون‌کننده قلب‌ها و چشم‌ها
یا مدبر الیل و النهار :	ای گرداننده و تنظیم‌کننده روزها و شب‌ها
یا محول الحول و الاحوال :	ای تغییردهنده حال انسان و طبیعت
حول حالنا الی احسن الحال :	حال ما را به بهترین حال دگرگون فرما

فعالیت ۶

(الف)

۱- سیب : نماد سلامتی؛	۲- سنجید : نماد فرزاندگی و زایش؛
۳- سبزه : یادآور سبزی و نشاط؛	۴- سمنو : سمبل قدرت و توانمندی؛
۵- سیر : نماد سیری چشم و دل؛	۶- سرکه و سماق : نماد تسلیم و رضا و صبر؛

۷- سکه : نماد خیر و برکت و دارایی

ب) مواد لازم برای تهیه سمنو : جوائه گندم آرد سبوس‌دار

طرز تهیه : شیره جوائه گندم را استخراج و با آرد گندم مخلوط می‌کنند و با مقداری آب روی شعله اجاق می‌گذارند، آن قدر حرارت می‌دهند تا غلیظ شود. مایع سمنو هنگام حرارت دادن باید مرتب به هم زده شود تا ته نگیرد و مثل حلوا شود.

به پایان برید

ضمن خلاصه نمودن و جمع‌بندی مطالب مهم درسی، به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید فعالیت شماره ۷ را داوطلبانه انجام دهند (تفاوت‌های فردی را در نظر بگیرید، ضمناً در صورتی که بعضی دانش‌آموزان تمایل به نوشتن نداشته باشند، ممکن است با نقاشی این سبک زندگی را نشان دهند).

توجه کنید این فعالیت یک خلاقیت است و در ضمن منجر به این می‌شود که دانش‌آموزان ابعاد مختلف سبک زندگی در ایران باستان را به دقت مطالعه و مرور کنند تا بتوانند این انشای تخیلی را بنویسند و خود را در فضای ایران باستان مجسم کنند.

در جلسه بعد از داوطلبان بخواهید نوشته خود را درباره یک روز زندگی در «ایران باستان» در کلاس بخوانند و برگه‌ها را در پوشه کار قرار دهید.

ملاحظات تدریس / دانستنی‌های معلم

جشن نوروز

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نشست ۴ اسفند ۱۳۸۸ برابر با ۲۳ فوریه ۲۰۱۰، با تصویب قطعنامه‌ای، ۲۱ مارس برابر با اول فروردین را به عنوان روز جهانی نوروز به تصویب رساند و در تقویم خود گنجانده. در نتیجه این اقدام که به ابتکار و پیشنهاد جمهوری اسلامی ایران و با همکاری کشورهای تاجیکستان، افغانستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، ترکیه و جمهوری آذربایجان انجام گرفت، نوروز ایرانی به عنوان یک مناسبت بین‌المللی به رسمیت شناخته شد. پیشتر از آن در ۸ مهر ۱۳۸۸ نیز سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد، یونسکو، عید نوروز را به عنوان میراث فرهنگی و معنوی بشر به ثبت رسانیده بود.

دانش و هنر در ایران باستان

انتظارات یادگیری

انتظار می‌رود دانش‌آموزان بتوانند :

– با استفاده از شواهد و مدارک خلاقیت‌ها و مهارت‌های علمی و هنری ایرانیان باستان را بیان کنند.

– با استفاده از داده‌ها، روند تحول و تداوم خط و زبان را در ایران باستان شرح دهند.

– از طریق مراجعه به پایگاه سازمان میراث فرهنگی یکی از استان‌ها، اطلاعات یا تصاویری از بناهای تاریخی عصر باستان گردآوری کنند.

– با درست کردن کارت پستال، نقاشی، کاردستی یا سایر فعالیت‌های هنری، هنرهای ایران باستان را به نمایش بگذارند.

– نسبت به دستاوردها و جلوه‌های فرهنگ و تمدن ایران باستان احساس تعلق و افتخار کنند.

مواد و وسایل مورد نیاز

کتاب درسی، کاربرگ‌های شماره ۲۰ و ۲۱، بازدید علمی (در استان‌هایی که بناهای تاریخی ایران باستان وجود دارد یا موزه‌هایی که آثار فرهنگی و هنری این دوره را به نمایش می‌گذارد)، تصاویری از انواع خط و سیر تحول آن، تصاویری از ابنیه و معماری و آثار هنری ایران باستان (به صورت کارت روی مقوا بچسبانید یا از طریق نرم‌افزارها و اینترنت جست‌وجو و روی پرده اسلاید نمایش دهید)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

برای آمادگی و ایجاد انگیزه در این درس می‌توانید از روش‌های مختلف استفاده کنید :

● دانش‌آموزان را به بازدید علمی از آثار تاریخی ایران باستان (در استان‌هایی که چنین آثاری وجود دارد) ببرید و از آنها بخواهید در ویژگی‌ها، محل و موقعیت، نوع معماری و... این آثار و ابنیه دقت کنند و به طور گروهی یک گزارش کوتاه بنویسند.

● دانش‌آموزان را به مفهوم میراث فرهنگی که در درس‌های قبل آموخته‌اند، ارجاع دهید و مجدداً با استفاده از تصاویر میراث مادی و معنوی به‌جا مانده از دوره‌های قبل را بررسی و مرور کنند.

● تصاویری از معماری، آثار هنری و مانند آنچه در صفحه‌های ۱۴۹ و ۱۵۱ وجود دارد، در کلاس نمایش دهید (از طریق جست‌وجو در نرم‌افزارها و اینترنت و نمایش روی پرده اسلاید یا از طریق تهیه عکس‌ها و چسباندن آنها روی مقوا)، سپس توضیح مختصری درباره ویژگی آن اثر به‌طوری که در دانش‌آموزان ایجاد انگیزه کند، بدهید؛ برای مثال :

— این کتیبه‌ها را نگاه کنید، به خط میخی نوشته شده... آیا می‌توانید آن را بخوانید؟ یا حدس بزنید روی چه چیزی نوشته شده است؟ چرا؟

— به تصویر این بز کوهی که روی آن گلدان است، توجه کنید. آیا جنس آن از روکش طلا است؟ آیا دقت کرده‌اید که برای بز بال گذاشته‌اند؟ (اساطیر) آیا می‌دانید که این دسته گلدان در موزه لوور پاریس نگاه‌داری می‌شود؟ به شاخ‌ها و سم‌ها نگاه کنید. چقدر ظریف کار شده است؟ بعد در کلاس فضای طرح سؤال ایجاد کنید.

● یکی از راه‌های ورود به مباحث درسی نیز انجام فعالیت‌های کاربرگ‌های ۲۰ و ۲۱ در شروع کلاس است. دانش‌آموزان با انجام این تمرین‌ها ترغیب می‌شوند که درباره خط و زبان در دوره ایران باستان بیشتر بیاموزند.

به دانش‌آموزان بگویید : آیا فکر می‌کنید مردم ایران در گذشته دور نیز مانند امروز صحبت می‌کردند؟ آیا آنها همین واژه‌هایی را که ما به کار می‌بریم، به کار می‌بردند؟ بیایید تمرین کنیم.

جهت انجام کاربرگ شماره ۲۰، دانش‌آموزان را راهنمایی کنید تا از طریق شباهت ظاهری و لفظی، واژگان دو ستون را به شرح زیر با یکدیگر مطابقت دهند :

آپ ← آب؛ آتر / آذر ← آتش؛ آرتاوهشتا ← اردیبهشت؛ باژ ← باج (خراج)؛ پوسر ← پسر؛ پوهل ← پُل؛ خرزنگ ← خرچنگ؛ دات ← داد (عدل، دادگری)؛ دوش خِم ← دَرخیم؛ راستگ

← راسته (بازار)؛ کی کوات ← کیقباد؛ ماهیگ ← ماهی؛ وُهومن ← بهمن؛ وهیشت ← بهشت؛ هورشید ← خورشید؛ هونر ← هنر؛ پیشگ ← پیشه.

توجه: به هیچ وجه از دانش‌آموزان نخواهید محتوای کاربرگه را حفظ کنند. از این واژگان در ارزشیابی‌های کتبی و شفاهی سؤالی طرح نخواهد شد.

سپس از دانش‌آموزان بخواهید کاربرگه شماره ۲۱ را اجرا کنند. ابتدا تصویر کتیبه میخی را نشان دهید و بعد به آنها بگویید: بیایید نوشتن خط میخی را تمرین کنید.

(توجه کنید هدف از این کاربرگه آموزش خط میخی نیست؛ بلکه هدف جلب توجه و علاقه دانش‌آموزان به فرهنگ و تمدن ایران باستان است).

ابتدا واژه را به فارسی باستان بخوانید. برای مثال، بنویسید:

وَ رَ رَ کَ (یعنی بزرگ) حال هر یک از علائم وَ رَ رَ کَ را در جدول پیدا کنید و نماد میخی آن را بگذارید.

در تمرین ۲ کاربرگه از دانش‌آموزان بخواهید حدس بزنند یا با مراجعه به تصاویر متن کتاب، پاسخ را بنویسند. خط‌های تصویری در تمدن‌های پیش از آریایی‌ها، یعنی در تمدن‌هایی چون جیرفت و ایلام به کار می‌رفته است. خط میخی در دوره هخامنشیان و خط پهلوی در دوره اشکانیان و ساسانیان رواج داشته است.

آموزش دهید

وقتی با انجام کاربرگه‌ها انگیزه‌ای برای یادگیری پدید آمد، آنگاه سیر تحول زبان فارسی را که یکی از مؤلفه‌های مهم فرهنگ و تمدن کهن ایرانی است، مطرح کنید. زبان فارسی در طی دوران طولانی از گذشته تاکنون دچار تغییراتی شده؛ اما اساس و هویت اصلی خود را از دست نداده و یکی از عوامل حفظ و ماندگاری هویت ملی ایرانیان بوده است. پس از توضیح سیر و مراحل تحول زبان با توجه به کاربرگه‌ای که انجام شده به دو مفهوم تغییر و تداوم، آنچه تغییر کرده و آنچه تداوم یافته، تأکید کنید.

● قانون اساسی را به کلاس ببرید. از دانش‌آموزان بخواهید اصل ۱۵ را پیدا کنند و بخوانند و معنای این اصل را برای آنها توضیح دهید.

توجه : عنوان یکی از دروس کتاب فارسی پایه هفتم این است : چرا زبان فارسی را دوست دارم؟
از دانش آموزان بخواهید این درس را در منزل بخوانند. بعد با عبارات و جملات خودشان در یکی دو جمله روی یک کاغذ بنویسند : چرا زبان فارسی را دوست دارند و نوشته را به کلاس بیاورند. نوشته ها را در پوشه کار قرار دهید.

● خط

خط نیز یکی دیگر از عناصر برجسته فرهنگ و تمدن است. انتظار می رود دانش آموزان با مطالعه متن صفحه ۱۱۴ و ملاحظه شکل خطوط رایج در عصر باستان و مشاهده تصویر دو کتیبه به خط میخی و پهلوی، این نکته را درک کنند که ایرانیان در دوره های مختلف، خط را از سایر اقوام و ملت ها اقتباس و مطابق با ویژگی های زبان خود در آن دخل و تصرفاتی کرده اند.

نکته : عنوان خطوط ترسیمی روی نمودار خط زمان، صفحه ۱۴۹ :

از چپ به راست : ۱- خط تصویری تمدن جیرفت از نوع هندسی، ۲- خط تصویری ایلامی، ۳- خط میخی دوره هخامنشی، ۴- خط پهلوی دوره ساسانی.

از دانش آموزان بخواهید فعالیت های صفحه ۱۴۹ را انجام دهند.

فعالیت ۲- نیاز به شمارش و محاسبه کردن، نخستین محرک بشر برای ابداع و اختراع خط بوده است. پس از این که انسان ها شروع به دامپروری و کشاورزی کردند و یک جانشین شدند، روابط و نوع همکاری آنان با یکدیگر گسترده تر شد. از این رو، ناگزیر شدند مقرراتی وضع کنند تا براساس آن با یکدیگر همکاری کنند، بنابراین ضرورت داشت مقررات مذکور در جایی ثبت و ضبط (نگارش) شود تا از خاطر نرود و افراد همگی ملزم و متعهد به انجام آنها باشند. علاوه بر نیازهای مذکور، تمایل به حفظ خاطره و میل به ماندگاری نام و نشان، یکی دیگر از انگیزه های بشر برای ابداع خط بوده است.

فعالیت ۳- چون علامت و نشانه های این خط شبیه به میخ است، به خط میخی معروف شده است.

فعالیت ۴- این شکل از خط ایلامی از نوع خط تصویری است.

سپس به موضوع دانش بپردازید. توجه کنید که دانش و آموزش، پایه های اصلی و استوار هر تمدنی به شمار می روند و بدون اینها هیچ تمدنی به وجود نمی آید. شواهد و مدارک متقن و معتبر

بسیاری دلالت بر آن دارد که خردگرایی و توجه به تعلیم و تربیت یکی از ویژگی‌های شاخص فرهنگ ایران در دوره باستان است. ایران از قدیمی‌ترین زمان، یکی از سرزمین‌های اصلی طلوع و تجلی حکمت و خرد بوده است. دین زرتشتی اعتبار و ارزش ویژه‌ای برای دانش و دانش‌اندوزی قائل شده است و در کتاب اوستا، معلم، مقامی والا دارد و زرتشت پیامبر، معلم خوانده شده است. با تأسیس امپراطوری‌های بزرگ و قدرتمند هخامنشی و ساسانی و در پی آن امنیت نسبی و گسترش ارتباط‌های فرهنگی بین‌المللی، شرایط مساعدتری برای اعتلای علمی در ایران فراهم آمد. در آن دوره سرزمین ما، مرکز تبادلات علمی و جذب دانشمندان آن روزگار شد و در رشته‌های مختلف علمی، هنری و معماری از قبیل حکمت (فلسفه)، نجوم، پزشکی (طب)، ریاضی و هندسه، گاه‌شماری (تقویم) و... پیشرفت‌های چشمگیری حاصل شد و کتابخانه‌ها و مراکز علمی متعددی ایجاد گردید. شما در این درس با گوشه‌هایی از دستاوردهای علمی، فنی، هنری و معماری ایرانیان باستان آشنا می‌شوید.

سپس فیلم یا تصاویری از آثار و ابنیه تاریخی، ظروف و وسایل متعلق به ایران باستان را از مادها تا ساسانیان نمایش دهید (در صورتی که به فیلم یا تصویری دسترسی ندارید، از تصاویر کتاب استفاده کنید) و توجه دانش‌آموزان را به ابعاد علمی این آثار و توانمندی‌های فنی سازندگان آنها جلب کنید. فعالیت شماره ۶ به همین منظور طراحی شده است که دانش‌آموزان با مشاهده دقیق تصاویر ظروف و اشیای متعلق به عصر باستان، به توانایی‌های علمی و مهارت‌های فنی ایرانیان باستان پی ببرند.

فعالیت ۶- انتظار می‌رود اعضای هر گروه با ملاحظه تصاویر مذکور و زیرنویس آنها، بتوانند تشخیص دهند ایرانیان باستان:

۱- انواع فلزات مثل طلا، نقره، مس، مفرغ، برنز و... را می‌شناخته‌اند، ۲- طریقه ذوب و استخراج فلزات را می‌شناخته‌اند؛ زیرا فلزات مذکور به صورت خالص در طبیعت موجود نبوده است، ۳- به دانش و فن ریخته‌گری و قالب‌ریزی مسلط بوده‌اند که توانسته‌اند چنین ظروفی بسازند، ۴- ذوق و مهارت هنری بالایی داشته‌اند که توانسته‌اند ظروفی با چنان ظرافت، دقت و زیبایی طراحی کنند، ۵- در طراحی و محاسبات هندسی تبحر داشته‌اند.

(شناخت فلزات، ذوب و استخراج فلزات، ریخته‌گری و قالب‌ریزی، طراحی و ذوق هنری، محاسبات هندسی، سفالگری)

● در زمینه معماری، تصاویری را نمایش دهید (یا آنها را به گزارش بازدید علمی که انجام شده، ارجاع دهید).

فعالیت ۷- بیشتر بناهای باقی مانده از دوره باستان را کاخ‌ها، آتشکده‌ها، قلعه‌ها و پل‌ها (ابنیه

حکومتی و عمومی) تشکیل می‌دهند و تقریباً از خانه‌های مردم عادی آثار چندانی برجای نمانده است. علت این پدیده را باید در نوع مصالح ساختمانی مورد استفاده، نحوه ساخت و ساز، و نوع معماری جست و جو کرد. شاهان و سایر صاحب منصبان حکومتی، مرغوب‌ترین مصالح ساختمانی و بهترین ماهرترین مهندسان، بنایان، کارگران و سنگ تراشان را برای ساختن کاخ‌ها، آتشکده‌ها (معابد)، پل‌ها و قلعه‌ها به خدمت می‌گرفتند؛ بنابراین، بنایی که ساخته می‌شد، از استحکام کافی برخوردار بود و در برابر حوادث طبیعی یا تخریب‌های انسانی مقاوم تر بود؛ اما مردمان عادی را این توان و امکان نبود که ساختمان‌هایی با چنان مصالح مرغوب و مستحکم بنا کنند، بنابراین، ساختمان‌هایی که مردم عادی می‌ساختند، نمی‌توانست در برابر آسیب‌های طبیعی و انسانی مدت زمان زیادی دوام آورد.

به پایان ببرید

با خلاصه و جمع بندی مطالب مربوط به سیر تحول خط و زبان و دستاوردهای علمی و هنری از ایران باستان، یک بار دیگر توجه دانش‌آموزان را به ارزش و اهمیت میراث فرهنگی جلب کنید. به عنوان تکلیف پایانی از دانش‌آموزان بخواهید به طور داوطلبانه یکی از فعالیت‌های زیر را انجام دهند:

فعالیت ۸ صفحه ۱۵۱، هریک از دانش‌آموزان تصویر یا کارت پستالی از یک بنای ایران باستان را به همراه حدود یک پاراگراف توضیح درباره آن، به کلاس بیاورند و روی تابلو نصب کنند. و فعالیت ۲ به کار بیندیم: دانش‌آموزان علاقه‌مند به کاردستی ماکتی از یک اثر تاریخی ایران باستان بسازند.

محورهای عمده ارزشیابی

محورهای ارزشیابی منطبق با انتظارات یادگیری است. تشخیص انواع خط روی تصاویر، بیان ویژگی‌های خط، زبان، دانش و هنر، فعالیت‌های کلاسی، پاسخ به سؤالات، گردآوری تصاویر و انجام کاردستی و مدل‌سازی که از طریق چک‌لیست‌های مشاهده و بررسی رفتار و فعالیت‌ها و آزمون‌های کتبی و عملکردی مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد.

پیدایش و سیر تکامل خط

پیدایش و اختراع خط، فرایندی تدریجی و چند مرحله‌ای بوده است که با نشانه‌ها و نقاشی‌ها آغاز شد و تا ابداع الفبا و تکامل خط تداوم پیدا کرد. انسان‌های نخستین با استفاده از نشانه‌هایی مانند چوب خط‌ها، ریسمان‌های گره خورده، گردنبندهای صدفی و... منظور و مقصود خود را به دیگران می‌فهماندند.

خط تصویرنگار: نقاشی به ویژه غارنگاری‌ها، اولین گام اساسی بشر برای اختراع خط به شمار می‌رود. در این مرحله انسان‌ها برای بیان منظور خود، شکل و صورت اشیاء را ترسیم می‌کردند. این شکل از خط، ارتباطی با زبان گفتاری نداشت؛ زیرا تصاویر، معرف اشیای موجود بودند؛ نه بیانگر نام‌های آن اشیاء در زبان خاص.

خط اندیشه‌نگار: با گذشت زمان، تصاویر ساده و نمادین تر شد و ویژگی انتزاعی نیز به خود گرفت تا بتواند مفاهیم، اندیشه، احساسات و عواطف انسان‌ها را نشان دهد. به عبارتی تصویر نه فقط معرف یک شیء، بلکه بیانگر صفات و مفاهیم مرتبط با آن شیء نیز بود؛ مثلاً تصویر خورشید بیانگر روز، روشنایی، گرما و حرارت بود؛ همچنان که تصویر چشم اشک آلود، نشانه غم و اندوه محسوب می‌شد. این گونه تصاویر را خط اندیشه‌نگار یا مفهومی می‌نامند.

خط واژه‌نگار: نارسایی و مشکلات خط تصویری، موجب تحولی در نگارش خط و پیوند و بستگی آن به زبان گفتاری شد. در این مرحله از تکامل خط، برای واژه‌های مستعمل در زبان، نشانه و علامتی تعیین شد و هر واژه مستقلاً با تصویری خاص نمایش داده می‌شد.

خط آوانگار و الفبایی: ایراد خط واژه‌نگار، کثرت نشانه‌هایی بود که برای هر واژه در نظر گرفته شده بود و به خاطر سپردن این نشانه‌ها، بسیار سخت و دشوار بود. از این‌رو، سرانجام برای آواها (اصوات) و حروفی که در زبان به کار می‌رفت، نشانه‌هایی قراردادی، معین شد و خط آوانگار و الفبایی مانند خط میخی هخامنشی، خط پهلوی اشکانی و ساسانی به وجود آمد.

معرفی منابع برای مطالعه و تحقیق دانش آموزان

- ۱- آراین، آرمان، سپیتمان (داستان زندگی زرتشت)، تهران، ایران بان، ۱۳۸۸.
- ۲- الوندی، عزت الله، سرگذشت موسیقی در ایران، از مجموعه فرهنگ و تمدن ایرانی ۲، تهران، افق، ۱۳۹۱.
- ۳- براتی، پرویز، سرگذشت نقاشی در ایران، از مجموعه فرهنگ و تمدن ایرانی ۲، تهران، افق، ۱۳۹۱.
- ۴- تذهیبی، روزبه و نسترن ربانی، جشن های ایرانی، تهران، نظر و کتاب خروس، ۱۳۸۹.
- ۵- خیراندیش، عبدالرسول، تمدن ایران باستان، تهران، مدرسه، ۱۳۸۷.
- ۶- سالاری، حسن، علم در ایران باستان، تهران، محراب قلم، ۱۳۸۷.
- ۷- پگاه راد، بهمن، تخت جمشید، تهران، مدرسه، ۱۳۸۸.
- ۸- فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، زیر نظر شورای کتاب کودک، ۱۴ ج، ۱۳۶۵-۱۳۹۱.
- ۹- محبوبی، اعظم و فرمهر منجزی، نوروز، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۸.
- ۱۰- گیاهی یزدی، حمیدرضا، تاریخ نجوم در ایران، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۸.

معرفی منابع برای مطالعه بیشتر معلم

- ۱- افشاری، حسن، هنر نقاشی ایران از آغاز تا اسلام، تهران، پازینه، ۱۳۹۰.
- ۲- امام شوشتری، محمدعلی، «هنرهای زیبای خوراک پزی و خوان آرای در ایران باستان»، مجله بررسی های تاریخی، شماره ۱۳، اردیبهشت ۱۳۴۷، ص ۹۷-۱۲۴.
- ۳- اورنگ، م، «پیدایش جشن نوروز»، مهر، شماره ۱۲۹، فروردین ۱۳۴۵، ص ۴۷-۴۹.
- ۴- بلوک باشی، علی، نوروز، جشن نوزایی آفرینش، (دفتر هفتم مجموعه از ایران چه می دانم؟)، تهران، دفتر پژوهش های فرهنگی، ۱۳۸۹.
- ۵- بویس، مری، «آتش در ایران باستان»، ترجمه مهرداد شباهنگ، گزارش گفت و گو، شماره ۷، آذر و دی ۱۳۸۲، ص ۹۰-۹۳.

- ۶- _____، «جشن‌های زرتشتیان»، ترجمه رضا دستجردی، چیستا، شماره ۲۵۸ و ۲۵۹، اردیبهشت و خرداد ۱۳۸۸، ص ۹-۴.
- ۷- بهار، مهرداد، «درباره جشن سده»، چیستا، شماره ۶، بهمن ۱۳۶۰، ص ۶۲۹-۶۳۵.
- ۸- پوپ، آرتور اپهام، معماری ایران (پیروزی رنگ و شکل)، ترجمه کرامت الله افسر، تهران، یساولی، ۱۳۶۵.
- ۹- تفضلی، احمد، «زبان و ادبیات ایران باستان»، حافظ، شماره ۶۸، فروردین ۱۳۸۹، ص ۲۸-۳۲.
- ۱۰- حضرتی، حسن، «مذهب و سیاست مذهبی هخامنشیان»، کیهان اندیشه، شماره ۷۴، مهر و آبان ۱۳۷۶، ص ۱۹-۳.
- ۱۱- دریایی، تورج، تاریخ و فرهنگ ساسانی، ترجمه مهرداد قدرت دیزجی، تهران، ققنوس، ۱۳۸۷.
- ۱۲- ده بزرگی، ژیلا، «سفره‌های کهن ایرانی»، چیستا، شماره ۲۳۶-۲۳۷، اسفند ۱۳۸۵ و فروردین ۱۳۸۶، ص ۴۴۰-۴۶۰.
- ۱۳- رجبی، پرویز، «اسفندگان، جشن زنان»، چیستا، شماره ۷، اسفند ۱۳۶۰، ص ۸۲۹-۸۳۴.
- ۱۴- رضی، هاشم، جشن‌های آب، بهجت، ۱۳۸۴.
- ۱۵- سعادت نوری، منوچهر، «تغذیه ایرانیان در طول تاریخ»، مجله وحید، شماره ۱۰۰، فروردین ۱۳۵۱، ص ۴۵-۴۹.
- ۱۶- سگوند، اردشیر، «باشکوه ترین جشن دینی ایرانیان»، کیهان فرهنگی، شماره ۱۵۰، اسفند ۱۳۷۷، ص ۲-۴.
- ۱۷- شاپور شهبازی، علیرضا، جستاری درباره یک نماد هخامنشی، ترجمه شهرام جلیلیان، تهران، نشر و پژوهش شیرازه، ۱۳۹۰.
- ۱۸- شهریاری (بهرامی)، توران، «جشن سده پیدایش آتش»، چیستا، شماره ۲۵، بهمن ۱۳۶۴، ص ۳۳۵.
- ۱۹- _____، «جشن اسفندگان یا روز زن در ایران باستان»، حافظ، شماره ۵۸، بهمن و اسفند ۱۳۸۷، ص ۱۲-۱۳.

- ۲۰- صفا، ذبیح الله، «جشن نوروز»، مهر، شماره ۱۳، خرداد ۱۳۱۳، ص ۷۹-۸۱ و شماره ۱۴، تیر ۱۳۱۳، ص ۱۶۵-۱۷۰.
- ۲۱- ضیاءپور، جلیل، پوشاک ایرانیان باستان از کهن ترین زمان تا پایان ساسانیان، تهران، هنرهای زیبای کشور، ۱۳۴۳.
- ۲۲- طباطبایی، ابوالفضل، «جشن‌های ایران باستان»، گوهر، شماره ۳ و ۴، فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۴، ص ۳۱۸-۳۲۲.
- ۲۳- فرای، ریچارد، میراث باستانی ایران، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸.
- ۲۴- فروهر، نصرت الله، «آیین نوروز در ایران»، کیهان فرهنگی، شماره ۱۶۲، فروردین ۱۳۷۹، ص ۴-۱۱.
- ۲۵- فره‌وشی، بهرام، «جشن مهرگان»، آموزش و پرورش، شماره ۵، مهر ۱۳۴۳، ص ۱۲-۲۱.
- ۲۶- فیروزی، سورنا، زاد سال سپیتمان : پژوهشی نو درباره زندگی زرتشت بر پایه دانش زیست شناسی، آشیانه کتاب، ۱۳۸۷.
- ۲۷- گذار، آندره، هنر ایران، ترجمه بهروز حبیبی، انتشارات دانشگاه ملی ایران.
- ۲۸- محمدی ملایری، محمد، ادب و اخلاق در ایران پیش از اسلام، ترانه، ۱۳۸۸.
- ۲۹- _____، تاریخ و فرهنگ ایران (در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی)، ج ۶، تهران، توس، ۱۳۷۹.
- ۳۰- محمود بختیاری، علیقلی، نوروز در تخت جمشید، گزارش، شماره ۷۳ و ۷۴، اسفند ۱۳۷۵ و فروردین ۱۳۷۶، ص ۳۰-۳۴.
- ۳۱- مقدس جعفری، محمدحسن و عبدالله نجفی اصل، «پوشش ایرانیان»، مجله مطالعات ایرانی (مرکز تحقیقات فرهنگ و زبان‌های ایرانی دانشگاه شهید باهنر کرمان)، شماره ۵، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۲۴-۱۴۵.
- ۳۲- مینوی، مجتبی، «جشن‌های ایرانی (مهرگان)»، تقدم، شماره ۳، آبان ۱۳۰۶، ص ۱۵۷-۱۶۴.
- ۳۳- نجم آبادی، محمود، تاریخ طب ایرانی، تهران، ۱۳۴۱.
- ۳۴- نیرنوری، عبدالحمید، سهم ارزشمند ایران در فرهنگ جهان، ج ۲، تهران،

انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۵، ۱۳۷۷.

۳۵- ———، سهم ایران در تمدن جهان، فردوس، ۱۳۷۹.

۳۶- وامقی، ایرج، «تأثیر تمدن ایران باستان بر دیگر حوزه‌های تمدنی»، بخش دوم، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۵۹ و ۱۶۰، آذر و دی ۱۳۷۹، ص ۴-۱۳.

۳۷- وکیلی، شروین، «مفهوم دروغ در ایران باستان»، فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، شماره ۲۰، پاییز ۱۳۸۹، ص ۱۷۳-۱۹۸.

۳۸- وکیلی، هادی و کبری نودهی، «آداب سفره در ایران باستان و ایران دوره اسلامی»، مشکوة، شماره ۱۱۲، پاییز ۱۳۹۰، ص ۱۱۹-۱۳۷.

۳۹- همایونفرخ، رکن الدین، سهم ایرانیان در پیدایش و آفرینش خط در جهان، تهران، اساطیر، ۱۳۸۴.